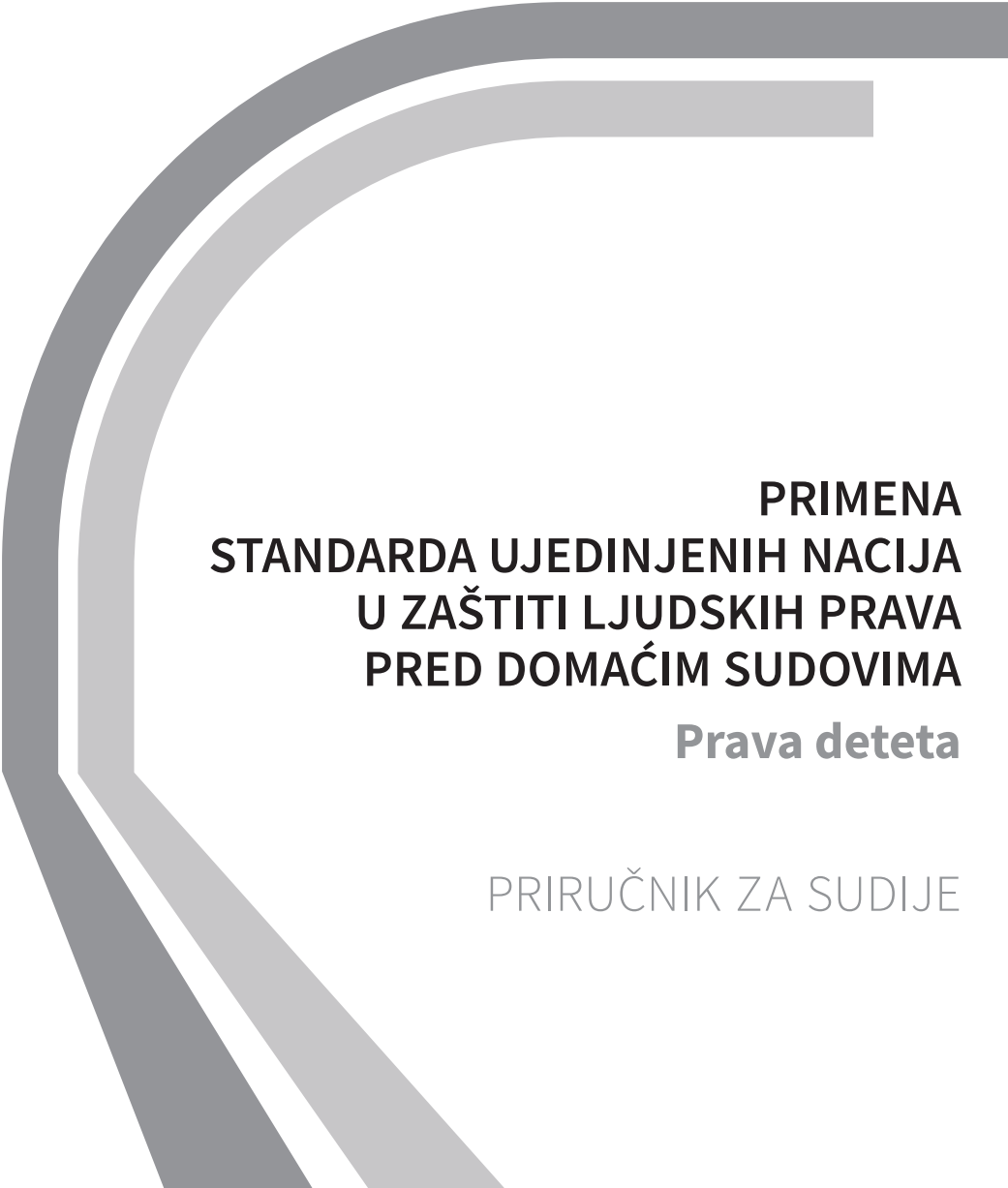

**PRIMENA STANDARDA
UJEDINJENIH NACIJA
U ZAŠTITI LJUDSKIH
PRAVA PRED DOMAĆIM
SUDOVIMA**

Prava deteta

PRIRUČNIK ZA SUDIJE

**PRIMENA
STANDARDA UJEDINJENIH NACIJA
U ZAŠTITI LJUDSKIH PRAVA
PRED DOMAĆIM SUDOVIMA**

Prava deteta

PRIRUČNIK ZA SUDIJE

Izdavač
Pravosudna Akademija

Za izdavača
Nenad Vujić

Tiraž
500

Grafički dizajn i štampa
Dosije studio, Beograd

Priručnik „Primena standarda Ujedinjenih nacija u zaštiti ljudskih prava pred domaćim sudovima – prava deteta“ rezultat je projekta realizovanog u toku 2018. i 2019. godine u partnerstvu Tima Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji i Pravosudne akademije, uz podršku Programa za redovnu tehničku saradnju Kancelarije Visoke komesarke za ljudska prava UN (OHCHR) u Ženevi. Mišljenja i stavovi izneti u ovom dokumentu ne odražavaju nužno stavove i politike Tima Ujedinjenih nacija u Srbiji.

SADRŽAJ

O PRIRUČNIKU	7
<hr/>	
I. DEO: ZNAČAJ IZVORA UJEDINJENIH NACIJA U OBLASTI LJUDSKIH PRAVA	9
<hr/>	
Uvodne napomene	9
1. Status međunarodnih normi u pravnom poretku Republike Srbije	10
2. Univerzalni sistem zaštite ljudskih prava	12
2.1. Pojedinačne predstavke	14
2.1.1. Komitet za ukidanje rasne diskriminacije	15
2.1.2. Komitet protiv torture	15
2.1.3. Komitet za ljudska prava	17
2.2. Opšti komentari	18
II. DEO: KONCEPTI RAZVIJENI U OKVIRU PRVOG MODULA – PRAVA DETETA	23
<hr/>	
1. Zaštita dece od diskriminacije	23
1.1. Relevantni UN izvori	23
1.1.1. Osnovni UN izvori	23
1.1.2. Ostali UN izvori	24
1.2. Domašaj UN standarda	25
1.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	25
1.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	27
2. Najbolji interesi deteta	28
2.1. Relevantni UN izvori	28
2.1.1. Osnovni UN izvori	28
2.1.2. Ostali UN izvori	29

2.2. Domašaj UN standarda	30
2.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	32
2.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	35
3. Participacija dece u sudskim postupcima	36
3.1. Relevantni UN izvori	36
3.1.1. Osnovni UN izvori	36
3.1.2. Ostali UN izvori	37
3.2. Domašaj UN standarda	37
3.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	41
3.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	42
4. Pravo na život u porodičnoj sredini	43
4.1. Relevantni UN izvori	43
4.1.1. Osnovni UN izvori	43
4.1.2. Ostali UN izvori	44
4.2. Domašaj UN standarda	45
4.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	47
4.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	49
5. Zaštita dece od nasilja	50
5.1. Relevantni UN izvori	50
5.1.1. Osnovni UN izvori	50
5.1.2. Ostali UN izvori	52
5.2. Domašaj UN standarda	53
5.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	55
5.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	58
6. Deca žrtve i svedoci krivičnih dela	59
6.1. Relevantni UN izvori	59
6.2. Domašaj UN standarda	60
6.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	61
6.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	63

7. Maloletničko pravosuđe – deca/maloletnici u sukobu sa zakonom – diverzioni mehanizmi	64
7.1. Relevantni UN izvori	64
7.1.1. Osnovni UN izvori	64
7.1.2. Ostali UN izvori	65
7.2. Domašaj UN standarda	66
7.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	67
7.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	69
8. Maloletničko pravosuđe – deca/maloletnici u sukobu sa zakonom – zaštita dece lišene slobode – pritvor	69
8.1. Relevantni UN izvori	69
8.1.1. Osnovni UN izvori	69
8.1.2. Ostali UN izvori	70
8.2. Domašaj UN standarda	71
8.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu	72
8.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore	74
III. DEO: PRAKTIČNA PRIMENA IZVORA UJEDINJENIH NACIJA U OBLASTI ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA	77
<hr/>	
1. Uputstvo za korišćenje baze sudske prakse relevantne sa stanovišta zaštite ljudskih prava (e-JURIS) i sistema za unakrsno povezivanje	77
2. Pravilno navođenje izvora ujedinenih nacija u domaćim presudama	94

O PRIRUČNIKU

Priručnici „Primena standarda Ujedinjenih nacija u postupanju domaćih sudova u zaštiti ljudskih prava“ rezultat su projekta realizovanog u toku 2018. i 2019. godine u partnerstvu Tima Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji i Pravosudne akademije, uz podršku Programa za redovnu tehničku saradnju Kancelarije Visoke komesarke za ljudska prava UN (OHCHR) u Ženevi.

Projekat je činilo nekoliko faza, koje uključuju odabir tematskih koncepata u četiri tematska modula (modul 1 – prava deteta; modul 2 – prava osoba sa invaliditetom; modul 3 – zabrana diskriminacije; modul 4 – ljudska prava u oblasti azila i migracija) koji su pripremljeni za unos u internet bazu na stranici Pravosudne akademije; njihovo povezivanje sa nacionalnim pravnim izvorima, tumačenjem i praksom komiteta Ujedinjenih nacija, kao i praksom Evropskog suda za ljudska prava; održavanje neposrednih obuka za sudije o primeni standarda iz četiri tematske oblasti u postupcima pred domaćim sudovima; te izrada četiri tematska priručnika, koji imaju za cilj da sudijama pruže pomoć u referisanju na standarde Ujedinjenih nacija koji su sadržani u obavezujućim izvorima, da ih bolje razumeju kroz autentično tumačenje komiteta UN, te da lako koriste online bazu na sajtu Pravosudne akademije, u predstavljene četiri tematske oblasti, ali i u drugim oblastima od značaja za njihovo postupanje u zaštiti ljudskih prava. Pored Tima Ujedinjenih nacija za ljudska prava i Kancelariju OHCHR u Ženevi, koji su pružili ekspertsku i tehničku podršku, doprinos su dale i kancelarije Visokog komesarijata za izbeglice UN i UNICEF-a u Republici Srbiji.

Ekspertski tim koji je izradio priručnike čine: prof. dr Ivana Krstić, prof. dr Nevena Petrušić, Kosana Beker, Milan M. Marković, Aleksandra Petrović, Sonja Tošković, Ines Cerović i doc. dr Jelena Arsić.

Svi termini u Priručniku upotrebljeni u muškom rodu podrazumevaju se i u ženskom rodu i obrnuto.

I. DEO

ZNAČAJ IZVORA

UJEDINJENIH NACIJA U

OBLASTI LJUDSKIH PRAVA

UVODNE NAPOMENE

Unošenje normi međunarodnog prava u unutrašnji pravni poredak zavisi od rešenja sadržanog u najvišem pravnom aktu zemlje, odnosno ustavu. Međunarodno pravo ne sadrži pravila o načinu na koji će država ispuniti svoje međunarodne obaveze prihvatanjem odgovarajućeg međunarodnog instrumenta, zbog čega se zakonodavac, sudovi i pojedinci svake zemlje suočavaju s brojnim kompleksnim konceptualnim i doktrinarnim pitanjima koja se tiču uloge i položaja međunarodnog prava u unutrašnjem pravnom sistemu.¹ Međutim, međunarodno pravo je jasno u pogledu obaveza koje država preuzima na međunarodnom planu, a koje ne zavise od unutrašnjih normi. Član 26. Bečke konvencije o ugovornom pravu jasno određuje da države treba dobronamerno da izvršavaju ugovore, dok član 27. predviđa da ugovornica ne može da se poziva na odredbe svog unutrašnjeg prava kako bi opravdala neizvršavanje ugovora.² Drugim rečima, država koja zbog unutrašnjih prepreka ne poštuje obaveze preuzete iz međunarodnog ugovora, smatraće se odgovornom na međunarodnom planu prema drugim državama ugovornicama.³ Zato svaka država teži ka tome

- 1 Videti više o ovome u J. L. Dunoff, S. R. Ratner, D. Wippman, *International Law – Norms, Actors, Process, A Problem Oriented Approach*, Apen Law & Business, 2009, str. 253.
- 2 Bečka konvencija o ugovornom pravu stupila je na snagu 1978. i do 1. decembra 2016. godine i ima ukupno 114 država ugovornica. Republika Srbija je pristupila konvenciji 12. marta 2001. godine. Tekst konvencije na engleskom jeziku dostupan je na http://treaties.un.org/doc/Treaties/1980/01/19800127%2000-52%20AM/Ch_XXIII_01p.pdf, 25. 8. 2015. godine.
- 3 Ovaj stav zauzeo je još Stalni međunarodni sud pravde, (videti *Polish Nationals in Danzig*, PCIJ, Series A/B, no. 44 (1931), p. 24; *Free Zones Case*, PCIJ, Series A/B, no. 46, p. 167), a podržao ga je i Haški tribunal (videti *Blaskic case*, ICTY, decision of 3 April 1996, par. 7).

da međunarodne norme adekvatno inkorporira u unutrašnje pravo i da ih primenjuje u dobroj veri, kako bi izbegla međunarodnu odgovornost.

1. STATUS MEĐUNARODNIH NORMI U PRAVNOM PORETKU REPUBLIKE SRBIJE

Ustav Republike Srbije⁴ u članu 16. stav 2. utvrđuje hijerarhiju pravnih akata i kaže da potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu s Ustavom. Član 194. Ustava takođe potvrđuje ovu hijerarhiju jer predviđa da zakoni i drugi opšti akti ne smeju biti u suprotnosti sa opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima. Dakle, Ustav Republike Srbije utvrđuje sledeću hijerarhiju pravnih akata:

1. Ustav
2. Dokumenti međunarodnog prava
3. Zakoni
4. Podzakonski akti.

Ustav za relevantne izvore međunarodnog prava priznaje opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđene međunarodne ugovore.⁵ Pod prvim izvorom podrazumeva se običajno pravno pravilo, koje je definisano u članu 38., st. 2. Statuta Međunarodnog suda pravde kao „dokaz opšte prakse koja je prihvaćena kao pravo“. U pitanju je nepisani izvor prava koji nastaje dugotrajnom, jednoobraznom praksom država i koji je praćen svešću o njegovoj obaveznosti.⁶ Pod drugim izvorom podrazumevaju se ratifikovani međunarodni ugovori, odnosno oni koje je Republika Srbija izričito prihvatila. Ukoliko je država potpisala, a nije ratifikovala međunarodnu konvenciju, ona još uvek nije deo unutrašnjeg pravnog poretka, kao što je

4 Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.

5 Ustav u članu 167. stavu 1. tač. 1. predviđa da Ustavni sud odlučuje o saglasnosti zakona i drugih opštih akata sa Ustavom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima, kao i o saglasnosti potvrđenih međunarodnih ugovora sa Ustavom (član 167, st. 1, tač. 2).

6 Da se radi o međunarodnom običajnom pravu potvrđuje i jedna odluka Ustavnog suda iz 2009. gde je sud naveo da se radi „o izvoru koji ili sadrži pravila ponašanja subjekata međunarodnog prava koja su nastala kao međunarodni običaj i odnose se na stalnu i jednoobraznu praksu država u odnosu na neke najopštije vrednosti ..., ili sadrže načela koja treba primenjivati ako nema detaljnijih pravila i na osnovu kojih treba postupati pri tumačenju drugih normi.“ Videti Rešenje ustavnog suda, IUŽ, br. 43/2009, od 9. jula 2009.

to slučaj sa Konvencijom UN o pravima svih radnika migranata i članova njihovih porodica.

Kada sudije presuđuju neko pitanje koje je iz domena ljudskih i manjinskih prava, pored konsultovanja relevantnih ustavnih odredbi i zakona, moraju voditi računa da norme iz oblasti ljudskih i manjinskih prava tumače u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje. Ova obaveza jasno proizlazi iz člana 18. stava 3. Ustava i podrazumeva da sudije poznaju relevantnu praksu nadzornih tela koja se bave ljudskim pravima, pre svih UN komiteta i Evropskog suda za ljudska prava.

Član 142. stav 2. Ustava jasno nameće obavezu sudovima da *sude na osnovu Ustava, zakona i drugih opštih akata, kada je to predviđeno zakonom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima*. Konačno, u članu 145. stav 2. predviđa se da se sudske odluke zasnivaju na Ustavu i zakonu, ali i na potvrđenom međunarodnom ugovoru i propisu donetom na osnovu zakona, te time razrešava dilemu da li postoji obaveza pozivanja i na relevantan međunarodni ugovor, kada se odlučuje o nekom pravu koje je garantovano međunarodnim ugovorom iz oblasti ljudskih prava.

RELEVANTNE ODREDBE USTAVA REPUBLIKE SRBIJE (2006)

Međunarodni odnosi (član 16)

1. Spoljna politika Republike Srbije počiva na opšteprihvaćenim principima i pravilima međunarodnog prava.
2. Opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni su deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju. Potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu sa Ustavom.

Neposredna primena zajemčenih prava (član 18)

[...]

2. Ustavom se jemče, i kao takva, neposredno se primenjuju ljudska i manjinska prava zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima.

[...]

3. Odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače se u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje.

Hijerarhija akata (član 194)

[...]

4. Potvrđeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava deo su pravnog poretka Republike Srbije. Potvrđeni međunarodni ugovori ne smeju biti u suprotnosti sa Ustavom.

5. Zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji ne smeju biti u suprotnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava.

Načela sudstva (član 142)

[...] 2. Sudovi su samostalni i nezavisni u svom radu i sude na osnovu Ustava, zakona i drugih opštih akata, kada je to previđeno zakonom, opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava i potvrđenih međunarodnih ugovora.

Sudska odluka (član 145)

2. Sudske odluke se zasnivaju na Ustavu, zakonu, potvrđenom međunarodnom ugovoru i propisu donetom na osnovu zakona.

2. UNIVERZALNI SISTEM ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA

Na međunarodnom planu su se izdvojila dva sistema zaštite ljudskih prava:

1. UNIVERZALNI SISTEM – uspostavljen u okviru Ujedinjenih nacija
2. REGIONALNI SISTEM – koji postoji u tri sistema: evropskom (koji se odvija u okviru Saveta Evrope, Evropske unije i OEBS-a), afričkom i američkom sistemu zaštite ljudskih prava.

Univerzalni sistem zaštite ljudskih prava, o kojem je reč u ovom priručniku, počiva na ideji da su ljudska prava univerzalna, neotuđiva, međuzavisna, nedeljiva i inherentna svakom ljudskom biću. Ova ideja došla je do izražaja

u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima⁷, koja je usvojena u okviru organizacije Ujedinjenih nacija 1948. u formi rezolucije Generalne skupštine, a danas se smatra izvorom međunarodnog običajnog prava. Univerzalna deklaracija predstavlja prvi katalog ljudskih prava koji obuhvata kako građanska i politička, tako i ekonomska, socijalna i kulturna prava. Univerzalna deklaracija je uspostavila zajedničke minimalne standarde svih država.

Pod okriljem Ujedinjenih nacija je do sada usvojeno ukupno devet međunarodnih ugovora koji se tiču ljudskih prava, od kojih Republika Srbija nije ratifikovala samo jedan.

Ratifikovani međunarodni ugovori koji su postali deo unutrašnjeg pravnog poretka Republike Srbije i koji su kao takvi pravno obavezujući su:

- ▶ Pakt o građanskim i političkim pravima (1966)⁸
- ▶ Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966)⁹
- ▶ Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965)¹⁰
- ▶ Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (1984)¹¹
- ▶ Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (1979)¹²
- ▶ Konvencija o pravima deteta (1989)¹³
- ▶ Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (2006)¹⁴
- ▶ Konvencija o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka (2006)¹⁵

7 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Rezolucija Generalne skupštine G.A. res. 217 A (III), 10. decembar 1948.

8 Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71).

9 Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71).

10 Zakon o ratifikaciji Konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 31/67).

11 Zakon o ratifikaciji Konvencije protiv torture, i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 9/91).

12 Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 11/81).

13 Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97).

14 Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom (*Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/09).

15 Zakon o potvrđivanju Međunarodne konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka (*Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/09).

Jedina konvencija koju Republika Srbija do sada nije ratifikovala jeste Konvencija o pravima radnika migranata i članova njihovih porodica, iako ju je potpisala 2004. godine.

U cilju uspostavljanja nadzora nad implementacijom obaveza koje su države preuzele ratifikacijom predhodno pomenutih međunarodnih ugovora, formirani su posebni UN komiteti. Članovi komiteta su nezavisni stručnjaci, koji deluju u ličnom svojstvu i imaju visoke moralne kvalitete.

Njima na raspolaganju stoje sledeći mehanizmi nadzora:

1. Razmatranje periodičnih izveštaja
2. Poverljiva procedura za teške i sistemske povrede prava sadržanih u međunarodnom ugovoru
3. Razmatranje pojedinačnih i međudržavnih predstavki
4. Tumačenje odredbi putem opštih komentara.

Imajući u vidu relevantne odredbe Ustava, za sudije je od najvećeg značaja razmatranje pojedinačnih predstavki i analiza opštih komentara.

2.1. Pojedinačne predstavke

Svako lice koje se nalazi pod jurisdikcijom države i tvrdi da je žrtva kršenja neke odredbe iz međunarodnog instrumenta, nakon što iscrpi dostupne i delotvorne pravne lekove na nacionalnom nivou, može se obratiti UN komitetima. Komiteti donose odluku u formi mišljenja i konstatacije (konstatuje se da ima ili nema povrede). Država je dužna da postupi po odluci komiteta, zbog snage autoriteta organa koji ju je doneo. Komitet može preporučiti najrazličitije mere, poput povraćaja u predašnje stanje, naknade štete, rehabilitacije, priznanja nekog prava, usvajanja ili izmene zakona, organizovanja obuke za službenike, uvođenje određenih službi (na primer sigurnih kuća za žene žrtve nasilja) i slično. Država ima rok od 90 do 180 dana, zavisno od komiteta koji odlučuje o predstavki, da pruži informacije o merama koje je preduzela u cilju sprovođenja preporuke. Država je u obavezi da objavi stavove UN komiteta.

Pojedini komiteti, poput Komiteta za ljudska prava, imaju veoma bogatu praksu i do sada su doneli odluke kojima se utvrđuju značajni standardi. Oni su obavezujući kada su doneti protiv određene države. Međutim, odluke su značajne za druge države jer se njima tumače relevantne odredbe iz konvencije.

Do danas je doneto nekoliko odluka u pogledu Republike Srbije, u kojima su UN komiteti utvrdili značajna kršenja ljudskih prava.

2.1.1. Komitet za ukidanje rasne diskriminacije

Slučaj Dragan Durmić (2006)¹⁶

U februaru 2000. godine, dvojica Roma pokušala su da uđu u jednu diskoteku u Beogradu. Na ulazu u diskoteku nije bilo vidljivih znakova da je u pitanju privatna žurka i da mogu da uđu samo osobe sa pozivnicom. Romima ipak nije dozvoljen ulaz pod izgovorom da im treba ulaznica, ali im nije objašnjeno kako do nje mogu doći. Odmah nakon njihovog bezuspešnog pokušaja ulaska, trojici mladića neromske pripadnosti omogućen je ulazak u diskoteku bez ulaznice.

Komitet je pronašao da je država propustila da utvrdi da li je ovoj dvojici romskih dečaka onemogućen ulazak na javno mesto na osnovu njihove etničke pripadnosti. Posebno je uzeto u obzir da je policija propustila da sprovede delotvornu istragu, javni tužilac da preduzme istražne radnje, a sud nije odredio datum za razmatranje slučaja ni šest godina od opisanog incidenta. Zato je zaključeno da u ovom konkretnom slučaju nije obezbeđena adekvatna zaštita i delotvorni pravni lekovi.

2.1.2. Komitet protiv torture

Komitet protiv torture doneo je nekoliko značajnih mišljenja protiv Republike Srbije, kod kojih je konstatovao da je prekršena Konvencija protiv torture jer nije sprovedena delotvorna istraga kako bi se utvrdile okolnosti slučaja, kao i identifikovalo i kaznilo odgovorno lice.

Slučaj Dragan Dimitrijević (2004)¹⁷ – lice romskog porekla je nekoliko sati izloženo prebijanju u pritvoru. Komitet je pronašao da je država odgovorna jer nije sprovedla delotvornu istragu i kaznila učinioce, iako je lice izloženo zlostavljanju.

Slučaj Jovica Dimitrov (2005)¹⁸ – lice je uhapšeno u stanu i odvedeno u pritvor, gde je izloženo udaranju bejzbol palicom i čeličnim kablom. Ko-

16 *Dragan Durmic v. Serbia and Montenegro*, CERD/C/68/D/29/2003 (2006).

17 *Dragan Dimitrijevic v. Serbia and Montenegro*, CAT/C/33/D/207/2002 (2004).

18 *Jovica Dimitrov v Serbia and Montenegro*, CAT/C/171/2000 (2005).

mitet je pronašao da i u ovom slučaju nije sprovedena brza i nepristrasna istraga, iako je lice izloženo zlostavljanju.

Slučaj Slobodan i Ljiljana Nikolić (2005)¹⁹ – sin podnosioca predstavke je pronađen mrtav na pločniku, a nalaz je pokazao da je smrt nastupila od udarca u glavu tupim predmetom. Po navodima inspektora, on je skočio sa prozora u pokušaju da izbegne hapšenje. Komitet je pronašao da u ovom slučaju nije sprovedena brza i nepristrasna istraga, isto kao i u slučaju **Milan Ristić (2001)**.²⁰

Jedini slučaj koji je podnet Komitetu protiv torture, a koji se razlikuje od drugih slučajeva jeste **Besim Osmani (2009)**.²¹ U ovom predmetu je podnosilac predstavke srpski državljanin romskog porekla, koji je bio jedan od 107 stanovnika naselja Antena na Novom Beogradu, koje je postojalo od 1962. godine. Većinu stanovnika činili su Romi raseljeni sa Kosova 1999. godine, a samo četiri porodice su ovde bile stalno naseljene. Opština je 2000. godine pismenim putem obavestila stanovnike o rušenju naselja i ostavila im jedan dan kao rok za iseljenje. Nekoliko dana kasnije, grupa od desetak uniformisanih policajaca stigla je u naselje radi izvršenja naloga za iseljenje. Zajedno sa njima, pristigao je i teretni kombi sa policijskim tablicama u kojima je bilo 5, 6 policajaca u civilu, koji su tokom iseljenja udarali veći broj prisutnih Roma i vređali ih na etničkoj osnovi. Podnosilac predstavke držao je u naručju svog četvorogodišnjeg sina. Međutim, policajac u civilu ga je tokom ove operacije dva puta ošamario i udario pesnicama po glavi i bubrezima, a udario je i dete. Ovom prilikom, potpuno su mu uništeni dom i lične stvari, uključujući i mini kombi, a on, supruga i troje maloletne dece postali su beskućnici. Nakon ovog događaja, 6 meseci su živeli u šatoru na zemljištu porušenog naselja, a od 2002. žive u podrumu zgrade u kojoj on radi na održavanju sistema grejanja. U konkretnom slučaju, Komitet je pronašao da je patnja naneta ovim događajem produbila ugroženost Besima Osmanija, koja je izazvana njegovim romskim etničkim poreklom i neizbežnim povezivanjem sa manjinom kojoj pripada. Državni službenici bili su svedoci događaja, a nisu intervenisali kako bi sprečili zlostavljanje. Zato je Komitet posebno izrazio zabrinutost zbog „nepostupanja policije i službenika zaduženih za očuvanje reda koji ne pružaju adekvatnu zaštitu protiv rasnog motivisanih napada kada su takve grupe ugrožene“.

19 *Slobodan Nikolic and Ljiljana Nikolic*, CAT/C/35/D/174/2000 (2005).

20 *Milan Ristic v. Yugoslavia*, CAT/C/26/D/113/1998 (2001).

21 *Besim Osmani v. Serbia*, CAT/C/42/D/261/2005 (2009).

2.1.3. Komitet za ljudska prava

Slučaj Zoran Novaković (2010)²²

U martu 2003. godine, Zoranu Novakoviću se ispod zuba iznenada pojavio minijaturni otok. Odmah se uputio kod privatne, najbliže zubarke u naselju, koja mu je preporučila da pije antibiotik. Već sutradan, otok se proširio na ceo podvaljak, a zubarka kojoj se ponovo obratio duplirala je propisanu dozu lekova. Otok je uveče počeo da se širi i na vrat, pa je Zoran sa sestrom otišao kod dežurnog lekara u ambulantu „Mažestik“. Pošto ga je pregledao, propisao mu je pet najjačih doza penicilina. Iste večeri su u Urgentnom centru odbili da Zoranu daju injekciju penicilina, smatrajući da nije normalan što zbog problema sa zubom dolazi u ovu ustanovu. Tek ujutru, u domu zdravlja, Zoran uspeva da dobije injekcije, ali se otok proširio do ključne kosti. Posle treće injekcije, ponovo odlazi u ambulantu „Mažestik“ u kojoj ga lekar, vidno zabrinut, odmah upućuje na Kliniku za maksilofacijalnu hirurgiju, kolebajući se da li da sam, u maloj ambulanti, ipak počne vađenje zuba. Jedva dočekavši jutro, Zoran ponovo stiže na Kliniku za maksilofacijalnu hirurgiju, gde mladića primaju kao hitan slučaj. Na vratu mladića lekari, za šest dana, rade pet incizija. Šestog dana dobija visoku temperaturu, da bi ga u nedelju ujutru prebacili na Odeljenje za intenzivnu negu i reanimaciju Instituta za infektivne bolesti Kliničkog centra Srbije. Za samo nekoliko sati, uprkos naporima lekara, Zoran umire.

Komitet za ljudska prava pronašao je da je država propustila da objasni ulogu inspekcijskog nadzora Ministarstva zdravlja, kao i delotvornost krivičnog gonjenja u slučaju propusta u radu lekara. U ovom slučaju je prvi osumnjičeni (od pet lekara) ispitan i krivični postupak je iniciran tek 40 meseci nakon smrti žrtve. Protiv ostalih osumnjičenih je optužnica podneta čak 5 godina od nesrećnog događaja. Kompletno veštačenje je urađeno tek nakon dve godine, a ono ukazuje na ozbiljne propuste u radu lekara. Imajući sve izneto u vidu, Komitet je zaključio da nije na adekvatan način ispitana smrt žrtve i nisu preduzete mere protiv odgovornih.

Slučaj Bodrožić (2010)²³

U lokalnom nedeljniku „Kikindske“, objavljen je 2002. godine tekst pod nazivom „ROĐENI ZA REFORME“ u kome je autor Željko Bodrožić opisao političku scenu koja je obeležila prvu godinu tranzicije u Kikindi. Rezigniran činjenicom da se posle demokratskih promena ništa značajno nije promenilo, jer su na čelu nove demokratske vlasti ostali čelnici stare, Bodrožić se

22 *Zoran Novakovic v. Serbia*, CCPR/C/100/D/1556/2007(2010).

23 *Bodrozic v. Serbia and Montenegro*, CCPR/C/85/D/1180/2003 (2005).

indigniran dešavanjem u Kikindi, kritički osvrnuo na tadašnje stanje u ovom gradu. Bodrožić je kao primer dešavanja na tadašnjoj političkoj sceni u Kikindi pomenuo i nekadašnjeg člana Sekretarijata Izvršnog odbora Socijalističke partije Srbije i direktora fabrike „Toza Marković“ Dmitra Šegrta.

Samo dan kasnije, D Mitar Šegrt je podneo Opštinskom sudu u Kikindi tužbu za uvredu i klevetu protiv Bodrožića. U spornom tekstu tuženi je o tužiocu izneo sledeće: „...Nakon što je Tozine milione spisko na kampanju SPS-a i JUL-a i na druge partijske igrarije, nakon što mu je Sloba, pre nego što su ga „skembali“ u haški zatvor, tepao „moj drug D Mitar“, nakon što je sa Šešeljom organizovao proteste zbog „ćorkiranja“ druga Slobe, nakon zvezdanih partijskih trenutaka koje je doživeo u prvoj polovini prošle godine (postao šef Socijalista u saveznom parlamentu i član najužeg rukovodstva), uvidevši da „nema više trte-mrte“, odlučio je da „pokaže srednji prst“ svojoj partiji i postane „veliki pobornik“ reformi koje sprovodi Vlada druga, ops-gospodina kancelara Đinđića...“

Opštinski sud u Kikindi proglasio je Bodrožića krivim za krivično delo uvrede i osuđen je na novčanu kaznu od 10.000,00 dinara (u to vreme Bodrožićeva plata iznosila je 11.000,00 din), kao i na plaćanje sudskog paušala od 2.000,00 dinara i troškove sudskog postupka privatnom tužiocu D Mitru Šegrta u dodatnom iznosu od 17.575,00. Po mišljenju sudije, ceo tekst je bio tačan, ali uvredljiv s obzirom na upotrebljene reči, kojima se šteti časti i ugledu tužioca. Takođe, sudija je smatrao da se u ozbiljnoj kritici ne koriste znaci navoda.

Okružni sud u Zrenjaninu je odbio žalbu jer je Šegrt predstavljen kao nekulturna i primitivna osoba i kao dete, a namera omalovažavanja je vidljiva u tekstu.

Konačno, odbijen je i zahtev za zaštitu zakonitosti u ovom konkretnom slučaju.

Po oceni Komiteta, država nije dala dovoljno argumenata da je bio potreban krivični progon i osuda za krivično delo uvrede kao neophodne mere za zaštitu prava i ugleda Šegrta. Komitet je posebno istakao da u uslovima javnih rasprava u demokratskom društvu, a posebno u slučaju ličnosti iz političkog života, prednost uvek treba dati neometanom izražavanju.

2.2. Opšti komentari

Pored upućivanja na odluke povodom pojedinačnih predstavi, još jedan nezabilazan izvor predstavljaju opšti komentari. U njima se utvrđuje domašaj određene norme iz konvencije i oni služe kao vodič za primenu te

iste norme. U pitanju je autentično tumačenje norme iz konvencije, koja se više ne može posmatrati odvojeno od opšteg komentara kojim se utvrđuje domašaj te norme. Iz tog razloga, sudija kada se poziva na određenu odredbu iz konvencije, mora poznavati opšti komentar kojim se uređuje određeno pitanje, a koji treba da navede u obrazloženju svoje odluke. Do danas je donet veliki broj opštih komentara, a u nastavku teksta biće posebno pomenuti samo oni komentari koji mogu biti relevantni prilikom ocene nekog Ustavom garantovanog ljudskog prava.

Komitet za ljudska prava²⁴

(36 opštih komentara):

Komentar br. 4 (28) i br. 18 – jednakost muškaraca i žena i nediskriminacija

Komentari br. 5 i br. 29– derogacija (stavljanje van snage) prava

Komentari br. 6, br. 14 i br. 36 – pravo na život

Komentari br. 7 i br. 20– zabraa mučenja

Komentari br. 8 i br. 35– pravo na slobodu i bezbednost ličnosti

Komentari br. 9 i br. 21 – human tretman osoba lišenih slobode

Komentar br. 10 – sloboda mišljenja i izražavanja

Komentar br. 11 – zabrana ratne propagande i podsticanja nacionalne, rasne i verske netrpeljivosti

Komentar br. 12 – pravo na samoopredeljenje naroda

Komentar br. 13 – administriranje pravde

Komentar br. 15 – položaj stranaca

Komentar br. 16 – pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Komentar br. 17 – prava dece

Komentar br. 19 – zaštita porodice, bračnog života i jednakost supružnika

Komentar br. 22 – sloboda misli, savesti i veroispovesti

Komentar br. 23 – prava manjina

Komentar br. 25 – pravo na učešće u političkom životu

Komentar br. 27 – sloboda kretanja

Komentar br. 32 – jednakost pred zakonom i pravično suđenje

Komentar br. 34 – sloboda mišljenja i izražavanja

24 Opšti komentari Komiteta za ljudska prava dostupni su na engleskom jeziku na https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=8&DocTypeID=11

Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava²⁵ (24 opšta komentara):

Komentari br. 4 i br. 7 – pravo na adekvatno stanovanje (zabrana prinudnih iseljenja)

Komentar br. 5 – prava osoba sa invaliditetom

Komentar br. 6 – prava starijih osoba

Komentar br. 12 – pravo na adekvatnu ishranu

Komentar br. 13 – pravo na obrazovanje

Komentar br. 14 – pravo na najviši standard zdravlja

Komentar br. 15 – pravo na vodu

Komentari br. 16 i br. 20 – jednaka prava muškaraca i žena i nediskriminacija

Komentar br. 17 – autorska prava

Komentar br. 19 – pravo na socijalnu bezbednost

Komentar br. 21 – pravo na učešće u kulturnom životu

Komentar br. 22 – pravo na seksualno i reproduktivno zdravlje

Komentar br. 23 – pravo na pravične i povoljne uslove rada

Komitet za ukidanje rasne diskriminacije²⁶ (35 opštih komentara):

Komentari br. 11 i br. 30 – položaj stranaca

Komentar br. 21 – pravo na samoopredeljenje

Komentar br. 22 – izbeglice i interno raseljena lica

Komentar br. 25 – rodna dimenzija rasne diskriminacije

Komentar br. 27 – diskriminacija Roma

Komentar br. 32 – značenje i domašaj posebnih mera

Komentar br. 35 – suzbijanje govora mržnje

Komitet za eliminisanje diskriminacije žena²⁷ (37 opštih komentara):

Komentari br. 5 i 25 – privremene posebne mere

25 Opšti komentari Komiteta za ljudska prava dostupni su na engleskom jeziku na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11

26 Opšti komentari Komiteta za ukidanje rasne diskriminacije dostupni su na engleskom jeziku na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=6&DocTypeID=11

27 Opšti komentari Komiteta za eliminisanje diskriminacije žena dostupni su na engleskom jeziku na: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx>

Komentari br. 12 i 19 – nasilje nad ženama
Komentar br. 13 – jednaka naknada za jednak rad
Komentar br. 14 – obrezivanje žena
Komentar br. 15 – žene i HIV
Komentari br. 16 i br. 17 – neplaćen ženski rad
Komentar br. 18 – prava žena sa invaliditetom
Komentar br. 21 – jednakost žena u bračnim odnosima
Komentar br. 23 – žene u političkom i javnom životu
Komentar br. 24 – žene i zdravlje
Komentar br. 26 – prava i položaj žena migrantkinja
Komentar br. 27 – prava starijih žena
Komentar br. 29 – ekonomske posljedice braka, porodičnih odnosa i raskid braka
Komentar br. 30 – žene u konfliktnim i postkonfliktnim situacijama
Komentar br. 31 – štetne prakse po žene
Komentar br. 32 – rodna dimenzija izbegličkog statusa, azila, nacionalnosti i apatridije
Komentar br. 33 – pristup pravdi
Komentar br. 34 – položaj žena u seoskim sredinama
Komentar br. 35 – rodno zasnovano nasilje protiv žena
Komentar br. 36 – pravo devojčica i žena na obrazovanje
Komentar br. 37 – o rodnoj dimenziji smanjenja rizika od nesreće u kontekstu klimatskih promena

Komitet za prava deteta²⁸ (21 opšti komentar):

Komentar br. 1 – ciljevi obrazovanja
Komentar br. 3 – deca i HIV
Komentari br. 4 i br. 20 – zdravlje adolescenata i njihova prava
Komentar br. 6 – prava i položaj dece migranata bez pratnje
Komentar br. 7 – rano detinjstvo

28 Opšti komentari Komiteta za prava deteta dostupni su na engleskom jeziku na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11

Komentar br. 8, br. 13 i br. 18 – zaštita od telesnog kažnjavanja i drugih oblika zlostavljanja, nasilja i štetnih praksi

Komentar br. 9 – prava dece sa invaliditetom

Komentar br. 10 – maloletni učinioci krivičnih dela

Komentar br. 11 – prava i položaj dece domorodačkih naroda

Komentar br. 14 – primena principa najboljeg interesa deteta

Komentar br. 15 – pravo dece na najviši standard zdravlja

Komentar br. 17 – pravo na slobodne aktivnosti

Komentar br. 21 – o deci na ulici

Komitet o pravima osoba sa invaliditetom²⁹ (7 opštih komentara):

Komentar br. 1 – jednako priznanje pred zakonom

Komentar br. 2 – pristupačnost

Komentar br. 3 – prava i položaj žene i devojčice sa invaliditetom

Komentar br. 4 – pravo na inkluzivno obrazovanje

Nacrt Komentara br. 5 – pravo na nezavisan život

Komentar br. 6 – pravo na jednakost i nediskriminaciju.

Komitet protiv torture³⁰ (4 opšta komentara):

Komentar br. 2 – priroda zabrane torture i obaveze države u prevenciji i kažnjavanju

Komentar br. 3 – pravo žrtve na odgovarajuću kompenzaciju

Komentar br. 4 – zabrana proterivanja

29 Opšti komentari Komiteta o pravima osoba sa invaliditetom dostupni su na engleskom jeziku na: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/GC.aspx>

30 Opšti komentari Komiteta protiv torture dostupni su na engleskom jeziku na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=1&DocTypeID=11

II. DEO

KONCEPTI RAZVIJENI U OKVIRU PRVOG MODULA – PRAVA DETETA

1. ZAŠTITA DECE OD DISKRIMINACIJE

1.1. Relevantni UN izvori

1.1.1. Osnovni UN Izvori

Zbog svoje važnosti neka prava deteta se smatraju opštim principima bez kojih nijedno drugo pravo ne može biti u potpunosti ostvareno. Zabrana diskriminacije je čvrsto ukorenjeno načelo u međunarodnom pravu ljudskih prava i ključna je za ostvarivanje svih prava deteta upravo zato što diskriminacija i jeste jedan od glavnih razloga zbog kojih se prava deteta krše.

Pravo na nediskriminaciju predviđeno članom 2. Konvencije o pravima deteta ima status opšteg principa i zabranjuje svaku vrstu diskriminacije, bez obzira na rasu, boju kože, pol, jezik, veroispovest, političko i drugo uverenje, nacionalno, etničko ili socijalno poreklo, imovinsko stanje, onesposobljenost, rođenje ili drugi status deteta, njegovog roditelja ili zakonskog staratelja.³¹ Pored eksplicitnog navođenja određenih osnova diskriminacije, Konvencija o pravima deteta priznaje mogućnost postojanja i drugih osnova, navodeći: „ili drugi status deteta“, što omogućava pružanje zaštite deci i u onim situacijama koje nisu izričito navedene.

Nediskriminacija podrazumeva da sva prava važe za svu decu bez izuzetka i da države imaju obavezu da pruže zaštitu deci od svih oblika diskriminacije ili kažnjavanja zasnovanog na statusu, aktivnostima, izraženom

31 Član 2. stav 1, Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97.

mišljenju ili uverenju detetovih roditelja, zakonskih staretelja ili članova porodice.³²

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji³³ takođe navodi da će sva deca žrtve dela navedenih u ovom protokolu imati pristup odgovarajućim postupcima kako bi tražila, bez diskriminacije, obeštećenje od pravno odgovornih lica.

Važni činioci diskriminacije u oblasti prava deteta jesu i uzrast i sposobnost. Sasvim mala deca ili deca koja nemaju punu sposobnost da se bore za svoja prava ipak su nosioci prava. Zato za ovu decu treba razraditi alternativne sisteme zastupanja kako bi se izbegla diskriminacija zbog njihovog posebno ranjivog položaja. Komitet za prava deteta je posebno utvrdio niz drugih osnova diskriminacije u svojim zaključnim zapažanjima za razne zemlje, kao što su diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i dece zaražene HIV/AIDS-om.

1.1.2. Ostali UN izvori

Diskriminacija prema deci je zabranjena i drugim ključnim UN međunarodnim ugovorima, pre svega Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima koji zabranjuje svaku diskriminaciju i garantuje svim licima podjednaku i efikasnu zaštitu protiv svake diskriminacije, naročito na osnovu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog i bilo kog drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugog stanja.³⁴ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima predviđa da treba preduzeti posebne mere zaštite i pomoći u korist dece i mladih bez ikakve diskriminacije iz rodbinskih ili drugih razloga, ekonomske i socijalne eksploatacije.³⁵ Takođe, Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom predviđa da će države ugovornice preduzeti sve potrebne mere kako bi osigurale da deca sa invaliditetom uživaju sva ljudska prava i osnovne slobode kao i druga deca.³⁶

32 Član 2. stav 2, Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97.

33 Član 9. stav 4, Zakon o ratifikaciji Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, uz Konvenciju o pravima deteta, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/2002.

34 Član 26, Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, *Službeni list SFRJ*, br. 7/71.

35 Član 10, Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71.

36 Član 7. stav 1., Zakon o potvrđivanju konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/2009.

1.2. Domašaj UN standarda

Komitet za prava deteta se detaljno bavi diskriminacijom u nizu svojih opštih komentara. U Opštem komentaru broj 1 o ciljevima obrazovanja, Komitet za prava deteta ističe da diskriminacija po bilo kom osnovu, bilo da je otvorena ili skrivena, vređa ljudsko dostojanstvo deteta i u stanju je da podrije ili čak uništi sposobnost deteta da ima koristi od mogućnosti koje mu pruža obrazovanje, a kao primere navodi nastavne planove i programe koji nisu u skladu sa principima rodne ravnopravnosti, diskriminaciju dece sa invaliditetom ili dece zaražene virusom HIV/AIDS.³⁷ Dalje, u Opštem komentaru broj 6 o tretmanu nepraćene ili razdvojene dece van države porekla, Komitet za prava deteta ističe da se naročito zabranjuje bilo kakva diskriminacija zasnovana na statusu deteta – npr. ako je dete bez pratnje ili razdvojeno dete, dete izbeglica, dete koje traži azil ili imigrant.³⁸ U Opštem komentaru broj 9 o pravima dece sa invaliditetom, Komitet za prava deteta nalaže državama da obezbede delotvorne pravne lekove u slučaju kršenja prava dece sa smetnjama u razvoju, i da osiguraju da su ti pravni lekovi dostupni deci sa smetnjama u razvoju i njihovim roditeljima i/ili drugima koji se o detetu brinu.³⁹ U Opštem komentaru broj 4 o zdravlju adolescenata, Komitet za prava deteta posebno kao osnove diskriminacije navodi seksualno opredeljenje adolescenata i zdravstveno stanje (uključujući HIV/AIDS i mentalno zdravlje).⁴⁰

1.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Diskriminacija je izričito zabranjena Ustavom Republike Srbije koji propisuje da su pred Ustavom i zakonom svi jednaki, da svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije, i da je zabranjena svaka diskriminacija – neposredna i posredna, po bilo kom osnovu, što ostavlja otvorenu listu zabranjenih osnova za diskriminaciju.⁴¹ Ustav i u drugim odredbama zabranjuje diskriminaciju – kada garantuje ravnopravnost

37 CRC/GC/2001/1, Komitet za prava deteta, Opšti komentar 1: Ciljevi obrazovanja, 17. april 2001. g, par. 10.

38 CRC/GC/2005/6, Komitet za prava deteta, Opšti komentar broj 6: Tretman nepraćene ili razdvojene dece van države porekla, 1. septembar 2005. g., par. 18.

39 CRC/C/GC/9, Komitet za prava deteta, Opšti komentar broj 9: Prava dece sa invaliditetom, 27. februar 2007. g., par. 9.

40 CRC/C/GC/4, Komitet za prava deteta, Opšti komentar broj 4: Zdravlje adolescenata, 1. jul 2003. g., par. 7.

41 Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.

polova⁴² ili zabranjuje bilo kakvu diskriminaciju zbog pripadnosti nacionalnoj manjini.⁴³

Zakon o zabrani diskriminacije je osnovni izvor antidiskriminacionog prava u Srbiji koji izričito zabranjuje diskriminaciju dece, predviđajući da svako dete ima jednaka prava i zaštitu u porodici, društvu i državi, bez obzira na njegova ili lična svojstva roditelja, staratelja i članova porodice. Zabranjeno je diskriminisati dete prema zdravstvenom stanju, bračnom, odnosno vanbračnom rođenju, polu, imovnom stanju, profesiji i drugim obeležjima društvenog položaja, aktivnostima, izraženom mišljenju ili uverenju detetovih roditelja, staratelja i članova porodice.⁴⁴

U našem pravu postoji i nekoliko posebnih antidiskriminacionih zakona: Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom,⁴⁵ Zakon o ravnopravnosti polova⁴⁶ i Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina⁴⁷ koji važe i za decu. Takođe, pravilo o zabrani diskriminacije je sadržano u drugim zakonima koji uređuju posebne oblasti među kojima treba posebno izdvojiti Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica⁴⁸ i Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja⁴⁹ ali i u mnogim drugim zakonima.

U sistemu zaštite dece od diskriminacije posebnu ulogu imaju domaći sudovi i institucija Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, kao samostalan i nezavisni državni organ specijalizovan za suzbijanje diskriminacije i promovisanje ravnopravnosti u društvu. Posebno važna uloga Poverenika za zaštitu ravnopravnosti je u davanju svojih mišljenja i preporuka u pojedinačnim slučajevima ali i pokretanje odgovarajućih postupaka zaštite dece pred nadležnim sudovima.

42 *Ibid.* Član 15, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.

43 *Ibid.* Član 76, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.

44 Zakon o zabrani diskriminacije, Član 22, *Službeni glasnik RS*, br. 22/2009.

45 Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, *Službeni glasnik RS*, br. 33/2006, 13/2016.

46 Zakon o ravnopravnosti polova, *Službeni glasnik RS*, br. 104/2009.

47 Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, *Službeni list SRJ*, br. 11/2002, *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 72/2009 – dr. zakon, 97/2013 – odluka US i 47/2018

48 Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005.

49 Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, *Službeni glasnik RS*, br. 88/2017 i 27/2018.

1.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

Komitet za prava deteta je u svojim zaključnim zapažanjima o primeni Konvencije o pravima deteta u Srbiji⁵⁰ izrazio zabrinutost zbog stalne diskriminacije romske dece u svim oblastima života, što je jedan od glavnih razloga koji dovodi do smeštanja romske dece u ustanove, činjenice da se romska deca, kao i deca sa smetnjama u razvoju, migranti, izbeglice i deca tražiocila, deca pripadnici manjina, deca koja žive u udaljenim područjima, deca koja žive i rade na ulici, deca sa HIV/AIDS i LGBT deca i dalje suočavaju sa diskriminacijom u pogledu pristupa obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i adekvatnom stanovanju. Komitet je takođe izrazio zabrinutost usled toga što Poverenik za zaštitu ravnopravnosti nema posebnu jedinicu koja bi se bavila rešavanjem slučajeva diskriminacije dece. Takođe, kao problemi su istaknuti stigmatizacija i diskriminacija Roma, uključujući decu, koja je još uvek široko rasprostranjena, što dovodi do nasilja i govora mržnje protiv ove dece, dok se suočavaju s poteškoćama u pristupu uslugama socijalne zaštite i programima socijalne integracije.⁵¹

U predmetu *D. H. i ostali protiv Češke Republike* Evropski sud za ljudska prava je našao da je nesrazmerno veliki broj romske dece neopravdano smešten u specijalne škole za decu sa problemima u učenju što je dovelo do segregacije dece. Romska deca su ovim postupanjem dobila obrazovanje koje je samo pojačalo njihove poteškoće i kompromitovala njihov lični razvoj umesto da im pomogne da se integrišu u redovan obrazovni sistem i razviju veštine koje bi im olakšale život u opštoj populaciji. Shodno tome, Evropski sud je u ovom predmetu našao kršenje člana 14. Evropske konvencije u vezi sa članom 2. Prokola br. 1 uz Evropsku konvenciju.⁵²

Dalje, u predmetu *Oršuš i ostali protiv Hrvatske*, podnosioci predstavke su istakli da su bili žrtve rasne diskriminacije kada su odvojeni od druge dece pohađali nastavu u razredu predviđenom samo za Rome, zbog čega su bili uskraćeni u pedagoškom, psihološkom i emotivnom smislu te dovedeni u nepovoljniji položaj. Po oceni Evropskog suda, privremeno raspoređivanje dece u posebno razredno odeljenje na osnovu njihovog nedovoljnog po-

50 CRC/C/SRB/CO/2-3 od 3. februara 2017. Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o primeni Konvencije o pravima deteta, par. 22.

51 *Isto*, par. 58.

52 *D. H and others v. The Czech Republic*, ESLJP, predstavka br. 57325/00, presuda od 13. 11. 2007.

znavanja jezika kao takvo nije automatski diskriminatorno, ali kada takva mera nesrazmerno ili čak, kao što je to bio slučaj u ovom predmetu, isključivo pogađa određenu etničku grupu, takvo postupanje treba da bude praćeno odgovarajućim garancijama. S obzirom da nekoj deci nije ni bio ponuđen poseban program (odnosno specijalni časovi jezika) kako bi dostigli potreban nivo znanja jezika u najkraćem vremenskom periodu niti odgovarajućih nadzornih procedura koje bi obezbedile momentalan i automatski transfer u mešovita odeljenja čim bi romska deca stekla odgovarajuće znanje jezika, Evropski sud je u ovom predmetu našao kršenje člana 14. Evropske konvencije u vezi sa članom 2. Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju.⁵³

2. NAJBOLJI INTERESI DETETA

2.1. Relevantni UN izvori

2.1.1. Osnovni UN izvori

Najbolji interesi deteta predstavljaju međunarodni standard i jedan od osnovnih principa Konvencije o pravima deteta⁵⁴. Konvencija proklamuje da su „u svim aktivnostima koje se tiču dece od primarnog značaja najbolji interesi deteta bez obzira na to da li ih sprovode javne ili privatne institucije za socijalnu zaštitu, sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tela.“⁵⁵ Time se ukazuje da najbolji interesi deteta moraju biti od prvenstvenog značaja u svim aktivnostima koje uključuju dete ili koje preduzimaju drugi povodom deteta, uključujući sve odluke koje se odnose na dete ili grupu dece, ali i postupke, mere, procese, usluge i druge aktivnosti od značaja za dete. Navedene aktivnosti, bez obzira na to da li se sastoje u činjenju ili nečinjenju, uvek moraju služiti ostvarivanju najboljih interesa deteta. Samim tim se i nepreduzimanje određenih radnji ili mera mora sagledavati iz aspekta najboljih interesa deteta (npr. u slučaju kada roditelj ne daje saglasnost da dete putuje u inostranstvo, kada nadležni organ ne preduzima određene mere u cilju zaštite deteta i dr.).

Konvencija posebno upućuje na poštovanje standarda najboljih interesa deteta i u drugim odredbama koje se tiču odvajanja deteta od roditelja,

53 *Oršuš and others v. Croatia*, ESLJP, predstavka br. 15766/03, presuda od 16. 3. 2010.

54 Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta, *Sl. list SFRJ – Međ. ugovori*, br. 15/90 i *Sl. list SRJ – Međ. ugovori*, br. 4/96 i 2/97.

55 *Isto*, član 3. stav. 1.

spajanja porodice, odgovornosti roditelja, alternativnog staranja i usvojenja, odvajanja deteta od odraslih u slučaju lišenja slobode, kao i posebnih procesnih garancija u sferi maloletničkog pravosuđa.⁵⁶ Najbolji interes deteta kao rukovodeći princip prepoznaju i Fakultativni protokoli koji su usvojeni uz Konvenciju o pravima deteta⁵⁷. Imajući u vidu odredbe Konvencije, obavezu da vode računa o najboljim interesima deteta imaju svi državni organi, ustanove, ali i druge javne i privatne institucije, kao i pojedinci čije postupanje i odluke imaju posredan ili neposredan uticaj na dete, uključujući roditelje i druga lica koja se o detetu staraju. Međutim, odredbe Konvencije ne omogućavaju bliže određenje sadržine najboljih interesa deteta, niti predviđaju pravila za njihovu procenu. Stoga, najbolji interesi deteta moraju biti vrednovani i utvrđeni u svakom konkretnom slučaju u kome se donose odluke i primenjuju mere od uticaja na dete ili grupu dece, uzimanjem u obzir svih relevantnih okolnosti u okviru kojih se konkretne aktivnosti sprovode.

2.1.2. Ostali UN izvori

Pojedini instrumenti UN pozivali su se na standard najboljih interesa deteta i pre usvajanja Konvencije o pravima deteta.⁵⁸ Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979. godine nalaže državama da preduzmu sve potrebne mere kako bi se obezbedilo „da porodično vaspitanje obuhvati i pravilno shvatanje materinstva kao društvene funkcije i priznanje zajedničke odgovornosti muškaraca i žena u podizanju i razvoju dece“, kao i „jednaka roditeljska prava i obaveze u odnosu na decu, bez obzira na bračni status“, podrazumevajući da se „u svim ovim slučajevima mora prvenstveno voditi računa o interesima deteta.“⁵⁹

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom postavlja obavezu poštovanja principa najboljih interesa deteta „u svim aktivnostima koje se tiču dece sa invaliditetom“.⁶⁰ Konvencija posebno ističe prvenstveni značaj naj-

56 *Isto*, član 9. st. 1. i 3, član 10, član 18. stav 1, član 20. st. 1-2, član 21, član 37(c) i član 40. stav 2(biii).

57 Član 8. stav 3. u vezi sa čl. 2 i 3, Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, uz Konvenciju o pravima deteta, *Sl. list SRJ – Međ. ugovori*, br. 7/2002. Takođe, čl. 2. i 3. Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima deteta o postupku komunikacije, A/RES/66/138 od 19. decembra 2011.

58 Ovaj princip prvi put pominje Deklaracija o pravima deteta iz 1959. godine, A/RES/1386(XIV) od 20 novembra 1959.

59 Član 5. stav 1(b) i član 16. stav 1(d), Zakon o ratifikaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, *Sl. list SFRJ – Međ. ugovori*, br. 11/81.

60 Član 7. stav 2, Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, *Sl. glasnik RS – Međ. ugovori*, br. 42/2009.

boljih interesa deteta u pogledu prava i odgovornosti osoba sa invaliditetom u poziciji roditelja, odnosno staratelja i obavezuje države da osobama sa invaliditetom pruže odgovarajuću pomoć i podršku u kontekstu njihove brige o deci. S tim u vezi, izričito je propisano da se najboljim interesima deteta ni u kom slučaju ne može pravdati odvajanje deteta od roditelja na osnovu invaliditeta bilo deteta ili jednog ili oba roditelja.⁶¹ Međunarodna konvencija o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka takođe upućuje na prioritetan značaj i potrebu zaštite najboljih interesa deteta „u slučajevima nelegalnog uklanjanja dece koja su podvrgnuta prisilnom nestanku, kao i dece čiji su roditelji odnosno staratelji podvrgnuti prisilnom nestanku.“⁶²

2.2. Domašaj UN standarda

Komitet za prava deteta je izdao niz opštih komentara u okviru kojih je standard najboljih interesa deteta tumačio u kontekstu različitih pitanja. Ukazujući na opšte mere za primenu Konvencije, Komitet ističe da su „*svako zakonodavno, administrativno i sudsko telo ili institucija dužni da primene princip najboljeg interesa tako što će sistematski razmotriti kako njihove odluke ili postupci utiču ili mogu uticati na prava i interese deteta, uključujući i one koje se ne odnose direktno na decu, ali na njih posredno utiču.*“⁶³ U Opštem komentaru posvećenom pravu deteta da njegovi najbolji interesi budu od prvenstvenog značaja, Komitet podseća da poštovanje najboljih interesa deteta treba da osigura ostvarivanje svih prava priznatih Konvencijom i holistički razvoj deteta, da su sva prava deteta proklamovana Konvencijom u njegovom najboljem interesu, i da nijedno pravo deteta ne sme biti ugroženo negativnim tumačenjem najboljih interesa deteta. S tim u vezi, Komitet naglašava da stav odrasle osobe o tome šta je u najboljem interesu deteta, ne može zameniti obavezu te osobe da poštuje sva prava deteta u skladu sa Konvencijom.⁶⁴ Time se jasno ukazuje da ostvarivanje najboljih interesa deteta uvek pretpostavlja pristup zasnovan na pravima deteta.

Ipak, Komitet za prava deteta naglašava da najbolji interes deteta nije samo *osnovni, interpretativni princip*, već je to i *suštinsko pravo* deteta da

61 *Isto*, član 23. st. 2. i 4.

62 Član 25, Zakon o potvrđivanju Međunarodne konvencije o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka, *Sl. glasnik RS – Međ. ugovori*, br. 1/2011.

63 Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 5 o opštim merama za sprovođenje Konvencije, 27. 11. 2003, par. 12.

64 Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 14 o pravu deteta da njegovi ili njeni najbolji interesi budu od prvenstvenog značaja, 29. 5. 2013, par. 4. Isto i Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 13 o pravu deteta na slobodu od svih oblika nasilja, 18. 4. 2011, par. 61.

njegovi najbolji interesi budu adekvatno vrednovani i uzeti u obzir u svim aktivnostima koje se tiču deteta, kako u privatnoj, tako i u javnoj sferi. Konačno, Komitet ukazuje da najbolji interesi deteta predstavljaju i svojevrsno *pravilo postupanja*, jer standard najboljeg interesa deteta zahteva procenu različitih elemenata i kriterijuma od značaja za dete, sa ciljem da se u konkretnom slučaju sagledaju moguća rešenja koja su u interesu deteta, a da se kao konačno izabere ono koje je u najboljem interesu deteta. Zbog toga, svaki proces odlučivanja, koji se tiče deteta, mora uključivati ocenu mogućeg uticaja (pozitivnog ili negativnog) odluke na dete ili decu na koju se ona odnosi, a iz obrazloženja odluke mora biti vidljivo da je ovo pravo eksplicitno razmotreno, na koji način je odluka ispoštovala ovo pravo, odnosno šta je razmotreno kao najbolji interes deteta, kao i na osnovu kojih kriterijuma i na koji način su interesi deteta ocenjeni u odnosu na druga razmatranja.⁶⁵

Ostvarivanje najboljih interesa deteta, prema mišljenju Komiteta, pretpostavlja dva osnovna koraka – procenu i utvrđivanje najboljih interesa. Sam proces procene treba da se odvija uz obavezno učešće deteta, u odgovarajućoj atmosferi, i moraju ga obavljati za to kvalifikovani profesionalci, kada je to moguće, kao deo multidisciplinarnog tima.

Postupak *utvrđivanja* najboljih interesa deteta treba započeti *procenom* konkretnih okolnosti koje dete čine jedinstvenim, poput uzrasta, pola, zrelosti, iskustva, pripadnosti manjinskoj grupi, fizičkog, senzornog ili intelektualnog invaliditeta, kao i društvenog i kulturnog konteksta u kojem se nalazi dete ili deca, prisustva ili odsustva roditelja, pitanja da li dete živi sa njima, kvaliteta odnosa deteta i njegove/njene porodice ili staratelja, bezbednosnih okolnosti, dostupnosti kvalitetnih alternativnih sredstava za porodicu, širu porodicu ili staratelje, itd.⁶⁶ Odluka o tome šta je u najboljem interesu deteta zahteva individualizovanu, sveobuhvatnu i jasnu procenu različitih elemenata u pogledu kojih Komitet prevashodno ističe važnost: pribavljanja mišljenja deteta (jer je participacija deteta osnovni preduslov za pravilnu procenu njegovih najboljih interesa), očuvanja identiteta deteta, njegovih porodičnih veza, uzimanja u obzir različitih oblika i stepena ugroženosti deteta, ali i potrebu za obezbeđivanjem sigurnosti deteta, zaštite njegovog zdravlja i prava na obrazovanje.⁶⁷ Ipak, treba reći da najbolji interesi deteta predstavljaju krajnje kompleksan, ali i veoma fleksibilan pravni standard, zbog čega njegova analiza nikada ne može biti

65 Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 14, par. 6.

66 *Isto*, par. 47–49.

67 *Isto*, par. 53–79.

dovoljno iscrpna. U tom smislu, čini se da se najveći stepen konkretizacije sadržine najboljih interesa deteta postiže na nivou pojedinačnih odluka sudova, odnosno upravnih organa u procesu koji, između ostalog, podrazumeva: 1) sagledavanje svih okolnosti konkretnog slučaja, odnosno analizu specifičnog činjeničnog stanja, 2) prepoznavanje elemenata, odnosno kriterijuma relevantnih za procenu najboljih interesa deteta u datim okolnostima, 3) utvrđivanje sadržine različitih elemenata, njihovo poređenje i rangiranje imajući u vidu vrstu odluke koja se donosi, i 4) usvajanje rešenja kojim se u konkretnom slučaju obezbeđuje ostvarivanje najboljih interesa deteta. Sve to zahteva sprovođenje jednog formalnog postupka sa strogim procesnim garancijama za procenu i utvrđivanje najboljih interesa deteta, kao i za evaluaciju postignutih rezultata.⁶⁸

2.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Ustav Republike Srbije ne prepoznaje prvenstveni značaj principa najboljih interesa deteta u svim aktivnostima koje se tiču deteta, već ga pominje samo u kontekstu mogućnosti da se odlukom suda, u skladu sa zakonom, roditeljima oduzme ili ograniči roditeljsko pravo, onda kada je to u najboljem interesu deteta.⁶⁹

Porodičnim zakonom propisana je opšta dužnost svakog lica da se rukovodi najboljim interesom deteta u svim aktivnostima koje se tiču deteta.⁷⁰ Čitav niz drugih odredbi ovog zakona takođe se poziva na standard najboljeg interesa deteta – u pogledu ostvarivanja prava deteta na mišljenje, prava da živi sa roditeljima i prava da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi, kao i sa srodnicima i drugim licima sa kojima ga vezuje posebna bliskost, u kontekstu procene sporazuma o vršenju roditeljskog prava, kao i u pogledu zakonom propisanih uslova za zasnivanje usvojenja i hraniteljstva.⁷¹ S tim u vezi, primetno je da se princip najboljih interesa deteta najčešće prepoznaje kao osnovno pravilo tumačenja (npr. odredba kojom se nalaže sudu da procenjuje da li je sporazum o vršenju roditeljskog prava u najboljem interesu deteta, ili kojom se ministru nadležnom za porodičnu zaštitu daje ovlašćenje da može dozvoliti usvojenje stranom

68 *Isto*, par. 87. O procesnim garancijama za ostvarivanje najboljih interesa deteta, videti, par. 89–99.

69 Član. 65. stav 2, *Sl. glasnik RS*, br. 98/2006.

70 Član 6. stav 1, *Sl. glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.

71 *Isto*, član 60. stav 2, član 61. stav 2, član 75. stav 2, član 77. st. 4-5, član 89, član 111, član 266. st. 1. i 3, i dr.

državljaninu i pre isteka roka, ako je to u najboljem interesu deteta).⁷² Nekada, međutim, ovaj princip služi da podrži izuzetak od nekog opšteg pravila (npr. pravila da dete ima pravo da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi, s tim što ono može biti ograničeno sudskom odlukom kada je to u najboljem interesu deteta).

Porodični zakon ne sadrži izričitu normu o tome da detetu pripada i pravo da njegovi najbolji interesi budu od prvenstvenog značaja. Ipak, u sudskoj praksi je bilo odluka kojima se pravilno prepoznaje veći značaj principa najboljih interesa deteta u odnosu na druge pravne principe, pa je tako u jednom slučaju Vrhovni kasacioni sud ukazao da „...*okolnost da tuženi ovaj stan izdaje ne može biti od uticaja na odluku da se na njemu ustanovi habitatio u korist maloletne dece, jer interes tuženog za sticanje imovinske koristi mora biti podređen najboljem interesu maloletne dece za ostvarenje prava na stanovanje*“.⁷³ S druge strane, čini se da odsustvo norme kojom se poštovanje najboljih interesa deteta garantuje kao posebno pravo deteta u praksi uzrokuje i neke nelogičnosti. Tako, prema jednom stanovištu Vrhovnog suda, „*sud nije ovlašćen da umesto roditelja odlučuje o prebivalištu maloletnog deteta ili da donosi odluke koje zamenjuju zajedničke odluke roditelja o bitnim pitanjima vršenja roditeljskog prava – koja utiču na život maloletnog deteta... Sud je, zavisno od okolnosti slučaja, ovlašćen da u postupku odlučivanja o vršenju roditeljskog prava, između ostalog, delimično liši roditelja koji ne vrši roditeljsko pravo da odlučuje o pitanjima koja bitno utiču na život deteta, ako nesavesno vrši prava ili dužnosti iz sadržine roditeljskog prava.*“⁷⁴ U svetlu par. 6. Opšteg komentara br. 14, kojim se jasno upućuje da najbolji interesi deteta predstavljaju suštinsko pravo deteta, koje se neposredno ostvaruje pred sudom na osnovu člana 3. stav 1. Konvencije o pravima deteta, čini se da je u situacijama kada među roditeljima nema saglasnosti o pitanju koje bitno utiče na život deteta, a u odsustvu drugih okolnosti koje upućuju na nesavesno vršenje roditeljskog prava, sud ovlašćen da odluku u sporu o tome šta je u najboljem interesu deteta donese neposredno, na osnovu adekvatne procene svih okolnosti slučaja.

72 Najbolji interes deteta kao osnovni, interpretativni princip prepoznaju i Zakon o izvršenju i obezbeđenju (član 371. st. 1–2. i član 375. st. 5), *Sl. glasnik RS*, br. 106/2015, 106/2016 – autentično tumačenje i 113/2017 – autentično tumačenje, kao i niz odredbi Zakona o pravima pacijenata (član 11. stav 8, član 18. stav 3, član 19. stav 3, i dr.), *Sl. glasnik RS*, br. 45/2013.

73 *Presuda Vrhovnog kasacionog suda*, Rev. 3036/10 od 14. 7. 2010.

74 Rešenje Vrhovnog suda Srbije Rev. 2557/06 od 1. 3. 2007.

Kada je u pitanju procena i utvrđivanje najboljih interesa deteta, domaći propisi ne sadrže pravila ili smernice u pogledu elemenata koje bi donosioci odluka trebalo da uzmu u obzir prilikom utvrđivanja najboljih interesa. U praksi domaćih sudova, prepoznaju se neki od elemenata za procenu najboljih interesa deteta, pa se u jednom slučaju, recimo, navodi da je u pitanju „pravni standard koji se ceni prema okolnostima svakog konkretnog slučaja, polu, uzrastu, željama i potrebama dece, a poseban element za utvrđivanje najboljeg interesa deteta predstavlja mišljenje deteta pod uslovom da je ono sposobno da ga slobodno formira.“⁷⁵ Takođe, može se primetiti da Zakon o socijalnoj zaštiti propisuje da se „usluge socijalne zaštite pružaju u skladu sa najboljim interesom korisnika, uvažavajući njegov životni ciklus, pol, etničko i kulturno poreklo, jezik, veroispovest, životne navike, razvojne potrebe i potrebe za dodatnom podrškom u svakodnevnom funkcionisanju“.⁷⁶ Ipak, uprkos tome što deca predstavljaju posebnu grupu korisnika socijalne zaštite, a navedena norma posredno upućuje na neke od kriterijuma koji bi mogli biti relevantni za procenu najboljih interesa deteta, postojeće zakonsko rešenje svakako ne može otkloniti nedostatak sveobuhvatnih pravila kojima bi se uredile jasne procedure za procenu i utvrđivanje najboljih interesa deteta.

U poslednjim Zaključnim zapažanjima, Komitet za prava deteta ukazuje da je „zabrinut zbog kontinuiranih nesuglasica u pogledu značenja principa najboljih interesa i odgovornosti koje nosi, posebno u pravosuđu, kao i zbog toga što dugi sudski postupci i neizvršenje presuda negativno utiču na pravo deteta da njegovi najbolji interesi imaju primarni značaj. Komitet preporučuje da država potpisnica ojača svoje napore kako bi se osiguralo da se ovo pravo na odgovarajući način integriše i dosledno tumači i primenjuje u svim zakonskim, upravnim i sudskim postupcima i odlukama, kao i u svim politikama, programima i projektima koji su relevantni za decu i imaju uticaj na decu. U tom smislu, država potpisnica se podstiče da razvija procedure i kriterijume kojima se pružaju smernice svim relevantnim licima u čijoj je nadležnosti određivanje najboljeg interesa deteta u svakoj oblasti i za davanje potrebne težine interesima deteta kao primarnom značaju.“⁷⁷

75 Presuda Osnovnog suda u Somboru, P2. 303/12 od 1. 8. 2011. godine i Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu, Gž. 689/12 od 14. 11. 2012. godine.

76 Zakon o socijalnoj zaštiti, član 26, *Sl. glasnik RS*, br. 24/2011.

77 Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (2017), CRC/C/SRB/CO/2-3, par. 24–25.

2.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

Uprkos tome što međunarodni paktovi o ljudskim pravima ne sadrže izričite norme kojima bi se upućivalo na primenu standarda najboljih interesa deteta, Komitet za ljudska prava je u dva svoja opšta komentara ukazao na značaj ovog principa. U Opštem komentaru br. 19 Komitet konstatuje da „*mora biti zabranjen bilo kakav diskriminatorni tretman vezan za osnove i procedure rastave ili razvoda, starateljstva nad decom, izdržavanja ili alimentacije, prava na posete ili gubitka ili povraćaja roditeljskog prava, imajući u vidu da je u ovakvim slučajevima najvažniji interes dece.*“⁷⁸ U vezi sa slučajevima razvoda braka, Komitet za ljudska prava posebno upućuje da treba preduzeti mere da bi se deci pružila neophodna zaštita i garantovao kontakt sa oba roditelja, koliko god je to moguće, imajući pre svega na umu najbolji interes deteta.⁷⁹

U praksi Evropskog suda za ljudska prava mesto principa najboljih interesa deteta uglavnom se sagledava u kontekstu ograničenja prava na porodični život drugih članova porodice. Shvatanje principa najboljih interesa deteta podrazumeva da interesi deteta imaju prednost u odnosu na prava i interese drugih članova porodice samo ukoliko u konkretnom slučaju predstavljaju „legitimni cilj“ ograničavanja navedenih prava. Naime, prema članu 8. EKLJP, pravo na porodični život može se ograničiti ukoliko je takvo ograničenje „*u skladu sa zakonom i nužno u demokratskom društvu radi zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javne sigurnosti i ekonomske dobrobiti države, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, kao i zaštite prava i sloboda drugih lica*“, a kako bi se ograničenje smatralo „nužnim“, potrebno je da se mešanje u porodične odnose opravda „legitimnim ciljevima“.⁸⁰ Shodno tome, Evropski sud je u više navrata podsetio da primena člana 8. zahteva utvrđivanje pravične ravnoteže između interesa deteta i interesa drugih članova porodice, ali da se prilikom odmeravanja ovih interesa naročita važnost mora dati najboljem interesu deteta koji može, u zavisnosti od svoje prirode i ozbiljnosti, prevagnuti nad interesima drugih

78 Komitet za ljudska prava, Opšti komentar br. 19: Član 23 (Porodica), 1990, par. 9.

79 Komitet za ljudska prava, Opšti komentar br. 17: Član 24 (Prava deteta), 1989, par. 6.

80 Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, *Sl. list SCG – Međ. ugovori*, br. 9/2003, 5/2005 i 7/2005 – ispr. i *Sl. glasnik RS – Međ. ugovori*, br. 12/2010 i 10/2015.

članova porodice.⁸¹ Tako je u jednom slučaju Evropski sud procenio da su odluke nemačkih sudova, kojima je ocu bilo onemogućeno održavanje ličnih odnosa sa ćerkom u cilju zaštite njenih najboljih interesa, bile opravdane sa stanovišta „legitimnog cilja“.⁸² Nemački sudovi su sadržinu najboljeg interesa deteta utvrdili na osnovu pribavljenog mišljenja deseto-godišnje devojčice, koje je pratio i izveštaj psihologa. Imajući u vidu kontinuitet sukoba oca i majke deteta, koja je samostalno vršila roditeljsko pravo, nemački sudovi su smatrali da je u najboljem interesu devojčice da se ocu ne dozvoli održavanje kontakta sa detetom. Iako je takvo postupanje nemačkih sudova nesumnjivo predstavljalo mešanje u porodični život oca – podnosioca predstavke, prema mišljenju Evropskog suda, takvo mešanje u porodični život služilo je zaštitu zdravlja, prava i sloboda ćerke podnosioca predstavke, te je bilo opravdano sa stanovišta „legitimnog cilja“.⁸³

3. PARTICIPACIJA DECE U SUDSKIM POSTUPCIMA

3.1. Relevantni UN izvori

3.1.1. Osnovni UN izvori

Pravo deteta da slobodno izrazi svoje mišljenje predviđeno članom 12. Konvencije o pravima deteta predstavlja jednu od osnovnih vrednosti i jedan je od četiri glavna principa Konvencije. U tom smislu Konvencija o pravima deteta predstavlja inovativan dokument koji prvi put u istoriji prepoznaje pravo deteta da izražava stavove u vezi pitanja koja ga se tiču. Princip sadržan u članu 12. Konvencije je složen i sastoji se iz dve komponente: pravo deteta da bude saslušano i da se njegovo mišljenje uzme u obzir, u užem smislu, i pravo na participaciju, koje je šire i obezbeđuje detetu aktivno učešće u porodičnom i društvenom životu. Ovo pravo omogućava da dete u što većoj meri utiče na svoj pravni položaj i potvrđuje spremnost društva da detetu prizna status autonomnog pravnog subjekta.

Član 12. stav 2. Konvencije predviđa da će detetu posebno biti pružena mogućnost da bude saslušano u svim sudskim i upravnim postupcima koji

81 Videti, na primer, *Sommerfeld v. Germany*, ESLJP, predstavka br. 31871/96, presuda od 8. 7. 2003, par. 62; *Görgülü v. Germany*, ESLJP, predstavka br. 74969/01, presuda od 26. 2. 2004, par. 43; *Ahrens v. Germany*, ESLJP, predstavka br. 45071/09, presuda od 22. 3. 2012, par. 63.

82 *Süss v. Germany*, ESLJP, predstavka br. 40324/98, presuda od 10. 11. 2005.

83 *Isto*, par. 85 i 90.

ga se tiču, bilo neposredno ili preko zastupnika ili odgovarajućeg organa.⁸⁴ Stavovima deteta mora se dati odgovarajuća težina u skladu sa njegovim godinama i zrelošću, što je od suštinskog značaja u kontekstu sudskih postupaka gde se donose odluke od dugotrajnog uticaja na život dece.

Učešće deteta u sudskim postupcima podrazumeva postojanje pravosudnog sistema koji je prilagođen deci što znači da detetu treba da se obezbedi pristup sudovima, treba da dobije sve potrebne informacije o postupku, da bude pripremljeno za dolazak pred sud, da ima odgovarajuću pomoć i podršku tokom postupka i druge mere.

3.1.2. Ostali UN izvori

Određena prava koje predviđa Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima nisu eksplicitno ponovljena kao specifična prava deteta u Konvenciji o pravima deteta ali ova prava važe za sva ljudska bića i potvrđena su u opštim komentarima Komiteta za ljudska prava i Komiteta za prava deteta. To su pre svega pravo na priznanje pravne ličnosti⁸⁵ i pravo na pristup sudovima i na delotvornu žalbu.⁸⁶ Komitet za ljudska prava je naglasio važnost da se deci obezbedi da koriste sva građanska prava predviđena Međunarodnim paktom imajući u vidu posebne potrebe deteta⁸⁷ te je potrebno da se deci obezbede efikasne i prilagođene procedure, dostupne njima i njihovim zastupnicima.

3.2. Domašaj UN standarda

Komitet za prava deteta ceo Opšti komentar broj 12, o pravu deteta da bude saslušano⁸⁸ posvećuje upravo ovoj temi. Komitet naglašava da se ovo pravo odnosi na sve sudske i upravne postupke koji se tiču deteta,

84 Član 12. stav 2, Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97.

85 Član 16, Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, *Službeni list SFRJ*, br. 7/71.

86 Članovi 2.3, 14. i 26, Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, *Službeni list SFRJ*, br. 7/71.

87 Komitet za ljudska prava, Opšti komentar br. 17, par. 2, Opšti komentar br. 31, par. 15 („... Države ugovornice moraju osigurati da pojedinci imaju pristupačne i delotvorne žalbe u cilju ostvarivanja svojih prava. Ove žalbe moraju biti na odgovarajući način prilagođeni tako da se uzme u obzir posebna ranjivost određenih kategorija lica, uključujući naročito decu“).

88 CRC/C/GC/12, Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 12: Pravo deteta da bude saslušano, 1. jul 2009.

bez ograničenja. Kao primer sudskih postupaka Komitet navodi razvod roditelja, pitanja starateljstva, usvojenja, postupke koji uključuju decu u sukobu sa zakonom, decu žrtve i svedoke krivičnih dela, decu izbeglice, nepraćenu decu i tražioce azila, a kao primere upravnih postupaka navodi odlučivanje o ostvarivanju različitih prava deteta u sistemima obrazovanja, zdravstvene zaštite, socijalne zaštite, stanovanja i dr.

Što se tiče uzrasta deteta, Komitet naglašava da je dete sposobno da oblikuje mišljenje od najranijeg doba, čak i kada možda nije u stanju da ga verbalno izrazi, te u tom smislu ne preporučuje postavljanje starosnih granica u pogledu sposobnosti deteta da formira mišljenje i preporučuje da različiti oblici izražavanja mišljenja treba da budu prihvaćeni i zastupljeni: kroz igru, govor tela, izraze lica, crtanje i slikanje, kojima i sasvim mala deca pokazuju razumevanje, izbore i sklonosti. Oboriva je pretpostavka da je svako dete sposobno da formira i izrazi sopstveno mišljenje, a sposobnost se utvrđuje u svakom konkretnom slučaju, imajući u vidu konkretno dete, konkretno pitanje i okolnosti u kojima se učešće deteta odvija. Ukoliko u tom pogledu postoji sumnja, potrebno je zatražiti mišljenje stručnog lica.

Dete može da izrazi mišljenje neposredno ili posredno – preko zastupnika ili odgovarajućeg organa. Komitet preporučuje da u svakom konkretnom slučaju, kada se utvrdi da je sposobno da formira svoje mišljenje, dete treba da ima opciju da svoje mišljenje izrazi neposredno sudiji. To može biti urađeno u sudnici ili u privatnom razgovoru u posebnoj prostoriji ili kabinetu sudije, a neposrednim mišljenjem se smatra i situacija kada dete napiše sudiji pismo.

Posredno učešće podrazumeva upotrebu alternativnih mehanizama za predstavljanje mišljenja deteta kao na primer preko sudskih veštaka, izveštaja stručnjaka iz centara za socijalni rad ili drugih stručnih lica ili zakonskih zastupnika. Komitet naglašava da u mnogim slučajevima postoje rizici od sukoba interesa između deteta i njegovog roditelja i o tome organ postupka treba da vodi računa. U tim slučajevima, važno je da zastupnik tačno prenese mišljenje deteta organu postupka ali i da ima dovoljno znanja i razumevanja različitih aspekata procesa donošenja odluke, kao i iskustvo u radu s decom.⁸⁹ Zastupnik mora biti svestan da zastupa isključivo interese deteta, a ne interese drugih lica (roditelja, ustanova ili tela, npr. ustanove koja se stara o detetu).

Primena člana 12. zahteva pet koraka koje treba preduzeti radi delotvornog ostvarivanja prava deteta da izrazi svoje mišljenje o svim pitanjima koja ga se tiču.

89 Isto, par. 36.

- 1) *Priprema* – Dete treba da bude blagovremeno obavješteno o svom pravu da izrazi mišljenje po svim pitanjima koja ga se tiču, da dobije obavještenja potrebna za formiranje svog mišljenja kao i da mu se objasni uticaj koji izraženo mišljenje može da ima na ishod postupka. Takođe, dete treba da dobije obavještenje o mogućnosti da svoje mišljenje izrazi neposredno ili preko posrednika.
- 2) *Izražavanje mišljenja* – Kontekst ili okruženje u kome dete izražava mišljenje mora biti podsticajan i ohrabrujući. Poželjno je da dete ne izražava mišljenje u sudnici nego u poverljivom, udobnom i bezbednom prostoru. Izražavanje mišljenja ne treba da bude jednosmerno ispitivanje već treba da bude u formi razgovora. Dete treba samo da odredi lice koje će biti prisutno prilikom izražavanja mišljenja, a njegovo mišljenje sud može da utvrdi i u saradnji sa odgovarajućim stručnim licem.
- 3) *Procena sposobnosti deteta* – Potrebno je utvrditi da li je dete sposobno da formira mišljenje u skladu sa svojim godinama i zrelošću. U kompleksnim slučajevima potrebno je da organ postupka ovu procenu utvrdi uz pomoć stručnog lica. Ako se utvrdi da je dete sposobno da formira svoje mišljenje, organ postupka treba da ovo mišljenje uzme u obzir kao važan faktor prilikom odlučivanja.
- 4) *Obavještenje o težini koja je data mišljenju deteta* – Obaveštavanje deteta o ishodu postupka podrazumeva da dete razume u kojoj meri je njegovo mišljenje uzeto u obzir i razloge za konačan ishod postupka. Povratno objašnjenje je garancija da se mišljenje deteta ne shvata samo kao formalnost nego da se ozbiljno razmatra u postupku odlučivanja.
- 5) *Prigovori, pravni lekovi i naknada štete* – Dete mora imati pristup adekvatnoj žalbenoj proceduri u slučaju da detetu nije data mogućnost da izrazi mišljenje, kako bi imalo naknadnu mogućnost da doprinese u procesu donošenja odluke koja ga se tiče.

(I) Pravo deteta da bude saslušano u građanskim sudskim postupcima

U slučajevima kao što su razvod roditelja i pitanje starateljstva, odluke suda i drugih organa direktno utiču na život dece kao na primer sa kim će dete živeti, na koji način će održavati odnose sa drugim roditeljem, utvrdiće pitanja izdržavanja, izmestiti dete iz porodice. Neka zakonodavstva

utvrđuju uzrast u kome se smatra da je dete sposobno da formira svoje mišljenje ali Komitet za prava deteta smatra da ovo treba da bude utvrđeno u svakom konkretnom slučaju, što zahteva individualnu procenu kapaciteta deteta. Važno je naglasiti i to da dete ima pravo, ali ne i dužnost da izrazi svoje mišljenje u postupku.

(II) Pravo deteta da bude saslušano u krivičnim sudskim postupcima

Dete ima pravo da izrazi svoje mišljenje u svim fazama krivičnog postupka, bilo da je učinilac ili žrtva i/li svedok krivičnog dela. Kada su u pitanju deca u sukobu sa zakonom, posebnu pažnju treba obratiti na primenu člana 12. stav 2. Konvencije u svim fazama postupka i od strane svih organa postupka (policije, tužilaštva, suda), kao i u postupku izvršenja sankcija. Dete treba da dobije mogućnost da izrazi svoje mišljenje i želje u vezi određivanja mera koje će prema detetu biti primenjene i ovom mišljenju treba posvetiti dužnu pažnju. Kako bi dete moglo efektivno da učestvuje u postupku ono mora biti obavešteno o samom maloletničkom postupku i mogućim sankcijama, a postupak treba da bude vođen u atmosferi koja detetu omogućava da u postupku učestvuje i slobodno se izražava.⁹⁰

Detetu koje je žrtva i/li svedok krivičnog dela takođe treba da ima mogućnost da se slobodno izrazi u krivičnom postupku. Ovo znači da dete treba da bude konsultovano o relevantnim pitanjima u vezi sa uključenošću u predmet u vezi koga se uzima iskaz i da slobodno izrazi stavove i zabrinutost u vezi sa time. U ovom kontekstu dete treba da bude obavešteno i o dostupnosti odgovarajućih službi – zdravstvenih, psiholoških i usluga socijalne zaštite, odnosno postojećim mehanizmima podrške dostupnim detetu u slučaju podnošenja žalbe, mestu i vremenu saslušanja i dostupnosti zaštitnih mera u cilju izbegavanja sekundarne viktimizacije.

(III) Pravo deteta da bude saslušano u upravnim postupcima

Upravni postupci treba da budu razumljivi i pristupačni detetu, a mogu se ticati ostvarivanja različitih prava deteta u sistemima obrazovanja, zdravstvene zaštite, socijalne zaštite, disciplinskim merama u vezi sa izvršenjem krivičnih sankcija, postupcima za azil i sl.

90 CRC/C/GC/12, Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 12: Pravo deteta da bude saslušano, 1. jul 2009, par. 58–61.

3.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

U građanskim sudskim postupcima, pravo deteta da izrazi svoje mišljenje propisano je Porodičnim zakonom⁹¹ koji predviđa da dete koje je sposobno da formira svoje mišljenje ima pravo da to mišljenje slobodno izrazi. Ovaj proces podrazumeva da dete treba blagovremeno da dobije sva obaveštenja koja su mu potrebna za formiranje mišljenja, da slobodno i neposredno izrazi svoje mišljenje – priznaje se detetu starijem od 10 godina, da se samo, ili preko zastupnika, obrati sudu ili organu uprave i zatraži pomoć u ostvarivanju svog prava na slobodno izražavanje mišljenja mišljenje – priznaje se detetu starijem od 10 godina, kao i da postoji dužnost suda i da detetu omogući da slobodno izrazi svoje mišljenje i da se ovom mišljenju posveti dužna pažnja, u skladu sa uzrastom i zrelošću deteta.⁹²

U krivičnom postupku, pravo deteta da izrazi svoje mišljenje propisano je Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica koji predviđa da se maloletniku ne može suditi u odsustvu i da su učesnici u postupku dužni da postupaju obazrivo, vodeći računa o zrelosti, drugim ličnim svojstvima i zaštiti privatnosti maloletnika, kako vođenje krivičnog postupka ne bi štetno uticalo na njegov razvoj.⁹³ Takođe, predviđeno je da se saslušanje maloletnika može obaviti uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica⁹⁴ kao i niz drugih procesnih garancija. Što se tiče dece žrtava, ovaj zakon predviđa niz mera u cilju zaštite dece od sekundarne viktimizacije tokom krivičnog postupka.

Princip iz člana 12. Konvencije je u vezi sa principom poštovanja najboljih interesa deteta i često ostvarivanje jednog zavisi od prethodnog ostvarivanja drugog.

Tadašnji Vrhovni sud Srbije je u presudi po reviziji iz 2007. godine naveo da je „u sporu za vršenje roditeljskog prava sud uvek dužan da se rukovodi najboljim interesom deteta i ima obavezu da detetu koje je sposobno da formira svoje mišljenje pomogne da dobije obaveštenja koja su mu potrebna da izrazi svoje mišljenje u skladu sa godinama i zrelošću deteta, osim ako bi to bilo u suprotnosti sa najboljim interesom deteta. Zato sud ne sme da se, pre svega, rukovodi pozitivnom motivacijom roditelja da se staraju o detetu, već da mišljenje deteta pribavi na zakonom propisani način.“⁹⁵

91 Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.

92 *Isto*, član 65, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.

93 Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, član 48, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005.

94 *Isto*, član 65. stav 4.

95 Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. 2393/2007(2) od 12. 9. 2007.

Rešenjem Apelacionog suda u Nišu iz 2016. godine sud je naveo: „... najbolji interes deteta, u skladu sa odredbama Konvencije UN o pravima deteta i čl. 65. Porodičnog zakona je da mu se ... obezbedi da formira svoje mišljenje po svim pitanjima koja ga se tiču. ... Prvostepeni sud u pobijanoj presudi ne daje jasne i obrazložene razloge zbog čega nije uvažio iskazanu želju deteta, a u smislu da njegovo mišljenje, imajući u vidu godine i zrelost, nije dovoljno vrednovao i posvetio mu dužnu pažnju. Zadatak suda je dovodenje stava deteta u interakciju sa svim drugim faktorima utvrđivanja najboljeg interesa. Ostvarivanje prava deteta na slobodno izražavanje mišljenja predstavlja njegovu izjavljenu želju sa kojim roditeljem želi da živi. Participacija deteta ne znači da se ono direktno pita o tome, već se postavljaju pitanja koja su dovoljno dobri indikatori za ono što se želi utvrditi, posmatraju se i procenjuju odnosi između roditelja i deteta, istražuje se koji roditelj ima ulogu primarnog roditelja i koji roditelj u aktuelnom trenutku bolje prepoznaje i odgovara detetovim potrebama. ...prvostepeni sud mišljenju deteta, po uverenju Apelacionog suda, nije pristupio sa dovoljnom pažnjom, niti je dao argumentovane razloge zašto isto nije prihvatio, kod činjenice da je dete samostalno više puta prelazilo kod oca u periodu neposredno pre podnošenja tužbe za izmenu odluke o poveri.“⁹⁶

3.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

U svojim zaključnim zapažanjima Komitet za prava deteta izrazio je zabrinutost što u Srbiji marginalizovana deca, kao što su deca na alternativnom staranju i deca sa smetnjama u razvoju, često nisu konsultovana oko pitanja koja ih se tiču te podstiče državu da osigura da se stavovima dece posveti dužna pažnja u porodici, školama, sudovima i svim relevantnim administrativnim i drugim postupcima kroz, između ostalog, usvajanje odgovarajućih zakona, obuku stručnjaka, uspostavljanje specifičnih aktivnosti u školama i opšte podizanje svesti.⁹⁷

Evropski sud za ljudska prava se u svojoj praksi rukovodi principima Konvencije o pravima deteta kada odlučuje u predmetima koji se tiču dece. Tako, slučaj *T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁹⁸ se ticao ubistva dvogodišnjeg deteta od strane dvoje dece stare deset godina koja su bila izložena javnom

96 Rešenje Apelacionog suda u Nišu, GŽ2 93/2016 od 25. 2. 2016.

97 CRC/C/SRB/CO/2-3 od 3. februara 2017. Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o primeni Konvencije o pravima deteta, par. 28. i 29.

98 *T v. United Kingdom*, ESLJP, predstavka br. 24724/94, presuda od 16. 12. 1999.

suđenju praćeno velikom pažnjom medija. Iako je sudska procedura bila parcijalno modifikovana, održavane su kraće sednice, roditelji dece su sedeli blizu, bio je obezbeđen prostor za igru u pauzama, postupak je prema podnosiocu predstavke i drugom optuženom u postupku vođen u sudu za odrasle uz poštovanje svih pravila krivičnog suđenja. Evropski sud je našao da podnosilac nije imao mogućnost da efektivno učestvuje u postupku zbog javnih sednica i velike pažnje medija kao i usled njegove ograničene sposobnosti da konsultuje advokate i daje odgovarajuće iskaze te je u ovom slučaju našao kršenje člana 6. stav 1. Evropske konvencije o ljudskim pravima.

U slučaju *S. C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁹⁹, Evropski sud je našao da kontekst efektivnog učešća u postupku podrazumeva da okrivljeni ima široko razumevanje prirode krivičnog postupka i koje su moguće posledice po njega, uključujući i značaj svake kazne koja može biti izrečena. Iako su u ovom predmetu preduzete mere kako bi se okrivljeni maloletnik upoznao sa procesom, on je ipak imao malo razumevanje o ulozi porote i svim mogućim posledicama krivičnog postupka, uključujući i meru lišenja slobode zatvorenog tipa. Čak i kada je bio osuđen i odveden u pritvor, okrivljeni je delovao konfuzno i očekivao da može da ode kući sa svojim hraniteljem. Evropski sud je u ovom slučaju našao kršenje čl. 6. stav 1. Konvencije i naveo da pasivno prisustvo okrivljenog na suđenju nije dovoljno. Da bi se smatralo da okrivljeni efektivno učestvuje u suđenju koje se može opisati kao pravično, potrebno je da okrivljeni u određenom stepenu aktivno učestvuje u postupku, što podrazumeva ne samo da je čuo i razumeo dokaze koje je navelo tužilaštvo, nego da bude sposoban da na njih odgovori, dajući instrukcije svojim zastupnicima o tome u kom pravcu odbrana treba da se razvija.

4. PRAVO NA ŽIVOT U PORODIČNOJ SREDINI

4.1. Relevantni UN izvori

4.1.1. Osnovni UN izvori

Pravo deteta na život u porodičnoj sredini proizlazi iz niza odredbi Konvencije o pravima deteta¹⁰⁰. Poseban značaj, u smislu ostvarivanja i zaštite prava deteta, Konvencija daje porodici, pa se već u preambuli ističe da je porodica „*osnovna jedinica društva i prirodna sredina za razvoj i blagostanje*

99 *S. C. v. United Kingdom*, ESLJP, predstavka br. 60958/00, presuda od 15. 6. 2004.

100 Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta, *Sl. list SFRJ – Međ. ugovori*, br. 15/90 i *Sl. list SRJ – Međ. ugovori*, br. 4/96 i 2/97.

svih njenih članova a posebno dece“, da dete „u cilju potpunog i skladnog razvoja ličnosti treba da raste u porodičnoj sredini, u atmosferi sreće, ljubavi i razumevanja“, te da porodici „treba da bude pružena neophodna zaštita i pomoć, kako bi mogla u potpunosti da preuzme odgovornosti u zajednici“.

Pravo deteta na život u porodici Konvencija prepoznaje kao deo njegovog prava na identitet, koje države moraju poštovati i obezbediti.¹⁰¹ Konvencija prepoznaje da roditelji, odnosno staratelji imaju prevashodnu odgovornost za podizanje i razvoj deteta a države su dužne da im pruže odgovarajuću pomoć u tom procesu.¹⁰² Države su, takođe, dužne da obezbede da dete ne bude odvojeno od roditelja protiv njihove volje, osim kada je to u njegovom najboljem interesu i isključivo na osnovu odluke nadležnog suda, a u slučaju odvajanja deteta od roditelja države će poštovati pravo deteta na kontakt sa roditeljima, osim kada je to u suprotnosti sa najboljim interesima deteta.¹⁰³ Interesantno je da se Konvencijom usvaja široko shvatanje porodice pa se, u zavisnosti od lokalnih običaja, prepoznaje i odgovornost šire porodice i zajednice u pogledu ostvarivanja prava deteta, a stranama ugovornicama nalaže obaveza usmeravanja i savetovanja u tom procesu.¹⁰⁴

Ovakvim rešenjima sugerise se da se prava deteta najbolje ostvaruju u porodičnoj sredini što pretpostavlja i napore da se takvi uslovi detetu obezbede kada god je to moguće. S tim u vezi, posebna zaštita i pomoć garantuje se detetu koje je privremeno ili trajno lišeno porodične sredine, pa su države dužne da za takvo dete obezbede alternativno staranje, prevashodno u vidu smeštaja u drugu porodicu, ili putem usvojenja.¹⁰⁵ Tako se na međunarodnom nivou, odredbama Konvencije, potvrđuje primarni i odlučujući značaj porodice za potpuno ostvarivanje prava deteta i ukazuje na važnost odnosa država – porodica – dete, koji uvek treba da bude usmeren ka ostvarivanju najboljih interesa deteta.

4.1.2. Ostali UN izvori

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima prepoznaje porodicu kao prirodnu i osnovnu ćeliju društva koja uživa posebnu zaštitu društva i države, i zabranjuje proizvoljno ili nezakonito mešanje u porodicu.¹⁰⁶

101 *Isto*, član 8. stav 1.

102 *Isto*, član 18. st. 1-2.

103 *Isto*, član 9. st. 1. i 3.

104 *Isto*, član 5.

105 *Isto*, član 20. st. 1-3. i član 21.

106 Član. 17. i 23, Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, *Sl. list SFRJ*, br. 7/1971.

Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima predviđeno je da „*najšira moguća zaštita i pomoć treba da se pruži porodici, koja je prirodna i osnovna ćelija društva, posebno za njeno zasnivanje i dok je ona odgovorna za izdržavanje i odgoj dece o kojoj se stara.*“¹⁰⁷ Na značaj porodice za potpun i pravilan razvoj deteta, i pravo deteta na život u porodičnoj sredini posredno upućuju i odredbe drugih međunarodnih ugovora usvojenih pod okriljem UN.¹⁰⁸

4.2. Domašaj UN standarda

U svojim opštim komentarima, Komitet za prava deteta iznova podseća da je porodično okruženje primarno mesto za razvoj i dobrobit deteta, te da detetu treba omogućiti život u porodičnoj sredini uvek kada je to moguće a porodici, kada je potrebno, pružiti odgovarajuću podršku i pomoć. S tim u vezi, Komitet za prava deteta upućuje na primenu restriktivnog pristupa u sprovođenju mera kojima se detetu ograničava pravo na život u porodičnoj sredini.

Prema mišljenju Komiteta za prava deteta, „*sprečavanje razdvajanja porodice i održavanje porodice na okupu su važne komponente sistema zaštite deteta. Zbog teških posledica koje deca snose usled odvajanja od roditelja, postupke odvajanja treba sprovesti samo ako su sve ostale mogućnosti iscrpljene, odnosno ako se dete nalazi u neposrednoj opasnosti ili u drugim nužnim okolnostima; treba izbegavati pokretanje postupka odvajanja ukoliko je moguće pružiti zaštitu detetu manje radikalnim rešenjima. Pre nego što se pokrene postupak za odvajanje, država treba da pruži podršku roditeljima u vršenju njihovih roditeljskih obaveza, i da obnovi ili unapredi kapacitet porodice da brine o svom detetu, osim ako odvajanje nije neophodno da bi se zaštitilo dete*“. Komitet posebno naglašava da ekonomski razlozi ne mogu biti opravdanje za odvajanje deteta od porodice.¹⁰⁹ Isto tako, invaliditet deteta ili njegovih roditelja ne može biti izgovor za odvajanje deteta od porodice, pa se takvi postupci mogu

107 Član 10. stav 1. tač. 1, Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, *Sl. list SFRJ – Međ. ugovori*, br. 7/1971.

108 Videti, na primer, čl. 5 stav 1(b), član 16. st. 1(d) Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, *Sl. list SFRJ – Međ. ugovori*, br. 11/81; član 23. st. 2–4. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, *Sl. glasnik RS – Međ. ugovori*, br. 42/2009; član 25. st. 1. i 4. Međunarodne konvencija o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka, *Sl. glasnik RS – Međ. ugovori*, br. 1/2011.

109 Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 14 o pravu deteta da njegovi ili njeni najbolji interesi budu od prvenstvenog značaja, 29. 5. 2013, par. 60–61.

razmatrati samo u slučajevima kada podrška očuvanju porodice nije dovoljno efikasna da bi se izbegao rizik zapostavljanja, napuštanja deteta ili opasnosti za sigurnost deteta.¹¹⁰

U slučajevima u kojima se dete odvaja od roditelja, „država mora da garantuje, kada je to moguće, da je multidisciplinarni tim dobro obučениh profesionalaca procenio situaciju u kojoj se nalaze dete i njegova porodica, uz odgovarajuću ulogu suda, u skladu sa članom 9. Konvencije, i da je utvrdio da nijedna druga opcija ne može da obezbedi ostvarivanje najboljih interesa deteta“. U takvim slučajevima, mora se obezbediti da dete održava veze i odnose sa svojim roditeljima i porodicom. Komitet podseća da reč „porodica“ treba tumačiti u širokom smislu, tako da podrazumeva biološku porodicu, usvojitelje i hraniteljsku porodicu, ili u zavisnosti od datih okolnosti, članove šire porodice ili zajednice u skladu sa lokalnim običajima. U tom smislu, očuvanje porodične sredine obuhvata očuvanje šireg obima veza koje je dete uspostavilo a koje obuhvataju proširenu porodicu, ali i prijatelje, školu i šire okruženje, a posebno su relevantne u slučajevima kada su roditelji razdvojeni i žive na različitim mestima.“¹¹¹

U Opštem komentaru o sprovođenju prava deteta u ranom detinjstvu, Komitet za prava deteta ukazuje da je u slučajevima u kojima je detetu potrebna alternativna nega, „veća verovatnoća da će rani smeštaj u porodicu ili sredinu sličnu porodici dovesti do pozitivnih ishoda za malu decu“. Zbog toga, Komitet upućuje države ugovornice „da ulažu i podržavaju oblike alternativne nege koji mogu da obezbede sigurnost, kontinuitet nege i pažnje i mogućnost da mala deca zasnivaju dugoročna vezivanja na osnovu uzajamnog poverenja i poštovanja, na primer kroz hraniteljstvo, usvojenje i podršku za članove širih porodica“.¹¹²

O primarnom značaju, ali i odgovornosi porodice da deci obezbedi neophodnu zaštitu govori i Komitet za ljudska prava ukazujući da je „pre svega obaveza porodice, a naročito roditelja, da stvore uslove za unapređenje harmoničnog razvoja ličnosti deteta i njegovog uživanja prava garantovanih Paktom.“¹¹³

110 *Isto*, par. 63.

111 *Isto*, par. 58–59, 64–65 i 70.

112 Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 7 o sprovođenju prava deteta u ranom detinjstvu, 20. 9. 2006, par. 36b.

113 Komitet za ljudska prava, Opšti komentar br. 17: Član 24 (Prava deteta), 1989, par. 6.

4.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Ustav Republike Srbije garantuje posebnu zaštitu deteta i porodice, u skladu sa zakonom. Posebna zaštita pruža se i deci o kojoj se roditelji ne staraju i deci koja su ometena u psihičkom ili fizičkom razvoju.¹¹⁴ Ustav prepoznaje porodicu kao najbolju sredinu za razvoj deteta, na šta ukazuje i odredba člana 65. kojom se proklamuju pravo i dužnost roditelja da izdržavaju, vaspitavaju i obrazuju svoju decu, pri čemu navedena prava roditeljima mogu biti oduzeta ili ograničena samo na osnovu odluke suda, kada je to u skladu sa zakonom i u najboljem interesu deteta. U ustavnoj normi kojom se garantuju prava deteta, posebno je navedeno da svako dete ima pravo da očuva svoj identitet.¹¹⁵ Ujedno, članom 69. stav 1. predviđeno je da građani i porodice kojima je neophodna društvena pomoć radi savladavanja socijalnih i životnih teškoća i stvaranja uslova za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, imaju pravo na socijalnu zaštitu, čije se pružanje zasniva na načelima socijalne pravde, humanizma i poštovanja ljudskog dostojanstva. Navedena ustavna rešenja važna su potvrda značaja koje i naše društvo daje porodici, ali i nastojanja države da se porodica kao osnovna društvena grupa i odnosi u njoj očuvaju, kada god je to moguće.

Posebnu zaštitu deteta i porodice garantuju i odredbe Porodičnog zakona.¹¹⁶ Propisano je da majci i ocu deteta pripadaju jednaka roditeljska prava i dužnosti, a da usvojitelji imaju pravni položaj roditelja.¹¹⁷ Takođe je propisano da je država dužna da detetu bez roditeljskog staranja obezbedi zaštitu u porodičnoj sredini uvek kada je to moguće.¹¹⁸

Porodični zakon proklamuje pravo deteta da živi sa roditeljima i pravo da se roditelji o njemu staraju pre svih drugih. Detetu se garantuje i pravo da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi, kao i sa srodnicima i drugim licima sa kojima ga vezuje posebna bliskost. Pravo deteta da živi sa roditeljima, kao i pravo da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi, može biti ograničeno samo izuzetno, odlukom suda, ako postoje razlozi da se roditelj potpuno ili delimično liši roditeljskog prava ili u slučaju nasilja u porodici.¹¹⁹ Propisivanjem navedenih izuzetaka, Porodični zakon prati

114 Ustav Republike Srbije, Član 66. st. 1. i 3, *Sl. glasnik RS*, br. 98/2006.

115 *Isto*, član 64. stav 2.

116 Porodični zakon, Član 2. stav 1. i član 5. stav 2, *Sl. glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.

117 *Isto*, član 7. stav 1. i 4.

118 *Isto*, član 6. stav 6.

119 *Isto*, čl. 60–61.

relevantne međunarodne standarde u pogledu garancije prava deteta na život u porodičnoj sredini i podržava restriktivan pristup prilikom donošenja odluka kojima se ovo pravo deteta može ograničiti. Primenu restriktivnog pristupa, na kome insistira i Komitet za prava deteta, potvrđuje i praksa naših sudova u slučajevima u kojima se umesto donošenja odluka o lišenju roditeljskog prava sudovi opredeljuju za izmenu odluka o poveravanju deteta. Tako u jednom slučaju Vrhovni sud konstatuje da su „*rukovodeći se najboljim interesom deteta stranaka, nižestepeni sudovi pravilno ocenili da je otac podoban da mu se maloletno dete poveri na samostalno vršenje roditeljskog prava, uz pravilnu ocenu stručnog mišljenja organa starateljstva da je otac motivisan za staranje o maloletnom detetu, a da majka nije saradivala i nije dozvoljavala kontakt deteta sa ocem.*“¹²⁰ Primer opreznog postupanja sudova u donošenju odluka kojima se ograničava pravo deteta na život sa roditeljima predstavlja i slučaj u kome sud zaključuje da „*samo postojanje dijagnoze tužene M. V. – paranoidni poremećaj ličnosti, kao objektivnog faktora koji može uticati na način i kvalitet vršenja prava i dužnosti iz sadržine roditeljskog prava, ali u nedostatku utvrđenja konkretnih manifestacija zloupotrebe prava, zanemarivanja dužnosti ili njihovog nesavesnog vršenja, odnosno bez pouzdanog utvrđenja da se tužena ponaša na način koji se može okvalifikovati u smislu navedenih odredbi, nije dovoljan razlog da se tužbeni zahtev za potpuno lišenje roditeljskog prava usvoji.*“¹²¹

Porodični zakon sadrži i niz drugih odredbi od značaja za zaštitu prava deteta na život u porodičnoj sredini kojima se uređuje vršenje roditeljskog prava, ali i hraniteljstvo i usvojenje kao oblici alternativne brige o detetu.¹²² S tim u vezi, u praksi je primetan problem izdvajanja dece iz porodice i njihovog smeštaja u hraniteljsku porodicu usled lošeg ekonomskog porodičnog statusa, umesto obezbeđenja materijalne pomoći i drugih vidova podrške detetu i porodici. Tako je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti u postupku povodom pritužbe A. Ž. C. protiv centara za socijalni rad, doneo mišljenje u kome se, između ostalog, navodi: „*lako su svi CSR tvrdili da siromaštvo i materijalna ugroženost porodice nisu bili jedini kriterijum za smeštaj dece u hraniteljske porodice, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti konstatuje da se u nekim izjašnjenjima nalaze veoma štura obrazloženja ra-*

120 Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev. 2958/09 od 1. 10. 2009.

121 Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu, Gž. 83/11 od 16. 2. 2011.

122 Videti, na primer, čl. 68–87, 88–109, čl. 110–123, čl. 154. i dr. Odredbe od značaja za ostvarivanje prava deteta na život u porodičnoj sredini sadrže i drugi zakonski i podzakonski propisi, između ostalih, Zakon o socijalnoj zaštiti, Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom, Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad i dr.

*zloga za izmeštanje dece iz porodice porekla... Poverenica podseća da brojni domaći i međunarodni pravni propisi sadrže odredbe koje nalažu nadležnim organima da, u skladu sa mogućnostima države, preduzmu potrebne mere i pomognu roditeljima da detetu/deci obezbede pravo na adekvatan životni standard, te da uvek prilikom odlučivanja imaju na umu značaj odrastanja deteta uz roditelje i obezbede svu moguću pomoć i podršku porodicama da ispunjavaju svoje odgovornosti prema detetu/deci.*¹²³

U Zaključnim zapažanjima o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije, Komitet za prava deteta izneo je niz zaključaka i preporuka od značaja za ostvarivanje prava deteta na život u porodičnoj sredini. Komitet izražava zabrinutost što je broj dece smeštene u ustanovama i dalje veliki, uključujući decu do 3 godine, gde ostaje visok rizik od razdvajanja od porodice, posebno dece iz najugroženijih grupa; što su brojni nedostaci u sistemu zaštite, nedovoljna podrška i neadekvatna obučenost socijalnih radnika doveli do odvajanja dece od njihovih porodica, bez pravilne procene i planiranja, a podrška u reintegraciji dece koja napuštaju institucionalnu i alternativnu brigu nije dovoljna. Komitet, između ostalog, preporučuje da država potpisnica hitno smanji smeštanje dece mlađe od 3 godine u rezidencijalne ustanove i da ubrza smeštanje u porodicu, da osigura odgovarajuće zakonske mere zaštite i jasne kriterijume za utvrđivanje da li dete treba smestiti u sistem alternativnog zbrinjavanja, uzimajući u obzir stavove i najbolji interes deteta, kao i da sprovodi takve kriterijume kroz podizanje svesti sudija porodičnog suda.¹²⁴

4.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

Posebnu važnost u pogledu ostvarivanja prava deteta na život u porodičnoj sredini imaju principi sadržani u Smernicama UN za alternativno staranje o deci¹²⁵, koje ukazuju na neophodnost jedinstvenog pristupa i razvoja niza usluga kojima se obezbeđuje pomoć i podrška porodici, kako bi se obezbedio ostanak deteta u primarnom porodičnom okruženju (princip neophodnosti). S tim u vezi, naglašava se da „*prvenstveno treba uložiti napore na omogućavanje detetu da ostane ili se vrati na staranje roditelja, ili, kada je to prikladno, drugih članova porodice*“, a da „*država treba da osigu-*

123 Mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, br. 07-00-401/2013-02 od 15. oktobra 2013.

124 Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (2017), CRC/C/SRB/CO/2-3, par. 39–40.

125 Smernice za alternativno staranje o deci, A/RES/64/142, 24. 2. 2010.

ra da porodice ostvaruju pristup oblicima podrške namenjenim za njihovu starateljsku ulogu.¹²⁶ Posebno se naglašava da „finansijsko i materijalno siromaštvo nikada ne smeju biti jedino opravdanje za odvajanje deteta od roditelja, za prijem deteta u neki oblik alternativnog zbrinjavanja ili za sprečavanje detetove reintegracije, nego ga treba posmatrati kao signal potrebe da se porodici pruži odgovarajuća podrška.“¹²⁷

Smernice za alternativno staranje o deci jasno upućuju da izdvajanje deteta iz porodice predstavlja krajnju meru, da odluke o izdvajanju deteta treba redovno preispitivati i omogućiti vraćanje deteta pod roditeljsko staranje čim prestanu razlozi zbog kojih je dete bilo izdvojeno.¹²⁸ Samo u onim situacijama kada porodica, čak ni uz odgovarajuću podršku sistema, nije u mogućnosti da se adekvatno stara o detetu, država je odgovorna da obezbedi odgovarajuće oblike alternativnog zbrinjavanja, koji uvek moraju biti prilagođeni potrebama konkretnog deteta i okolnostima u kojima se ono nalazi (princip prikladnosti).

5. ZAŠTITA DECE OD NASILJA

5.1. Relevantni UN izvori

5.1.1. Osnovni UN izvori

Kada su u pitanju standardi zaštite dece od nasilja, Konvencija o pravima deteta¹²⁹ sadrži niz relevantnih odredbi. S tim u vezi, posebnu važnost imaju najbolji interesi deteta i pravo deteta na život, opstanak i razvoj kao opšti principi Konvencije¹³⁰, ali najveći značaj svakako imaju odredbe Konvencije koje neposredno uređuju zaštitu deteta od nasilja.

Članom 19. proklamuje se pravo deteta na zaštitu od svih oblika nasilja, uključujući svaki vid fizičkog i mentalnog nasilja, povrede, zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog tretmana, zloupotrebe i eksploatacije, kao i seksualnu zloupotrebu. Države ugovornice se obavezuju da će preduzeti zakonodavne i druge mere kako bi se deci pružila adekvatna zaštita od nasilnih ponašanja koje prema deci čine roditelj, staratelj ili drugo lice koje se o

126 *Isto*, par. 3.

127 *Isto*, par. 15.

128 *Isto*, par. 14.

129 Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta, *Sl. list SFRJ – Međ. ugovori*, br. 15/90 i *Sl. list SRJ – Međ. ugovori*, br. 4/96 i 2/97.

130 *Isto*, član 3, član 6. i član 37.

detetu brine, a takve zaštitne mere treba da uključe i odgovarajuće programe podrške za dete i one koji se o detetu staraju, kao i druge mere prevencije i tretmana slučajeva nasilja. Treba napomenuti da se ovom odredbom jednak značaj, pored pravnih instrumenata zaštite, daje sprovođenju administrativnih i obrazovnih mera, kao i mera socijalne zaštite, dok se prioritet u tretmanu daje programima podrške deci i porodici, odnosno merama prevencije umesto represije. Time se sugeriše važnost blagovremenog i sveobuhvatnog pristupa u rešavanju problema nasilja nad decom, koji podrazumeva istovremeno delovanje na različitim nivoima sistema a u okviru koga pravna zaštita predstavlja samo jedan segment delovanja.

Zbog zastupljenosti seksualnog nasilja u korpusu nasilnih ponašanja prema deci, posebnom odredbom Konvencije proklamuje se pravo na zaštitu deteta od svih oblika seksualne zlopotrebe i obavezuju države da preduzmu sve mere neophodne za sprečavanje „navođenja ili prisiljavanja deteta na učešće u ma kojoj nezakonitoj seksualnoj aktivnosti, iskorišćavanja dece za prostituciju ili druge nezakonite seksualne radnje“, kao i „iskorišćavanja dece u pornografskim predstavama i materijalima“. Važnost ulaganja maksimalnih napora radi zaštite dece od svih oblika nasilja, posebno seksualne eksploatacije, potvrđuje i usvajanje Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji¹³¹. Ovim protokolom se nastoje unaprediti mere koje države preduzimaju u cilju onemogućavanja najekstremnijih oblika nasilja nad decom, kakvi su različiti oblici seksualne eksploatacije dece, pre svih, dečja prostitucija i pornografija. Dečja prostitucija podrazumeva korišćenje deteta u seksualnim aktivnostima za novčanu ili bilo koju drugu nadoknadu, dok dečja pornografija uključuje „predstavljanje, bilo kojim sredstvom, nekog deteta uključenog u stvarne ili simulirane eksplicitne seksualne aktivnosti ili bilo kakav prikaz delova tela koji mogu da izazovu seksualno uzbuđenje“. Protokol obavezuje države da navedene nedozvoljene radnje svojim nacionalnim propisima kvalifikuju kao krivična dela, te da u cilju njihove eliminacije preduzmu sve pravne i druge potrebne mere.¹³² Države se, takođe, obavezuju da će prilikom procesuiranja nedozvoljenih radnji obezbediti primenu niza mera zaštite prava i interesa dece žrtva seksualne eksploatacije i drugih radnji zabranjenih Protokolom.

Posebnim odredbama Konvencije deca se štite i od drugih vidova zlopotrebe, pa se posebno garantuje pravo deteta na zaštitu od ekonomske eksploatacije, otmice, prodaje ili trgovine decom, i svih drugih oblika isko-

131 Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, uz Konvenciju o pravima deteta, *Sl. list SRJ – Međ. ugovori*, br. 7/2002.

132 *Isto*, član 1. i član 8. stav 1.

rišćavanja štetnih po dobrobit deteta, kao i pravo na zaštitu od mučenja, okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja.¹³³ Konvencija, ujedno, predstavlja prvi međunarodni ugovor kojim se države obavezuju da će preduzeti mere kojima se obezbeđuje fizički i psihički oporavak i socijalna reintegracija deteta – žrtve nasilja.¹³⁴

5.1.2. Ostali UN izvori

Međunarodni paktovi o ljudskim pravima sadrže odredbe kojima se na posredan i neposredan način deci garantuje zaštita od pojedinih oblika nasilja. Tako Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima propisuje da niko ne može biti podvrgnut mučenju ili svirepim, nehumanim ili ponižavajućim kaznama ili postupcima.¹³⁵ S druge strane, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima posebno ističe da deca moraju biti zaštićena od privrednog i društvenog iskorišćavanja, te da će njihovo zapošljavanje na radovima štetnim po njihov moral i zdravlje, koji dovode u opasnost njihov život ili mogu sprečiti normalan razvoj, biti kažnjeno po zakonu. S tim u vezi, posebno se zahteva od država da odrede granicu starosti ispod koje će zapošljavanje dečje radne snage biti zabranjeno i kažnjivo po zakonu.¹³⁶

Zaštitu dece od radne eksploatacija garantuje i Konvencija br. 182, o najgorim oblicima dečijeg rada koja uspostavlja obavezu država članica da preduzimaju potrebne mere kako bi se zabranili i eliminisali najgori oblici dečijeg rada. U tom smislu, svaka članica je dužna da preduzima efikasne i vremenski oročene mere da bi: (a) sprečila angažovanje dece u najgorim oblicima dečijeg rada; (b) pružila neophodnu i odgovarajuću direktnu pomoć za povlačenje dece sa najgorih oblika dečijeg rada i njihovu rehabilitaciju i socijalnu integraciju; (c) obezbedila pristup besplatnom osnovnom obrazovanju i, gde god je moguće i potrebno, obuku za zanimanja, za decu koja su povučena sa najgorih oblika dečijeg rada; (d) identifikovala i došla do dece koja su izložena posebnim rizicima; i (e) uvažila specijalnu situaciju devojčica.¹³⁷

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom¹³⁸, u članu 16, uspostavlja obaveze država ugovornica u pogledu preduzimanja zakonskih, admini-

133 Član 32. i čl. 35–37, Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta.

134 *Isto*, član 39.

135 Član 7, Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, *Sl. list SFRJ*, br. 7/1971.

136 Član 10. stav 1. tač. 3, Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, *Sl. list SFRJ – Međ. ugovori*, br. 7/1971.

137 *Isto*, član 7. stav 2.

138 Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, *Sl. glasnik RS – Međ. ugovori*, br. 42/2009.

strativnih, socijalnih, obrazovnih i drugih mera kako bi osobe sa invaliditetom zaštitile od svih oblika eksploatacije, nasilja i zloupotrebe, uključujući i pružanje odgovarajućih oblika pomoći i podrške osobama sa invaliditetom i njihovim porodicama i starateljima pružanjem informacija i obukom o tome kako izbeći, prepoznati i prijaviti slučajeve iskorišćavanja, nasilja i zloupotrebe. Države ugovornice se takođe obavezuju da će preduzeti sve odgovarajuće mere radi unapređenja fizičkog, kognitivnog i psihološkog oporavka, rehabilitacije i socijalne reintegracije osoba sa invaliditetom koje postanu žrtve bilo kakvog iskorišćavanja, nasilja ili zloupotrebe, uključujući obezbeđivanjem usluga zaštite.

Odredbe od značaja za zaštitu dece od nasilja sadrže i drugi UN instrumenti, kao što su, između ostalih, Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka¹³⁹ i Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala.¹⁴⁰

5.2. Domašaj UN standarda

U nekoliko svojih opštih komentara Komitet za prava deteta iznosi stavove od značaja za primenu odredbi Konvencije kojima se garantuje zaštita dece od različitih oblika nasilja. Opšti komentar br. 13 o pravu deteta na slobodu od svih oblika nasilja¹⁴¹ ukazuje da je alarmantan stepen nasilja kome su deca u praksi izložena i da je, stoga, neophodno „značajno pojačati i proširiti mere za zaustavljanje nasilja“. U tumačenju člana 19. Konvencije o pravima deteta Komitet polazi od nekoliko pretpostavki, između ostalog, da adekvatan pristup staranju o deci i zaštiti dece primarno treba da sagledava dete kao imaoca određenih prava a ne kao žrtvu, da u svim postupcima donošenja odluka o deci centralni značaj treba da ima osnaživanje i participacija deteta, da prioritet u sprečavanju svih oblika nasilja treba dati merama prevencije, kao i da u procesu zaštite dece od nasilja važnu ulogu ima porodica.

139 Zakon o ratifikaciji Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, *Sl. list SFRJ – Međ. ugovori*, br. 9/91.

140 Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokolam, *Sl. list SRJ – Međ. ugovori*, br. 6/2001.

141 Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 13 o pravu deteta na slobodu od svih oblika nasilja, 18. 4. 2011.

Komitet kao osnovne prepreke prepoznaje nedovoljne inicijative u oblasti zaštite dece od nasilja, široko rasprostranjene društvene i kulturološke stavove koji opravdavaju nasilje, nedostatak znanja i razumevanja pojave nasilja nad decom, usredsređenost država na otklanjanje posledica umesto uzroka pojave, kao i odsustvo potrebnih resursa za rešavanje ovog problema. Komitet jasno navodi da su „*neprihvatljivi svi oblici nasilja nad decom, bez obzira na to koliko bili blagi, kao i da učestalost, jačina povrede i namera da se povredi nisu preduslovi za definisanje nasilja.*“¹⁴²

U okviru pravne analize člana 19. Komitet daje definicije oblika nasilja obuhvaćenih ovom odredbom i nudi objašnjenja, kao i smernice u pogledu zakonskih, administrativnih, obrazovnih mera i mera socijalne zaštite koje su države članice dužne primeniti u cilju prevencije, identifikacije, vođenja, istraživanja, odnosno tretmana slučajeva, izveštavanja i praćenja pojave nasilja nad decom.¹⁴³

U posebnom Opštem komentaru br. 8¹⁴⁴, Komitet za prava deteta podseća države i na obavezu hitnog delovanja u cilju eliminacije telesnog kažnjavanja i svih drugih formi ponižavajućeg postupanja prema deci. Telesno, odnosno fizičko kažnjavanje deteta Komitet definiše kao „*svako kažnjavanje primenom fizičke sile u cilju nanošenja bola ili nelagodnosti, ma koliko blage prirode.*“¹⁴⁵ Komitet dalje konstatuje da postoje i drugi oblici kažnjavanja koji nisu fizičke prirode a podjednako su okrutni i ponižavajući i kao takvi protivni odredbama Konvencije. Takvim se, prema mišljenju Komiteta smatra svako ponašanje koje potcenjuje, ponižava, ocrnjuje, ismejava dete, predstavlja pretnju ili nanosi strah detetu.

Komitet prepoznaje da roditeljstvo i briga o deci, naročito briga o bebama i deci mlađeg uzrasta, zahtevaju česte fizičke radnje i intervencije radi njihove zaštite. Ipak, naglašava da se to „*značajno razlikuje od namerne i represivne primene sile u cilju nanošenja bola, nelagodnosti ili poniženja u određenom stepenu*“, i da „*postoji jasna razlika između primene sile koja je motivisana potrebom se dete i ostali zaštite i primene sile radi kažnjavanja*“. U tom smislu, Komitet ističe da se uvek se mora poštovati „načelo minimalne neophodne sile u najkraćem mogućem periodu.“¹⁴⁶

142 *Isto*, par. 17.

143 *Isto*, par. 17–44.

144 Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 8. o pravu deteta na zaštitu od telesnog kažnjavanja i ostalih okrutnih ili ponižavajućih oblika kažnjavanja, 2. 3. 2007.

145 *Isto*, par. 11.

146 *Isto*, par. 14–15.

5.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Članom 66. stav 1. Ustava Republike Srbije¹⁴⁷ detetu se garantuje posebna zaštita, u skladu sa zakonom. Dete se posebno štiti od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja, na koji način se zaštita deteta od nasilja postavlja kao ustavni imperativ.¹⁴⁸ Od značaja su i odredbe Ustava kojima se svakome garantuje pravo na život, nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta, zaštitu od ropstva, položaja sličnog ropstvu i prinudnog rada, kao i pravo na slobodu i bezbednost.¹⁴⁹

Porodični zakon propisuje obavezu države da preduzima sve potrebne mere za zaštitu deteta od zanemarivanja, fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja te od svake vrste eksploatacije.¹⁵⁰ Zakon, međutim, ne definiše navedene forme nasilja nad decom, niti sadrži pravna pravila kojima se posebno reguliše zaštita deteta od različitih oblika nasilja, već se takva zaštita primarno ostvaruje kroz nekoliko porodičnopravnih instituta – zaštita od nasilja u porodici, lišenje roditeljskog prava i nadzor nad vršenjem roditeljskog prava. Time je zaštita deteta od nasilja stavljena u širi kontekst građanskopravne zaštite od nasilja u porodici. S tim u vezi, pravo i dužnost da obaveste javnog tužioca ili organ starateljstva o razlozima za zaštitu prava deteta imaju sve dečje, zdravstvene i obrazovne ustanove ili ustanove socijalne zaštite, pravosudni i drugi državni organi, udruženja i građani.¹⁵¹

Zakon propisuje izričitu zabranu nasilja u porodici i garantuje svakom licu, uključujući i dete, pravo na zaštitu.¹⁵² Prema članu 197. stav 1, nasilje u porodici jeste ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice. Dakle, da bi se određeno ponašanje člana porodice moglo kvalifikovati kao nasilje nad detetom potrebno je da je kao posledica takvog postupanja nastupilo „ugrožavanje“ (ne i povreda), što proširuje krug ponašanja koja će se smatrati nasiljem u porodici na koji način se širi i polje delovanja u smislu prevencije nasilnih ponašanja prema deci. S tim u vezi, domaći sudovi su u više slučajeva ukazivali da ne sme postojati ni minimum tolerancije, pa je

147 Ustav Republike Srbije, *Sl. glasnik RS*, br. 98/2006.

148 *Isto*, član 64. stav 3.

149 *Isto*, čl. 24–27.

150 Porodični zakon, Član 6. stav 6, *Sl. glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.

151 *Isto*, član 263. stav 3.

152 *Isto*, član 10.

tako Vrhovni kasacioni sud u jednom predmetu našao da su uslovi za izricanje mere zaštite od nasilja u porodici ispunjeni i kada postoji minimum sumnje na seksualno zlostavljanje maloletnog deteta od strane oca. Ovde se radilo o detetu uzrasta tri godine kod koga je majka primetila neuobičajeno ponašanje nakon susreta sa ocem sa kojim je dete nakon razvoda braka roditelja ostvarivalo redovan kontakt. Stručnjaci Kliničkog centra nisu kod deteta utvrdili znakove fizičkog zlostavljanja, ali su u svom mišljenju ukazali na nemogućnost davanja zaključka sa potpunom izvesnošću da je dete bilo izloženo seksualnom zlostavljanju od strane oca „*jer je razvoj dečaka psihološki neupadljiv i kod njega se ne zapažaju izraženije psihicke posledice seksualnog zlostavljanja, što ne isključuje mogućnost da je seksualnog zlostavljanja od strane oca bilo*“. Vrhovni sud je smatrao da mišljenje tima veštaka Kliničkog centra, koji nisu sa sigurnošću mogli isključiti seksualno zlostavljanje deteta od strane oca, formira minimum sumnje, te da je pravilno izricanje privremene mere zabrane tuženom približavanja maloletnom detetu, osim u prostorijama Centra za socijalni rad.¹⁵³

Detetu se Porodičnim zakonom garantuje pravo na obezbeđenje najboljih mogućih životnih i zdravstvenih uslova za njegov pravilan i potpun razvoj, a roditeljima posebno zabranjuje da dete podvrgavaju ponižavajućim postupcima i kaznama koje vređaju dostojanstvo deteta i propisuje njihova dužnost da dete štite od takvih postupaka drugih lica.¹⁵⁴ Različite oblike nasilnih ponašanja prema deci koje čine roditelji, zakon prepoznaje kao zloupotrebu roditeljskog prava, odnosno grubo zanemarivanje roditeljskih dužnosti i za to predviđa sankciju lišenja roditeljskog prava.¹⁵⁵ Zloupotreba roditeljskog prava uključuje slučajeve u kojima roditelj fizički, seksualno ili emocionalno zlostavlja dete; ako izrabljuje dete sileći ga na preterani rad, ili na rad koji ugrožava moral, zdravlje ili obrazovanje deteta, odnosno na rad koji je zabranjen zakonom; ako podstiče dete na vršenje krivičnih dela; ako navikava dete na odavanje rđavim sklonostima. Zanemarivanje roditeljskih dužnosti vezuje se za situacije u kojima je roditelj napustio dete; kada se roditelj uopšte ne stara o detetu sa kojim živi; ako izbegava da izdržava dete ili da održava lične odnose sa detetom sa kojim ne živi, odnosno ako sprečava održavanje ličnih odnosa deteta i roditelja sa kojim dete ne živi ili na drugi način grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava. Zakonodavac i u ovim slučajevima utvrđuje pravo i dužnost svih dečjih, zdravstvenih i obrazovnih ustanova, kao i ustanova socijalne zaštite, pravosudnih i drugih

153 Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev. br. 2875/2010 od 9. 6. 2010.

154 *Isto*, član 62. stav 1. i član 69. stav 2.

155 *Isto*, član 81.

državnih organa, udruženja i građana da o razlozima za lišenje roditeljskog prava obaveste javnog tužioca ili organ starateljstva.¹⁵⁶

Pravne mogućnosti za građanskopravnu zaštitu deteta od nasilja podržavaju i odredbe Porodičnog zakona kojima se sud ovlašćuje da i u drugim porodičnim sporovima donosi odluke kojima se izriču mere zaštite od nasilja u porodici, odnosno odluke o lišenju roditeljskog prava.¹⁵⁷ Ujedno, treba primetiti da primena mehanizama građanskopravne zaštite deteta od nasilja ne isključuje mogućnost korišćenja mehanizama krivičnopravne zaštite ukoliko je u datim okolnostima određeno ponašanje prema detetu inkriminisano odredbama Krivičnog zakonika¹⁵⁸. S tim u vezi, a imajući u vidu stavove Komiteta za prava deteta u pogledu zabrane telesnog kažnjavanja, treba reći da je u našoj sudskoj praksi bilo slučajeva u kojima je primena takvih kazni u cilju disciplinovanja deteta više puta bila kvalifikovana kao krivično delo zapuštanja i zlostavljanja maloletnog lica. Tako u jednom slučaju sud konstatuje da „*navedene radnje telesnog kažnjavanja po svojoj prirodi predstavljaju zlostavljanje jer po svom intenzitetu i načinu delovanja prevazilaze vaspitni tretman i okvire vaspitnog uticaja na maloletnu oštećenu*“.¹⁵⁹

Kada je u pitanju zaštita dece od nasilja u domaćem pravu, relevantne odredbe sadrže i brojni drugi propisi kojima se uređuje rad najvažnijih službi u sistemu zaštite (propisi o policiji, socijalnoj zaštiti, zdravstvenoj zaštiti, osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, uključujući opšti protokol i posebne protokole za zaštitu dece od nasilja i dr). Ipak, Zaključna zapažanja Komiteta za prava deteta ukazuju na još uvek prisutne, brojne nedostatke sistema zaštite. Komitet upućuje da je, između ostalog, neophodno da: država uspostavi zakonodavne i druge mere kako bi osigurala obavezno usklađivanje sa Opštim protokolom i Posebnim protokolima o zaštiti dece od nasilja; da uspostavi mehanizam praćenja da bi se osiguralo da su sva deca u institucijama i alternativnom zbrinjavanju zaštićena od svih oblika mučenja, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja; osigura uspostavljanje preventivnih mehanizama za zaštitu dece sa intelektualnim i drugim psihosocijalnim oštećenjima od bilo koje vrste nasilja i da uspostavi obavezne obuke o nasilju nad decom za sve relevantne stručnjake;

156 *Isto*, član 264. stav. 4.

157 *Isto*, član 260. stav 3, član 273. st. 1–3.

158 Krivični zakon, *Sl. glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.

159 Presuda Okružnog suda u Užicu, Kž. br. 282/2007 od 29. 11. 2007.

ojača nacionalne programe za rešavanje problema nasilja u školama; da uspostavi sistem za praćenje svih slučajeva koji uključuju dečije brakove među etničkim grupama, posebno među romskim devojkama; da izričito zakonom zabrani telesno kažnjavanje; osigura da se zabrana telesnog kažnjavanja adekvatno prati i sprovodi u svim okruženjima, promoviše pozitivne, nenasilne i participativne načine podizanja i disciplinovanja deteta kroz kampanje podizanja svesti, kao i da osigura da se počinoci dovedu pred nadležne upravne i sudske organe; da preduzme hitne korake kako bi se osiguralo da se Pravilnik o zabranjenim postupanjima zaposlenih u socijalnoj zaštiti primenjuje tako da deca u ustanovama budu oslobođena svakog fizičkog ili psihičkog zlostavljanja i zanemarivanja i da postoji odgovornost za takvo zlostavljanje ili zanemarivanje; da zabrani upotrebu odvajanja, fizičkog sputavanja i izolacije kao sredstava discipline; da uspostavi adekvatne i koordinisane mehanizme za identifikaciju i zaštitu dece žrtava trgovine ljudima i dr.¹⁶⁰

5.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

Studija Generalnog sekretara UN o nasilju nad decom¹⁶¹ prepoznaje nasilje nad decom kao globalan problem i govori o nasilju u porodičnom okruženju, školi, sistemu socijalne zaštite, pravosudnom sistemu, u radnom okruženju i u lokalnoj zajednici. Polazi od stava da se „*nikakvo nasilje nad decom ne može opravdati a da se svako nasilje nad decom može sprečiti*“ i kao cilj postavlja „sprečavanje opravdavanja nasilja prema deci, bez obzira da li ono predstavlja deo tradicije ili se prikriva iza disciplinovanja“. Studija posebno ističe važnost primene mera prevencije u cilju smanjenja nasilnih ponašanja prema deci, kao i to da svi naponi u cilju prevencije i tretmana slučajeva nasilja moraju uvažiti specifičnosti konkretnog oblika nasilja, okruženja u kome se ono dešava, kao i karakteristike nasilnika. Studija predstavlja još jedan međunarodni podsticaj državama u nastojanjima da se spreče nasilna ponašanja prema deci, jer sadrži niz opštih preporuka za prevenciju i tretman slučajeva nasilja, kao i posebnih preporuka u zavisnosti od okruženja u kome je dete izloženo nasilju.

160 Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije (2017), CRC/C/SRB/CO/2-3, par. 35–38, 40, 63 i dalje.

161 <http://www.savetzapravadeteta.gov.rs/content/documents/sgs.studija.o.nasilju.nad.decom.pdf> (1. 11. 2018).

6. DECA ŽRTVE I SVEDOCI KRIVIČNIH DELA

6.1. Relevantni UN izvori

Termin *dete žrtva* je uobičajen u međunarodnom pravu, počev od Konvencije o pravima deteta,¹⁶² Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji,¹⁶³ Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda,¹⁶⁴ Protokola za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (Palermo protokol)¹⁶⁵ i drugim međunarodnim ugovorima i dokumentima. Pristup pitanju položaja deteta žrtve ili svedoka krivičnog dela treba da bude zasnovan na ljudskim pravima. Dete koje je žrtva ili svedok ima pravo da bude na poseban način zaštićeno u svim postupcima, što uključuje sudske postupke ali i postupanje drugih nadležnih tela, kao što su, između ostalih, policija, imigracione i obrazovne službe, službe socijalne i zdravstvene zaštite.

Konvencija o pravima deteta se bavi pitanjem dece žrtava sa stanovišta prevencije, reakcije i rehabilitacije. Obaveze država da preduzme mere za zaštitu deteta od svih oblika nasilja dok su pod starateljstvom roditelja, zakonskih staratelja ili drugih lica proizilazi iz člana 19. Konvencije. Ove mere treba da uključuju efikasne programe podrške detetu i onima koji se o detetu staraju. Član 39. Konvencije je posebno posvećen deci žrtvama i predviđa da države treba da podstiču fizički i psihološki oporavak i društvenu reintegraciju deteta žrtve u uslovima koji podstiču zdravlje, samopoštovanje i dostojanstvo deteta i pristup adekvatnim procedurama bez diskriminacije i kompenzaciju za štetu od strane zakonski odgovornih lica.

Konvencija o pravima deteta je dodatno osnažena Fakultativnim protokolom uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituci-

162 Zakon o ratifikaciji Konvencije UN o pravima deteta, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori* – br. 15/90 i *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97.

163 Zakon o ratifikaciji Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, uz Konvenciju o pravima deteta, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/2002.

164 Zakon o potvrđivanju Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 5/2001.

165 Zakon o potvrđivanju Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 6/2001.

ji i dečjoj pornografiji¹⁶⁶ koji se sveobuhvatno bavi pravima dece žrtava i svedoka krivičnih dela opisanim u ovom dokumentu u svim fazama krivičnog postupka. Ova zaštita treba posebno da se obezbedi uzimajući u obzir ranjivost dece žrtava i svedoka i njihovih posebnih potreba, obaveštavanjem o njihovim pravima, njihovoj ulozi i obimu, vremenskom rasporedu i napredovanju postupka i ishodu njihovih slučajeva, dopuštanjem da se predstave i razmotre gledišta, potrebe i preokupacije dece žrtava, obezbeđivanjem odgovarajućih usluga podrške tokom čitavog sudskog postupka, zaštitom privatnosti i identiteta dece žrtava, obezbeđivanjem njihove bezbednosti kao i bezbednosti njihovih porodica i svedoka koji svedoče sa njihove strane, od zastrašivanja i odmazde, te izbegavanjem nepotrebnog odlaganja postupka. Organ postupka treba prvenstveno da se rukovodi najboljim interesima dece žrtava, vodeći pri tom računa o pravima okrivljenog na pravično i nepristrasno suđenje.

6.2. Domašaj UN standarda

Smernice UN za pravosuđe u pitanjima u koja su uključena deca kao žrtve i svedoci krivičnih dela¹⁶⁷ daju definiciju deteta žrtve i svedoka: „Dete žrtva i svedok odnosi se na decu i adolescente do navršene 18. godine, koja su žrtve i svedoci krivičnih dela, bez obzira na njihovu ulogu u krivičnom delu ili u procesuiranju navodnih optuženih ili grupa optuženih.“ Ovaj sveobuhvatni dokument predviđa niz prava dece žrtava i svedoka: pravo na dostojanstven, saosećajan i brižljiv tretman u skladu sa individualnim potrebama svakog deteta, od strane posebno obučanih stručnjaka, pravo na zaštitu od diskriminacije, uz posebno navođenje da svako dete ima pravo da bude tretirano kao sposoban svedok i njegovo svedočenje treba pretpostaviti kao validno i verodostojno, osim ukoliko se ne dokaže suprotno u skladu sa uzrastom i zrelošću. Veoma važno je pravo na informisanost o svim raspoloživim uslugama, uključujući pravno ili drugo zastupanje, o napretku i ishodu slučaja, specifičnim mestima i vremenu saslušanja, dostupnosti zaštitnih mera i prilikama za naknadu štete kroz odgovarajući sudski postupak. Smernice takođe predviđaju pravo deteta da bude saslušano, pravo na efektivnu podršku deci i njihovim porodicama u pravcu obezbeđenja reintegracije deteta, pomoć i podršku posebno obučanih specijalista za decu žrtve i svedoke kao i zaštitu privatnosti deteta kroz

166 Član 8, Zakon o ratifikaciji Fakultativnog protokola o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, uz Konvenciju o pravima deteta, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/2002.

167 ECOSOC smernice – Smernice o pravosudnim pitanjima koja se odnose na decu žrtve i decu svedoke krivičnih dela, Rezolucija 2005/20, 2005.

isključenje javnosti i medija iz sudnice tokom svedočenja. Predviđene su i posebne mere podrške deci žrtvama i svedocima kao što su ograničavanje broja davanja izjava i saslušanja, posebno putem korišćenja ranije snimljenih audio/video snimaka, izbegavanje nepotrebnih kontakata sa navodnim učiniocem krivičnog dela, zaštitu od suočenja uz poštovanje prava odbrane, ali i preduzimanje mera u pravcu zaštite od zastrašivanja, pretnje ili druge štete kako bi se osigurala bezbednost deteta i postojanje procedura za naknadu štete kako bi postiglo puno zadovoljenje, reintegracija i oporavak, a koje treba da budu pristupačne i orijentisane na dete.

Komitet za prava deteta u nekoliko svojih opštih komentara¹⁶⁸ precizira na koji način je moguće obezbediti posebnu zaštitu i podršku deci žrtvama i svedocima krivičnih dela. Potrebno je u svakom konkretnom slučaju posebno voditi računa o najboljim interesima deteta kroz individualnu analizu svakog pojedinačnog deteta, i to posebno imajući u vidu najranjivije grupe dece, kao što su deca sa invaliditetom ili smetnjama u razvoju, deca pripadnici nacionalnih manjina, deca koja imaju status izbeglice ili azilanta, deca koja žive na ulici, kroz redovne procene multidisciplinarnog tima i razumne adaptacije tokom celokupnog procesa razvoja deteta.¹⁶⁹

6.3. *Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu*

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica poseban odeljak zakona posvećuje odredbama o zaštiti maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku,¹⁷⁰ predviđajući čitav spektar mera zaštite dece žrtava i svedoka od sekundarne viktimizacije. Ovaj zakon predviđa specijalizaciju svih organa uključenih u postupak kroz sticanje posebnih znanja iz oblasti prava deteta i zaštite dece u krivičnom postupku. Sve mere definisane zakonom treba u punoj meri realizovati u praksi, pre svega od strane pravosudnih organa i uz angažovanje organa starateljstva, uključujući hitan i delotvoran sudski postupak, postavljanje punomoćnika od prvog saslušanja okrivljenog iz reda advokata koji su takođe stekli specijalizovana znanja iz oblasti prava deteta i zaštite dece u

168 CRC/C/GC/12, Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 12: Pravo deteta da bude saslušano, 1. jul 2009, par. 34 i 53, Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 6, Postupanje sa decom bez pratnje i razdvojenom decom van države porekla, CRC/C/CG/6, 1. septembar 2005, par. 62–64 i dr.

169 CRC/C/GC/14, Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 14 o pravu deteta da njegovi ili njeni interesi budu od prvenstvenog značaja, 29. maj 2013. god., par. 28, 75 i 76.

170 Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, čl. 150–157, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005.

krivičnom postupku, ograničenje broja saslušanja, obezbeđivanje da dete razume kontekst i daje iskaz u odgovarajućem okruženju uz pomoć psihologa, pedagoga, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica koje profesionalno radi sa decom, uz pomoć tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka i uz zabranu suočenja sa okrivljenim ukoliko je dete posebno osetljivo ili se nalazi u posebno teškom duševnom stanju.

Posebne mere zaštite predviđa i Zakonik o krivičnom postupku¹⁷¹ uvođenjem instituta posebno osetljivog svedoka odredbama čl. 103. i 104., koje predviđaju da se svedoku koji je s obzirom na uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, prirodu, način ili posledice izvršenog krivičnog dela i druge okolnosti slučaja posebno osetljiv, organ postupka može po službenoj dužnosti, na zahtev stranaka ili samog svedoka, odrediti status posebno osetljivog svedoka. Posebno osetljivom svedoku pitanja se mogu postavljati samo preko organa postupka koji će se prema njemu odnositi sa posebnom pažnjom, nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice krivičnog postupka po ličnost, telesno i duševno stanje svedoka. Ispitivanje se može obaviti uz pomoć psihologa, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica, o čemu odlučuje organ postupka. Ovaj status takođe omogućava organu postupka da posebno osetljivog svedoka ispita upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se svedok nalazi, ali i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno u ovlašćenoj instituciji koja je stručno osposobljena za ispitivanje posebno osetljivih lica. Posebno osetljivi svedok ne može biti suočen sa okrivljenim, osim ako to sam okrivljeni zahteva, a organ postupka to dozvoli vodeći računa o stepenu osetljivosti svedoka i o pravima odbrane.

Važna odredba Zakonika o krivičnom postupku koja je na raspolaganju javnom tužiocu u cilju zaštite deteta žrtve i svedoka je i član 300. stav 9. koji predviđa da, radi razjašnjenja pojedinih tehničkih ili drugih stručnih pitanja koja se postavljaju u vezi sa pribavljenim dokazima ili prilikom saslušanja osumnjičenog ili preduzimanja drugih dokaznih radnji, javni tužilac može zatražiti od stručnog lica odgovarajuće struke da mu o tim pitanjima da potrebna objašnjenja. Javni tužilac objašnjenja može tražiti i od odgovarajuće stručne ustanove. Ovo je značajno zato što omogućava javnom tužiocu da angažuje posebna stručna lica specijalizovana za rad sa decom žrtvama i svedocima krivičnih dela čije angažovanje ulazi u troškove krivičnog postupka.

171 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

6.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

Komitet za prava deteta¹⁷² je u svojim zaključnim zapažanjima za Srbiju izrazio zabrinutost zbog neadekvatne usklađenosti između Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, i to posebno u vezi sa kriterijumima za ispitivanje posebno osetljivih svedoka koji često dovode do ponovne viktimizacije dece svedoka. Takođe, Komitet je našao da je zakonodavna reforma kojom bi se osigurali postupci prilagođeni deci spora, a dugački sudski postupci i nedostatak službi za podršku kako za decu tako i za njihove roditelje često dovode do ponovne viktimizacije dece tokom sudskog postupka.

U slučaju *M. G. C. protiv Rumunije*,¹⁷³ Evropski sud za ljudska prava je istakao da deca i druge ranjive osobe imaju pravo na efektivnu zaštitu od zadiranja u njihov privatni život, što uključuje silovanje i seksualno zlostavljanje, kao i da su sudovi propustili da zauzmu pristup koji uzima u obzir potrebe deteta te našao kršenje pozitivnih obaveza države koje proizilaze iz odredbi članova 3. i 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima. U ovoj presudi Sud je citirao odredbe 19. i 34. Konvencije o pravima deteta te zauzeo stav da države moraju da preduzmu sve odgovarajuće mere da zaštite decu od svih oblika nasilja, kao i da se žrtvi mora obezbediti pristup pravdi.

Dalje, u slučaju *Kovač protiv Hrvatske*,¹⁷⁴ podnosiocu predstavke je suđeno u krivičnom postupku zbog bludnih radnji nad maloletnom, mentalno zaostalom devojčicom, i u tom postupku je osuđen na kaznu zatvora. Sud je našao povredu čl. 6 st. 1 i čl. 6. st. 3 (d) Evropske konvencije zbog nemogućnosti podnosioca da preispita glavnog svedoka optužbe na glavnoj raspravi u krivičnom postupku, čiji je iskaz, prethodno dat istražnom sudiji, samo pročitao na glavnom pretresu. Sud je takođe utvrdio da predmetni zapisnik ne sadrži tačne reči devojčice s obzirom na njenu mentalnu dob i sposobnost izražavanja već predstavlja prepričane i uobličene rečenice istražnog sudije.

U slučaju *S. N. protiv Švedske*,¹⁷⁵ desetogodišnji dečak je u policiji dao iskaz da je bio seksualno zlostavljan od strane podnosioca predstavke. Dečak

172 CRC/C/SRB/CO/2-3 od 3. februara 2017. Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o primeni Konvencije o pravima deteta, par. 66.

173 *M. G. C. v. Romania*, ESLJP, predstavka br. 61495/11, presuda od 15. marta 2016.

174 *Kovač v. Croatia*, ESLJP, predstavka br. 503/05, presuda od 12. jula 2007.

175 *S. N. v. Sweden*, ESLJP; predstavka br. 34209/96, presuda od 2. jula 2002.

je dva puta bio ispitan od strane policijskog inspektora sa značajnim iskustvom u predmetima koji se tiču zlostavljanja dece. Za prvi intervju je postojao video, a za drugi audio snimak. Advokat podnosioca nije prisustvovao drugom intervjuu ali se složio sa inspektorom o pitanjima koja treba razmotriti tokom saslušanja. Okružni sud je na glavnom pretresu pustio snimak detetovog intervjua, ali ga nije saslušao, i osudio je podnosioca, oslanjajući se u potpunosti na detetove iskaze. Apelacioni sud je potvrdio ovu presudu i našao da su iskazi dati u policiji dali dovoljno dokaza da se ustanovi krivica podnosioca iako nije bilo drugih dokaza koji bi potvrdili dečakove tvrdnje, koje su ponekad bile neprecizne. Evropski sud je prihvatio da, u predmetima sa elementima seksualnog nasilja, unakrsno ispitivanje svedoka nije uvek moguće, i da iskaze svedoka treba tretirati sa posebnom pažnjom. Iako su iskazi deteta bili jedini dokaz protiv podnosioca, postupak je u celini bio pravičan. Video snimak je prikazan na pretresu i u žalbenom postupku, a transkript drugog intervjua pročitao u prvostepenom i audio snimak pušten u drugostepenom postupku. Ovo je podnosiocu dalo dovoljno prilike da pobija detetov iskaz i kredibilitet iskaza u toku postupka te shodno tome nije našao kršenje člana 6. (3)(d) Evropske konvencije.

7. MALOLETNIČKO PRAVOSUĐE – DECA/MALOLETNIČI U SUKOBU SA ZAKONOM – DIVERZIONI MEHANIZMI

7.1. Relevantni UN izvori

7.1.1. Osnovni UN izvori

Konvencija o pravima deteta¹⁷⁶ obavezuje države ugovornice na poštovanje prava svakog deteta osumnjičenog, optuženog ili osuđenog da je prekršilo krivični zakon, i zajedno sa drugim relevantnim međunarodnim standardima u ovoj oblasti, predstavlja osnov sistema koji je orijentisan na dete i koji, kada je u punoj meri primenjen, donosi dobrobit ne samo deci na koju se odnosi, nego i njihovim porodicama i društvima u kojima ona žive. Pitanje uređenja oblasti prava deteta u sukobu sa zakonom se u najkraćem svodi na sledeća pitanja: a) pravičan tretman deteta koji obu-

176 Čl. 37. i 40. Zakona o ratifikaciji Konvencije UN o pravima deteta, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97.

hvata poštovanje detetovog dostojanstva i prava na pravično suđenje, i b) specifičan tretman deteta prilagođen njegovom ili njenom uzrastu i zrelosti.

U oblasti postupanja sa decom u sukobu sa zakonom glavna novina Konvencije se sastoji u podsticanju primene alternativnih mera u odnosu na formalni krivični postupak, naročito diverzionih mera kada je to u skladu sa najboljim interesima deteta. U pitanju je uvođenje mehanizma koji omogućuje upućivanje deteta u sukobu sa zakonom na formalne ili neformalne vidove intervenisanja u lokalnoj zajednici, umesto vođenja standardnog krivičnog postupka. Primenom diverzionih mehanizama promoviše se dobrobit deteta s obzirom da oni predstavljaju brzu reakciju na učinjeno delo kojom se izbegavaju negativne posledice krivičnog postupka kao i stigma koju za sobom povlače osuda i sankcija, što takođe utiče na postupak reintegracije deteta u lokalnu sredinu. Takođe, primenom diverzionih mehanizama postiže i to da se hapšenje, zadržavanje u pritvoru i zatvaranje deteta primenjuju samo kao poslednja moguća mera, čime se postupa u skladu sa odredbom čl. 37. st. 3. (b) Konvencije.

Primenu diverzionih mehanizama treba razmotriti u svim slučajevima osim kada bezbednost društvene zajednice, usled vršenja težih krivičnih dela, nalaže vođenje redovnog krivičnog postupka. Državama članicama je ostavljeno diskreciono pravo za kreiranje diverzionih mehanizama – mera i programa, pri čemu je važno obezbediti poštovanje i zaštitu ljudskih prava deteta. Tako, dete ima pravo na pravnu pomoć u svim fazama postupka kada se određuje primena diverzionih mehanizama.

7.1.2. Ostali UN izvori

Pored Konvencije, kao specifičnog obavezujućeg međunarodnog ugovora, postoje i formalnopravno neobavezujući dokumenti koji su važni za postavljanje standarda u ovoj oblasti. Iako nisu obavezujući, oni se koriste za tumačenje i primenu specifičnih odredaba Konvencije koje su često široko postavljene, što potvrđuje i praksa Komiteta za prava deteta koji odredbe Konvencije uvek tumači zajedno sa drugim međunarodnim instrumentima u ovoj oblasti.

To su, pre svega, Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe („Pekinška pravila“),¹⁷⁷ koja daju smernice za razvoj specifičnog i zasebnog sistema maloletničkog pravosuđa, postavljaju minimalne standarde i predstavljaju model za države članice za pravično i humano postu-

177 Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe („Pekinška pravila“), Rezolucija 40/33 Generalne skupštine UN, 1985.

panje sa decom učiniocima krivičnih dela. Pekinška pravila predviđaju da će se odstupanje od redovnog postupka razmotriti kad god je to moguće. Za upućivanje slučaja odgovarajućim društvenim ili drugim službama potrebna je saglasnost maloletnika ili njegovih roditelja ili staratelja, pod uslovom da takva odluka o upućivanju slučaja bude predmet preispitivanja od strane nadležnog organa, kada se to zatraži. U tom smislu potrebno je kreirati odgovarajuće programe u lokalnoj zajednici u cilju reintegracije maloletnih učinilaca krivičnih dela.¹⁷⁸

Slično je predviđeno i Standardnim minimalnim pravilima UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu („Tokijska pravila“),¹⁷⁹ koje promovisu mere koje predstavljaju alternative institucionalnim merama, kao i prekrivične diverzione programe za decu u sukobu sa zakonom.

Smernice UN o ulozi tužilaca („Smernice iz Havane“),¹⁸⁰ predviđaju da tužiocima treba da posvete dužnu pažnju odustanku od krivičnog gonjenja, uslovnoj ili bezuslovnoj obustavi procedure, ili skretanju krivičnog slučaja iz formalnog pravosudnog sistema, uz puno poštovanje prava osumnjičenog i žrtve. U tom cilju, države će maksimalno razmotriti mogućnosti usvajanja diverzionih mera ne samo u cilju smanjenja velikog broja predmeta, nego i kako bi se izbegle posledice stigmatizacije prekrivičnog pritvora, optužbe i osude, kao i moguće negativne posledice izvršenja krivične sankcije u zatvorenoj instituciji.

7.2. Domašaj UN standarda

U oblasti prava deteta u sukobu sa zakonom ključni značaj ima Opšti komentar br. 10 Komiteta za prava deteta o pravima deteta u maloletničkom pravosuđu¹⁸¹ koji predviđa da država članica treba da obezbedi široki spektar mera kako bi se osiguralo da se sa decom postupa na način koji je proporcionalan okolnostima i učinjenom delu, i to za njihovu dobrobit. Ovo podrazumeva jasno izrađene raznovrsne programe koji se sprovedu u lokalnoj zajednici, usmerene na jačanje mreže podrške detetu u porodici i zajednici, a mogu obuhvatiti staranje, savetovanje i nadzor, programe za školovanje, stručno osposobljavanje i druge mere.¹⁸² Nakon završetka

178 *Isto*, par. 11.

179 Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu („Tokijska pravila“), A/Rezol/45/110, 1990.

180 Smernice UN o ulozi tužilaca („Smernice iz Havane“), 1990.

181 CRC/C/GC/10, Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 10: Prava dece u maloletničkom pravosuđu, 25. april 2007.

182 *Isto*, par. 23.

primene diverzionog mehanizma, predmet treba zatvoriti i ne tretirati kao krivičnu evidenciju, dete ne treba smatrati osuđivanim, a informacije o predmetu mogu biti na raspolaganju isključivo nadležnim organima postupka, i to na ograničen rok, npr. najviše godinu dana, kako sugeriše Komitet za prava deteta.¹⁸³

Diverziono mehanizmi se mogu odrediti samo prema onoj deci koja su priznala krivično delo i koja pristaju na meru slobodnom voljom i bez pritiska, a mogu se odrediti u bilo kojoj fazi postupka. Kao što je naglašeno u Opštem komentaru br. 10 Komiteta za prava deteta, diverzione mere ne treba da budu isključivo vezane za decu koja su prvi put učinila neko krivično delo, kao ni na sitnije prestupe – kao primeri se navode krađa u prodavnici ili lakša dela imovinske prirode sa ograničenom štetom – u kojim slučajevima ne treba ni pribegavati sudskom postupku.¹⁸⁴ Drugim rečima, ove mere imaju veliki potencijalni i praktični domašaj.

I drugi opšti komentari Komiteta za prava deteta govore o diverzionim mehanizmima, te je naglašeno da dete mora dobiti priliku da dâ slobodan i voljni pristanak i da dobije pravni i drugi savet i pomoć, kako bi odlučilo o prikladnosti i poželjnosti predloženog diverzionog mehanizma,¹⁸⁵ a posebno treba voditi računa o visokom stepenu ranjivosti dece sa smetnjama u razvoju.¹⁸⁶

7.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Jedan od ciljeva donošenja Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica¹⁸⁷ je bilo upravo uvođenje diverzionih mehanizama u naše pravo – kroz institut vaspitnih naloga. Vaspitne naloge može primeniti javni tužilac za maloletnike, ili sudija za maloletnike, ukoliko je postupak već započet, a izbor i primena se vrši u saradnji sa roditeljima, usvojiocem ili staraocem maloletnika i nadležnim organom starateljstva. Na ovaj način je omogućeno da krivični postupak ne bude pokrenut, a ukoliko je već pokrenut, da bude obustavljen. Cilj primene vaspitnih naloga je smanjenje recidivizma i pružanje podrške maloletniku

183 *Isto*, par. 27.

184 *Isto*, st. 25.

185 CRC/C/GC/12, Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 12: Pravo deteta da bude saslušano, 1. jul 2009, par. 59.

186 CRC/C/GC/9, Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 9: Prava dece sa invaliditetom, 27. februar 2007, par. 74.

187 *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005.

u procesu reintegracije u zajednicu. Primenom vaspitnih naloga se smanjuje stigmatizacija maloletnika, povećava efikasnost rada sudija i tužilaca i ubrzava postupak, pri čemu se istovremeno smanjuju troškovi sudskog postupka i uvažavaju interesi i potrebe žrtve. Trajanje vaspitnog naloga je ograničeno na period od šest meseci.

Uprkos progresivnim zakonodavnim rešenjima zasnovanim na principima restorativne pravde, u praksi postoje brojne prepreke za pravilnu primenu vaspitnih naloga. Prema trenutnom stanju, primena vaspitnih naloga je u praksi ograničena ne samo u odnosu na ukupan broj prijavljenih maloletnih učinilaca krivičnih dela već i u odnosu na vrstu vaspitnih naloga koji se primenjuju. Tako se najčešće primenjuje vaspitni nalog koji podrazumeva medijaciju sa oštećenim, sa ili bez naknade štete, kao i uključivanje bez naknade u rad komunalnih i humanitarnih organizacija, dok je primena ostalih vaspitnih naloga, kao što su uključivanje u odgovarajući tretman za odvikavanje od zavisnosti izazvane upotrebom psihoaktivnih supstanci ili individualni ili grupni tretman u odgovarajućoj organizaciji sporadična ili potpuno izostala. Učestalost primene vaspitnih naloga takođe izuzetno varira od grada do grada i od regije do regije. U određenim sudovima i javnim tužilaštvima vaspitni nalozi se uopšte ne primenjuju.

Kao primer iz sudske prakse domaćih sudova kada je u pitanju primena vaspitnih naloga možemo navesti predmet Apelacionog suda u Kragujevcu, kada je maloletnik negirao da je učinio krivično delo koje mu se stavlja na teret, te mu sud ne može izreći vaspitni nalog. Rešenjem Apelacionog suda¹⁸⁸ navedeno je: „Prvostepeni sud je izrekom pobijanog rešenja maloletnima... odredio vaspitni nalog – uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu zbog krivičnog dela sitna krađa, utaja i prevara u saizvršilaštvu... Maloletni N. V. u svojoj odbrani datoj pred prvostepenim sudom negirao je izvršenje krivičnog dela koje mu je, napred navedenim zahtevom za pokretanje postupka stavljeno na teret... Dovodeći u vezu zakonsku odredbu čl. 5. st. 3. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, kojom su propisani uslovi za primenu vaspitnog naloga i to priznanje krivičnog dela od strane maloletnika i njegov odnos prema krivičnom delu i oštećenom, ostaje nejasno kojim kriterijumima se rukovodio prvostepeni sud kada je maloletnima... izrekao vaspitni nalog, o čemu su u obrazloženju pobijanog rešenja u celosti izostali razlozi, a što se osnovano ističe žalbom branioca maloletnog N. V.“

188 Rešenje Apelacionog suda u Kragujevcu, Kžm1 43/2016 od 20. 10. 2016.

7.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

U svetlu Opšteg komentara br. 10 o pravima dece u maloletničkom pravosuđu, Komitet za prava deteta je apelovao na Srbiju da u potpunosti uskladi svoj sistem maloletničkog pravosuđa sa Konvencijom i drugim relevantnim standardima.¹⁸⁹ Konkretno, Komitet preporučuje državi da osigura da se diverzione mere, uslovna kazna, posredovanje, savetovanje ili društveno korisni rad, u potpunosti sprovede gde god je to moguće.

8. MALOLETNIČKO PRAVOSUĐE – DECA/MALOLETNICI U SUKOBU SA ZAKONOM – ZAŠTITA DECE LIŠENE SLOBODE – PRITVOR

8.1. Relevantni UN izvori

8.1.1. Osnovni UN izvori

Konvencija o pravima deteta¹⁹⁰ odredbom člana 37. predviđa da nijedno dete ne sme da bude nezakonito ili proizvoljno lišeno slobode, kao i da hapšenje, zadržavanje u pritvoru ili zatvaranje deteta mora biti u skladu sa zakonom i primenjeno jedino kao poslednja moguća mera i to na najkraći mogući vremenski period. Takođe, Konvencija nalaže da sa svakim detetom lišenim slobode treba postupati humano, uz poštovanje urođenog dostojanstva i na način koji uvažava potrebe osobe njihovog uzrasta. Svako dete lišeno slobode mora biti odvojeno od odraslih, osim u izuzetnim slučajevima ako se smatra da to nije u interesu deteta, i ima pravo da održava kontakte sa svojom porodicom putem prepiske i poseta. Dete lišeno slobode ima pravo da mu odmah bude omogućen pristup pravnoj i drugoj odgovarajućoj pomoći, kao i pravo da pobija zakonitost lišavanja slobode pred sudom ili drugim nadležnim, nezavisnim i nepristrasnim organima kao i na hitno postupanje u svakom takvom postupku.

189 CRC/C/SRB/CO/2-3 od 3. februara 2017. Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o primeni Konvencije o pravima deteta, par. 65.

190 Čl. 37. i 40. Zakona o ratifikaciji Konvencije UN o pravima deteta, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima,¹⁹¹ koji se odnosi na sva ljudska bića, odredbom člana 9. predviđa pravo svakog ko je uhapšen ili zatvoren zbog krivičnog dela da bude u najkraćem roku izveden pred sudiju ili nekog drugog službenika, zakonom ovlašćenog da vrši pravosudne funkcije, i da će mu se u razumnom roku suditi ili će biti oslobođen. Svako lice lišeno slobode hapšenjem ili pritvaranjem ima pravo da uloži žalbu kod suda koji će bez odlaganja odlučiti o zakonitosti lišenja slobode i narediti njegovo oslobođenje ako je pritvaranje bilo nezakonito. Odredbom člana 10. predviđeno je da se sa svakim licem lišenim slobode mora postupati humano i s poštovanjem urođenog dostojanstva ljudske ličnosti, a posebno predviđa i da će optuženi maloletnici biti odvojeni od odraslih i da će se u njihovim predmetima hitno postupati. Dalje, kazneno-popravni režim podrazumeva postupanje sa osuđenima na način koji je usmeren na njihovo prevaspitavanje i ponovno uključenje u društvo, a maloletnici moraju biti odvojeni od odraslih i podvrgnuti režimu koji odgovara njihovom uzrastu i pravnom položaju.

8.1.2. Ostali UN izvori

Pored Konvencije o pravima deteta, kao specifičnog obavezujućeg međunarodnog ugovora, postoje i formalnopravno neobavezujući dokumenti koji su važni za postavljanje standarda u ovoj oblasti. Oni se koriste za tumačenje i primenu specifičnih odredaba Konvencije koje su često široko postavljene.

To su, pre svega, Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe („Pekinška pravila“),¹⁹² koja predviđaju da, kad god je moguće, pritor u očekivanju suđenja treba da bude zamenjen alternativnim merama, kao što je strogi nadzor, intenzivna briga ili smeštanje u porodicu, obrazovnu instituciju ili dom. Dok su u pritvoru, o maloletnicima će se voditi briga, pružati im se zaštita i sva neophodna individualna pomoć – socijalna, obrazovna, psihološka, medicinska i dr. – koja bi im mogla biti potrebna s obzirom na uzrast, pol i ličnost.

Dalje, Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode („Havanska pravila“),¹⁹³ naglašavaju da se maloletnici koji su uhapšeni ili čekaju suđenje smatraju nevinim, i da maksimalni napor treba usmeriti na primenu alter-

191 Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, *Službeni list SFRJ*, br. 7/71.

192 Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe („Pekinška pravila“), Rezolucija 40/33 Generalne skupštine UN, 1985.

193 Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode („Havanska pravila“), A/Rezol/45/113, 1990.

nativnih mera. U slučaju da se pritvor ipak odredi, maloletnički sudovi i istražni organi treba da daju najviši prioritet najekspeditivnijem procesu-iranju takvih slučajeva. Dalje, Havanska pravila predviđaju da maloletnici imaju pravo na advokata i na besplatnu pravnu pomoć gde takva vrsta pomoći postoji, kao i da redovno komuniciraju sa svojim advokatom, uz obezbeđenje privatnosti i poverljivosti komunikacije. Oni treba da imaju pristup obrazovanju, kao i materijale i predmete za zabavu i rekreaciju.

Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu („Tokijska pravila“)¹⁹⁴ posebno ističu da alternative pritvoru pre suđenja treba primeniti u što ranijoj fazi postupka.

8.2. Domašaj UN standarda

U oblasti prava deteta u sukobu sa zakonom ključni značaj ima Opšti komentar br. 10 Komiteta za prava deteta o pravima deteta u maloletničkom pravosuđu¹⁹⁵ koji potvrđuje gore navedene međunarodne standarde i detaljno ih razrađuje. Komitet naglašava da svako dete lišeno slobode ima pravo da odmah dobije pravnu i drugu odgovarajuću pomoć, kao i pravo da postavi pitanje zakonitosti svog lišavanja slobode pred sudom ili drugim nadležnim, nezavisnim i nepristrasnim organom, kao i na hitnu odluku o svakom takvom pitanju. Dalje, svako dete koje je uhapšeno ili lišeno slobode treba dovesti pred nadležni organ kako bi se u roku od 24 časa ispitala zakonitost njegovog (daljeg) lišavanja slobode. Potrebno je osigurati da se zakonitost prekrivičnog pritvora redovno razmatra, poželjno svake dve nedelje. U slučaju da primena alternativnih mera pritvoru nije moguća, protiv deteta treba podneti krivičnu prijavu za dela koja je navodno učinilo i treba ga izvesti pred sud najkasnije u roku od 30 dana od stupanja na snagu njegovog prekrivičnog pritvora, a sud/sudija za maloletnike treba da donese konačnu odluku o optužbama najkasnije u roku od šest meseci nakon njegovog iznošenja.¹⁹⁶

Što se tiče postupanja i uslova lišenja slobode, dozvoljeni izuzetak od pravila da se deca odvajaju od odraslih, naveden u članu 37(c) Konvencije, „osim ako se smatra da je u najboljem interesu deteta da se tako ne postupi“, treba usko tumačiti i obezbediti da se ustanove posebni objekti

194 Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu („Tokijska pravila“), A/Rezol/45/110, 1990.

195 CRC/C/GC/10, Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 10: Prava dece u maloletničkom pravosuđu, 25. april 2007.

196 *Isto*, par. 82–84.

za decu lišenu slobode, što uključuje i specijalizovano osoblje i praksu postupanja.¹⁹⁷ U cilju održavanja kontakata deteta lišenog slobode sa njegovom porodicom i omogućavanje poseta, dete treba da bude smešteno u ustanovu koja je što je moguće bliža mestu prebivanja njegove porodice. Izuzetne okolnosti koje mogu ograničiti ovaj kontakt treba da budu jasno definisane zakonom.¹⁹⁸

Deci lišenoj slobode treba obezbediti fizičko okruženje i smeštaj koji su u skladu sa rehabilitacionim ciljevima rezidencijalnog smeštaja i odgovarajuću medicinsku zaštitu, a prinuda ili sila se mogu koristiti samo kada dete predstavlja neposrednu opasnost od povređivanja sebe ili drugih, i samo ako su iscrpljena sva druga sredstva kontrole, i to pod neposrednom i direktnom kontrolom medicinskih radnika i/ili psihologa. Prinuda ili sila nikada ne smeju biti sredstvo kažnjavanja. Osoblje u pritvoru mora da prođe odgovarajuću obuku, a oni koji primenjuju prinudu ili silu i tom prilikom krše pravila i standarde, treba da budu na odgovarajući način kažnjeni. Nezavisni organi treba da imaju mogućnost da vrše redovnu kontrolu i da preduzimaju nenajavljene kontrole mestima pritvora, na sopstvenu inicijativu, uz poseban fokus na razgovoru sa decom lišenom slobode u poverljivom okruženju.¹⁹⁹ Poseban deo Opšteg komentara je posvećen alternativama lišenju slobode i predviđa da ove mere treba da se razvijaju i primenjuju uz prilagođavanje sopstvenoj kulturi i tradiciji.²⁰⁰

Komiteta ističe i da deca sa smetnjama u razvoju u sukobu sa zakonom ne treba da budu smeštena u redovne kaznenopopravne centre za maloletnike u prekrivičnom postupku ili kao način kažnjavanja. Detetu treba obezbediti odgovarajući tretman u vezi njegovog problema koji je doveo do vršenja krivičnog dela, a dete treba da bude smešteno u ustanovu sa posebno obučanim osobljem i kapacitetima za pružanje specifičnog tretmana. U donošenju takvih odluka, nadležni organi treba da osiguraju puno poštovanje ljudskih prava i pravne zaštite.²⁰¹

8.3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu

Osnovni pravni izvor maloletničkog krivičnog prava kada je u pitanju lišenje slobode maloletnika u sukobu sa zakonom je Zakon o malolet-

197 *Isto*, par. 85.

198 *Isto*, par. 87.

199 *Isto*, par. 89.

200 *Isto*, par. 73.

201 CRC/C/GC/9, Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 9: Prava dece sa invaliditetom, 27. februar 2007, par. 74(c).

nim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.²⁰² Odredbom člana 66. predviđeno je da, ukoliko je potrebno izdvajanje maloletnika iz sredine u kojoj je živeo ili radi pružanja pomoći, nadzora, zaštite ili smeštaja, sudija za maloletnike može doneti rešenje da se maloletnik u toku pripremnog postupka privremeno smesti u prihvatilište, vaspitnu ili sličnu ustanovu, da se stavi pod nadzor organa starateljstva ili da se smesti u drugu porodicu.

Izuzetno, sudija za maloletnike može odrediti da se maloletnik stavi u pritvor, kad za to postoje razlozi za pritov predviđeni Zakonikom o krivičnom postupku, ako se svrha radi čijeg je ostvarenja pritvor određen, ne može postići alternativnom merom privremenog smeštaja maloletnika. Na osnovu rešenja o pritvoru koje je doneo sudija za maloletnike, pritvor u pripremnom postupku može trajati najduže mesec dana, a veće za maloletnike istog suda može, iz opravdanih razloga, produžiti pritvor najduže još za mesec dana. Posle završetka pripremnog postupka, od podnošenja predloga za izricanje krivične sankcije, pritvor prema starijem maloletniku može da traje najduže do šest meseci, a prema mlađem maloletniku najduže četiri meseca. Od izricanja vaspitne mere upućivanja u vaspitno-pravni dom i od izricanja kazne maloletničkog zatvora pritvor prema maloletniku može trajati najduže šest meseci. U slučajevima produžavanja pritvora veće za maloletnike je dužno da svakih mesec dana ispita da li postoje razlozi za pritvor i da donese rešenje o ukidanju ili produžavanju pritvora.²⁰³

Što se tiče uslova pritvora, maloletnik u pritvoru mora biti smešten odvojeno od punoletnih lica, osim u izuzetnim slučajevima, kada sudija za maloletnike može odrediti da maloletnik bude u pritvoru zajedno sa punoletnim licem koje na njega ne bi štetno uticalo, ukoliko bi usamljenje maloletnika duže trajalo i ostavilo štetne posledice po razvoj njegove ličnosti. Prema pritvorenim maloletnicima treba postupati tako što se uzimaju u obzir svojstva ličnosti i individualne potrebe svakog maloletnog pritvorenika.

Položaj maloletnika koji bi bio u skladu sa međunarodnim standardima nije detaljno uređen ovim zakonom. Ovo naročito važi u pogledu uslova i standarda boravka maloletnika u odgovarajućim prostorijama koje moraju biti čiste, suve, provetrene, zagrejane i dovoljno osvetljene, po svakom maloletniku mora biti obezbeđena odgovarajuća kvadratura prostora, a prostor opremljen primerenim sanitarnim uređajima i sred-

202 *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005.

203 *Isto*, čl. 67.

stvima za ličnu higijenu, kao i u pogledu odgovarajuće ishrane, boravka izvan zatvorenih prostorija i kretanja na svežem vazduhu, obrazovanja i slobodnog vremena, obezbeđenja adekvatne psiho-socijalne podrške maloletniku kroz razgovor sa stručnim licima i odgovarajuće zdravstvene zaštite. Sva ova pitanja bi trebalo detaljnije urediti odgovarajućim podzakonskim aktom.

8.4. Posebne napomene/ukazivanje na druge relevantne izvore

U svetlu Opšteg komentara br. 10 o pravima dece u maloletničkom pravosuđu, Komitet za prava deteta je istakao da Srbija treba u potpunosti da uskladi svoj sistem maloletničkog pravosuđa sa Konvencijom i drugim relevantnim standardima.²⁰⁴ Konkretno, potrebno je osigurati da se mere alternativne pritvoru u potpunosti sprovede gde god je to moguće, kao i da obezbedi da se pritvor koristi kao poslednje sredstvo i na najkraći mogući vremenski period i da se redovno revidira u cilju ukidanja, a u slučajevima kada je pritvor neizbežan, da se obezbedi da su uslovi pritvora u skladu sa međunarodnim standardima, uključujući u pogledu pristupa obrazovanju i zdravstvenim uslugama.

Evropski sud za ljudska prava se bavio pitanjem pritvora prema maloletnicima u svojoj jurisprudenciji. U slučaju *Nart protiv Turske*,²⁰⁵ podnosilac predstavlke je bio dečak od 17 godina, uhapšen zbog sumnje da je izvršio razbojništvo nakon čega mu je određen pritvor od 48 h u zatvoru za odrasle. Evropski sud je našao, posebno imajući u vidu da je podnosilac dete, da prekrivični pritvor za maloletnike treba da bude korišćen samo kao poslednja moguća mera, određen na najkraće moguće vreme, a kada je obavezno određivanje pritvora, maloletnici treba da budu odvojeni od odraslih, te je u tom smislu našao kršenje člana 5(3) Evropske konvencije.

U slučaju *Coselav protiv Turske*²⁰⁶ došlo je do samoubistva adolescenta u zatvoru koji je prethodno nekoliko puta pokušao da izvrši samoubistvo. Nakon tih pokušaja, nadležni organi premestili su ga iz dela za maloletnike u deo namenjen punoletnim licima. Evropski sud je našao da su nadležni

204 CRC/C/SRB/CO/2-3 od 3. februara 2017. Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije o primeni Konvencije o pravima deteta, par. 65.

205 *Nart v. Turkey*, ESLJP, predstavlka br. 20817/04, presuda od 6. 5. 2008.

206 *Coselav v. Turkey*, ESLJP, predstavlka br. 1413/07, presuda od 9. oktobra 2012.

organi propustili da preduzmu razumne mere da spreče rizik od samoubistva s obzirom na to da su znali ili su mogli znati da postoji stvaran i neposredan rizik po život sina podnosioca predstavke. Sud je posebno imao u vidu uzrast preminulog i činjenicu da je bio pritvoren zajedno sa odraslim licima te je našao kršenje materijalnog aspekta člana 2. Evropske konvencije, ali i proceduralnog usled propusta nadležnih organa da efektivno istraže okolnosti smrti sina podnosioca predstavke.

III. DEO

PRAKTIČNA PRIMENA IZVORA UJEDINJENIH NACIJA U OBLASTI ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA

1. UPUTSTVO ZA KORIŠĆENJE BAZE SUDSKE PRAKSE RELEVANTNE SA STANOVIŠTA ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA (e-JURIS) I SISTEMA ZA UNAKRSNO POVEZIVANJE

Imajući u vidu obavezu Pravosudne Akademije da adekvatno odgovori na sve konkretnije zahteve koji se pred nju postavljaju, a koji su rezultat sveobuhvatnih reformskih procesa u okviru pravosuđa, kao i obaveza koje proizilaze iz ratifikovanih međunarodnih ugovora, bilo je neophodno preduzeti mere koje će povećati efikasnost u radu i doprineti njegovom kvalitetu. Krajnji cilj ovih mera je pružanje adekvatne podrške pravosuđu kroz obuke i alate koji su dizajnirani da pomognu u rešavanju delikatnih pravnih problema sa kojima se nosioci pravosudnih funkcija sreću svakodnevno. Adekvatan odgovor je pronađen u široj upotrebi savremenih informacionih i komunikacionih tehnologija kroz razvoj informacionog sistema koji je trasirao dalji pravac razvoja Pravosudne akademije.

eAKADEMIJA je informacioni sistem Pravosudne akademije. Predstavlja skup servisa, odnosno veb aplikacija koje omogućuju Pravosudnoj akademiji savremen, praktičan pristup obukama koji se zasniva na interaktivnosti i dostupnosti relevantnih informacija onda kada su one korisnicima usluga Pravosudne akademije zaista i potrebne.

Aplikacije koje su razvijene da pruže neposrednu podršku sudijama u njihovom svakodnevnom radu su eJURIS i sistem za unakrsno povezivanje.

- ▶ eJURIS kao baza sudske prakse ESLJP i prakse UN komiteta relevantna je sa stanovišta primene međunarodnih standarda za zaštitu ljudskih prava. Trenutno se u ovoj bazi nalazi oko 700 presuda Evropskog suda za zaštitu ljudskih prava i 5 odluka UN komiteta koje se odnose na Republiku Srbiju.
- ▶ Sistem za unakrsno povezivanje služi povezivanju članova nacionalnog zakonodavstva sa članovima Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, pravnim konceptima koje primenjuje Evropski sud i njegovom relevantnom sudskom praksom. Krajem 2018. godine sistem je proširen tako što su dodate veze sa standardima ljudskih prava Ujedinjenih nacija koje je potrebno direktno primenjivati u postupcima pred domaćim sudovima. Tokom 2020. godine nastavljeno je unapređivanje sistema i ubačene su UN konvencije, prateći opšti komentari, kao i praksa UN komiteta. Ceo sistem sada omogućava povezivanje članova nacionalnog zakonodavstva Republike Srbije kao i članova Evropske konvencije o ljudskim pravima i prakse Evropskog suda za ljudska prava sa članovima UN konvencija i odlukama UN komiteta. Takođe, omogućeno je upoznavanje sa opštim komentarima UN mehanizama za zaštitu ljudskih prava, a koji daju konkretna uputstva za primenu samih UN standarda.

Obe aplikacije su dostupne preko novog internet portala Pravosudne akademije.

Portal je dostupan na adresi www.pars.rs, a možete mu pristupiti i sa mobilnim uređajem skeniranjem QR koda.

Sistem za unakrsno povezivanje (Cross-Reference)

Ova aplikacija je edukativnog karaktera i namenjen je, pre svega, korisnicima koji se tek upoznaju sa EKLJP i pravnim konceptima koje primenjuje ESLJP kao i sa standardima ljudskih prava UN-a.

Sistem za unakrsno povezivanje predstavlja novinu u načinu pretrage prakse ESLJP i standarda ljudskih prava UN-a jer omogućava da se njihovom pretragom dođe do konkretnih pravnih koncepata koje primenjuje ESLJP kao i do direktno primenljivih standarda ljudskih prava UN-a koji su relevantni za rešavanje konkretnog pravnog problema koji se nalazi pred korisnikom aplikacije. Veoma je važno što se u sistemu nalaze i odluke UN komiteta te je sudijama i tužiocima omogućeno da se detaljnije upoznaju sa praksom ovih tela, odnosno da vide kako se članovi UN konvencija tumače i primenjuju na konkretno činjenično stanje.

Za korišćenje ove baze nije potrebno gotovo nikakvo predznanje o EKLJP kao ni o konvencijama UN-a koje su relevantne sa stanovišta ljudskih prava pošto se pretraga može početi od relevantnih članova nacionalnog zakonodavstva koji su korisnicima svakako poznati.

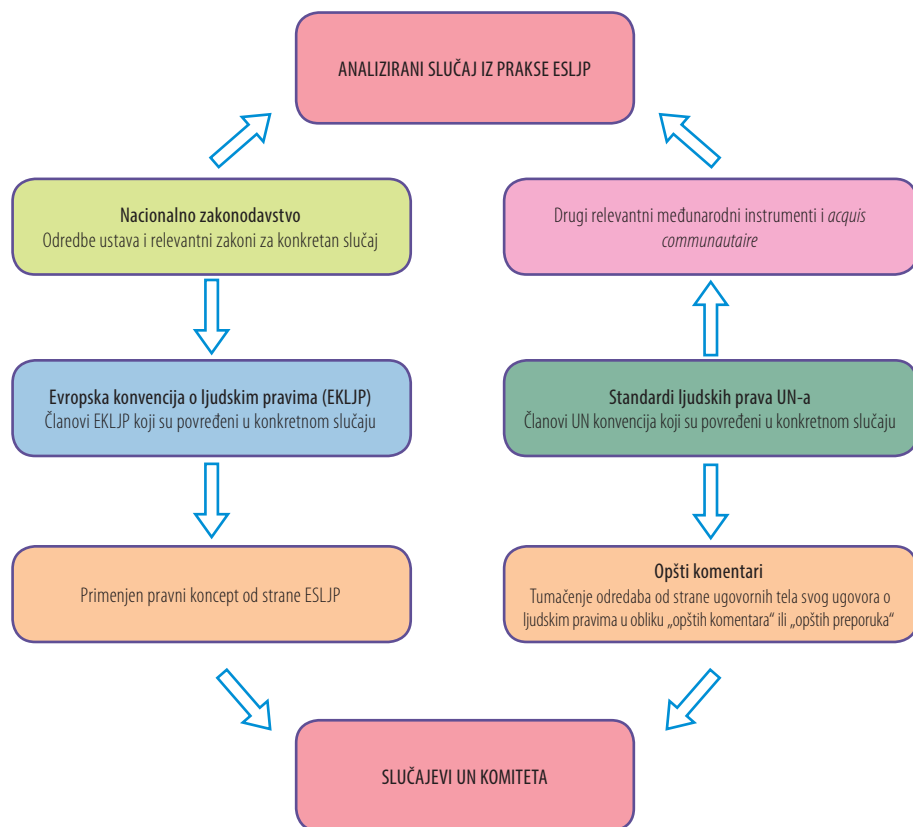
Što se tiče sistema zaštite ljudskih prava preko ESLJP aplikacija trenutno sadrži 33 analizirane presude ESLJP i 6 pravnih koncepata koje primenjuje ESLJP. U okviru sistema zaštite ljudskih prava UN-a dostupna su 4 modula (prava deteta, prava osoba sa invaliditetom, azil i migracije i diskriminacija).

Osnovna šema unakrsnog povezivanja pokazuje da je svaki od 33 slučaja povezan sa:

- ▶ odredbama nacionalnog zakonodavstva koje su primenljive u konkretnom slučaju;
- ▶ članovima EKLJP o čijoj povredi je odlučivao ESLJP;
- ▶ pravnim konceptima koje je ESLJP primenio prilikom donošenja presude;
- ▶ Standardima ljudskih prava UN-a
- ▶ Članovima UN konvencija
- ▶ Praksom UN komiteta
- ▶ drugim relevantnim međunarodnim instrumentima i pravnim tekovinama Evropske unije na koje se pozivao sam ESLJP u presudi.

Pored veze između navedenih elemenata ovaj sistem omogućava pregled

- ▶ analizirane presude sa svim bitnim elementima što uključuje i tekst presude u integralnom obliku;
- ▶ pravnog koncepta koji je primenio ESLJP sa uputstvima za njegovu primenu
- ▶ standarda zaštite ljudskih prava UN-a po tematskim modulima ali i članovima UN konvencija.

Pristup aplikaciji sa sistemom unakrsnog povezivanja

Na početnoj stranici portala Pravosudne akademije se nalazi link ka informacionom sistemu Pravosudne akademije (eAKADEMIJA). eAKADEMIJI možete pristupiti i direktno preko adrese www.eakademija.com ili skeniranjem QR koda

Sa strane eAKADEMIJE na kojoj se nalaze sve aplikacije odaberete aplikaciju sa sistemom unakrsnog povezivanja (cross reference).

Aplikaciji je moguće pristupiti i direktno putem adrese www.cref.eakademija.com ili skeniranjem QR koda,

Početna stranica sistema za unakrsno povezivanje

Aplikacija podrazumeva dva međusobno povezana segmenta – sistem zaštite ljudskih prava kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i sistem zaštite ljudskih prava u okviru Ujedinjenih nacija, koji je u razvoju. Na početnoj stranici je potrebno izabrati da li se u sistem unakrsnog povezivanje ulazi kroz sistem zaštite ljudskih prava kroz EKLJP ili kroz sistem zaštite ljudskih prava u okviru Ujedinjenih nacija.

Cross-reference

Унакрсно повезивање чланова националног
законодавства са члановима и стандардима
међународних инструмената за заштиту људских права

Систем заштите људских права кроз ЕКЉП

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Систем заштите људских права у оквиру
Уједињених нација - Тест мод

Odabirom opcije „**Sistem zaštite ljudskih prava kroz EKLJP**“ otvara se početna stranica za pretragu koja sadrži:

- ▶ elemente nacionalnog zakonodavstva, za koje je uspostavljena veza sa nekim članom EKLJP ili neke od UN konvencija
- ▶ Članove EKLJP, gde je članovima Konvencije pridružen član domaćeg zakona i odgovarajući član UN konvencije, zajedno sa primerima iz prakse koji ilustruju ovu vezu
- ▶ Slučajeve pred Evropskim sudom za ljudska prava koji su razrađeni i na osnovu kojih su kreirani tzv info-paketi koji se odnose na karakteristična pravna pitanja (kod segmenta koji se odnosi na UN, prezentovane su odluke komiteta UN koje se odnose na Republiku Srbiju)
- ▶ Elemente drugih međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava koji su korišćeni u prezentovanim presudama

Cross-reference

Национално законодавство

- 1 Закон о азилу
- 2 Закон о ванпарничном поступку
- 3 Закон о забрани дискриминације
- 4 Закон о заштити лица са менталним сметњама
- 5 Закон о извршењу и обезбеђењу
- 6 Закон о кривичном поступку
- 7 Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица
- 8 Закон о основама својинскоправних односа
- 9 Закон о парничном поступку
- 10 Закон о планирању и изградњи
- 11 Закон о прекршajима
- 12 Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом
- 13 Закон о становању и одржавању зграда
- 14 Кривични законик
- 15 Породични закон
- 16 Устав РС

Други релевантни међународни инструменти и *acquis communautaire*

- 1 Декларација основних правних принципа за жртве кривичних дела и злоупотребе моћи
- 2 Директива 2012/29/EУ којом се успостављају минимални стандарди о правима, подршци и заштити жртава криминалитета
- 3 Европска конвенција о признању и извршењу одлука о старању о деци и о поновном успостављању односа старања
- 4 Комитет за људска права
- 5 Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици – Истанбулска конвенција
- 6 Конвенција о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце
- 7 Оквирна одлука Савета Европске уније о положају жртава у кривичном поступку
- 8 Уредба бр. 2001/2003 Већа Европске Уније од 27.11.2003. о надлежности, признавању и извршењу судских одлука у брачним споровима и у стварима повезаним с родитељском одговорношћу ("Brussels II bis Regulation")
- 9 Уредба бр. 604/2013 Европског парламента о утврђивању критеријума и механизма за одређивање државе чланице одговорне за разматрање захтева за азил који је у једној од држава чланица поднео држављанин

Чланови конвенције

- Члан 1 - Обавеза поштовања људских права
- Члан 2 - Право на живот
- Члан 3 - Забрана мучења
- Члан 4 - Забрана ropства и принудног рада
- Члан 5 - Право на слободу и безбедност
- Члан 6 - Право на правично суђење
- Члан 7 - Кажњавање само на основу закона
- Члан 8 - Право на поштовање приватног и породичног живота
- Члан 9 - Слобода мисли, савести и вероисповести
- Члан 10 - Слобода изражавања
- Члан 11 - Слобода окупљања и удруживања
- Члан 12 - Право на склапање брака
- Члан 13 - Право на делотворни правни лек
- Члан 14 - Забрана дискриминације
- Члан 15 - Одступање у ванредним околностима
- Члан 16 - Ограничења политичке активности странаца
- Члан 17 - Забрана злоупотребе права
- Члан 35 - Услови прихvatљивости
- Протокол 1 Члан 1 - Заштита имовине
- Протокол 7 Члан 4 - Право да се не буде суђен или кажњен двапут у истој ствари
- Протокол 12 Члан 1 - Општа забрана дискриминације

Случајеви - примери

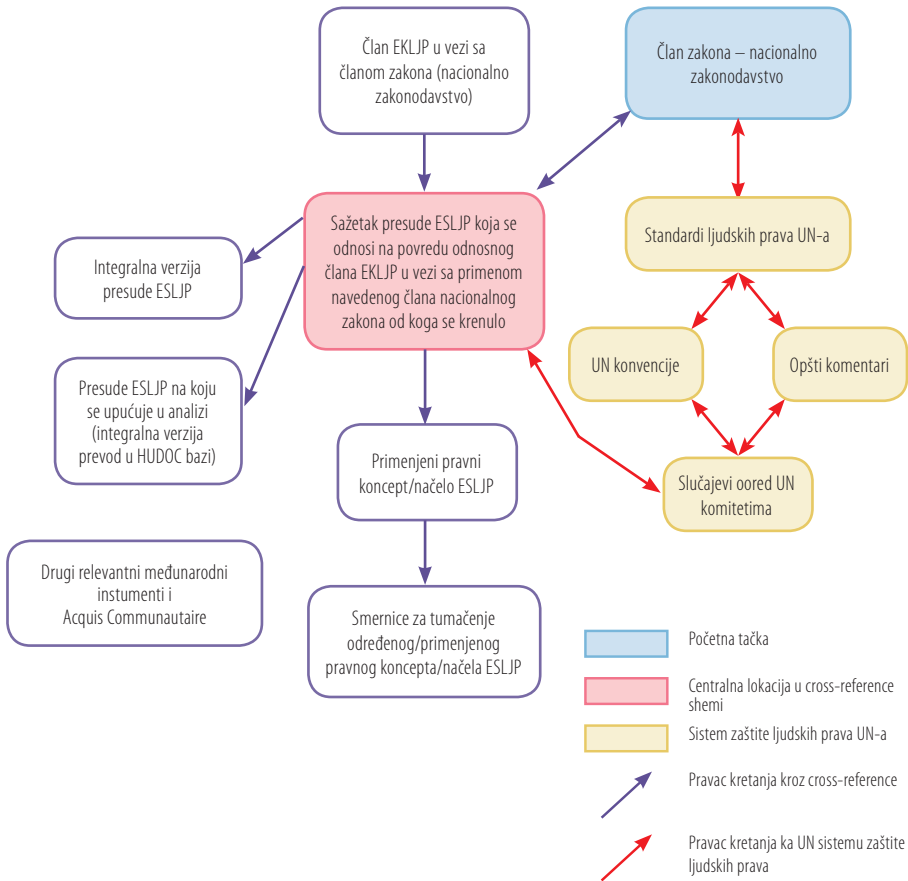
- Бито против Словачке (30255/09 пресуда од 28.01.2014)
- Бочајн против Украјине бр.2 (22251/08, пресуда Великог већа од 05.02.2015.)
- Варнава и други против Турске (16064/90, пресуда од 18.09.2009)
- Видал против Белгије (12351/86 пресуда од 28.10.1992)

Korišćenje aplikacije je jednostavno: nacionalni zakon, međunarodni pravni instrument, ili član Konvencije se izabere klikom, čime se otvara prozor koji daje direktnu vezu pojedinih članova zakona (ili drugog akta koji smo izabrali) sa konkretnim članom druge vrste akta.

Uvođenjem sistema zaštite ljudskih prava kroz mehanizme UN, predstavljanje svakog člana domaćeg zakona povezano je na neki element iz oba sistema istovremeno.

Povezivanje je vidljivo i sa strane svakog od članova EKLJP u ovom modulu, dok je u modulu koji se odnosi na UN standarde, postavljeno svih osam osnovnih dokumenata UN za zaštitu ljudskih prava koje je Republika Srbija ratifikovala, zajedno za odgovarajućim opcionim protokolima i opštim komentarima, uz primere koji ilustruju neke od uspostavljenih veza.

Iako se svim elementima ovog sistem može direktno pristupiti sa ove stranice cilj ovog uputstva je da korisnika na konkretnom primeru provede kroz celu pretragu počevši od konkretnog člana nacionalnog zakonodavstva prema donjoj šemi.

Za konkretan primer ćemo uzeti hipotetički slučaj međunarodne otmice deteta i poći ćemo od člana 371 porodičnog zakona (zaštita interesa deteta) koji je primenjiv u ovom slučaju.

Korak 1

Cross-reference

Национално законодавство

- Krivični zakonik
- Zakon o krivičnom postupku
- Zakon o osnovama svojinskopравних odnosa
- Zakon o stanovanju i održavanju zgrada

Породични закон

Član 204

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Član 266

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Član 269

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Član 272

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Član 371

Повезани члан ЕКЉП

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Чланови конвенције

Član 1 - Obaveza poštovanja ljudskih prava

Član 3 - Zabрана mučenja

Član 6 - Pravo na pravično suđenje

Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Protokol 1 Član 1 - Zaštita imovine

Случајеви - примери

Бито против Словачке (30255/09)

Димовић против Србије (24463/11, пресуда од 28.06.2016.)

Ђекић и други против Србије (32277/07)

Е.С. против Румуније и Бугарске (60281/11, пресуда од 19.07.2016.)

Odabrati čl. 371
Jasno je vidljiva i veza ovog člana sa članom 8 EKLJP

Korak 2

Cross-reference

Породични закон

Zaštita interesa deteta

Član 371

- (1) Sud posebno vodi računa o tome da se što bolje zaštititi interes deteta.
- (2) Sud može izuzetno zakazati ročište, ako je to u najboljem interesu deteta.

Повезани члан ЕКЉП

- Član 8 - Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

Odabrati povezani član 8
EKLJP

Релевантни случајеви

- Е.С. против Румуније и Бугарске (60281/11, пресуда од 19.07.2016.)

Korak 3

Cross-reference

Европска конвенција о људским правима

Član 8

Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.
2. Javne vlasti neće se mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

[Линк ка документу](#)

Релевантни случајеви

- Е.С. против Румуније и Бугарске (60281/11, пресуда од 19.07.2016.)

Odabrali relevantan slučaj iz koga je moguće videti povezanost čl. 3 Porodičnog zakona i čl. 8 EKLP

Чланови закона националног законодавства на које се члан ЕКЉП примењује

- Устав РС
- Породични закон

Korak 4

Cross-reference

E.C. против Румуније и Бугарске (60281/11, пресуда од 19.07.2016.)

Неблаговременост спровођења поступка у вези са вршењем родитељског права (повратак детета на основу Конвенције о грађанскоправним аспектима међународне отмице деце) - повреда права на поштовање породичног живота

Примењен правни концепт од стране Европског суда за људска права (ЕСЉП) **Право на породични живот**

Судски и управни поступци у вези са вршењем родитељског права морају да буду брзо спроведени како би се обезбедила делотворна заштита права на поштовање породичног живота.

Обавеза заштите породичног живота од члана 8 Конвенције обавезује надлежне државне органе да предузимају мере у циљу успостављања и одржавања заједнице живота односно личних односа родитеља и деце. Државни органи су дужни да управне и судске поступке у вези са вршењем родитељског права решавају са посебном пажњом и без одлагања, у циљу остваривања најбољег интереса детета

Подноситељка представке, држављанка Румуније, је током везе са држављанином Бугарске родила дете. Пар се раздвојио, а дете је живело са мајком и баком у Румунији. Подносиатељка је поднела тужбу за самостално вршење родитељског права над својом троипогодишњом ћерком у Јулу 2008. године, а шест месеци касније румунски суд је прихватио њен захтев. Током трајања поступка, родитељи оца подносиатељкиног детета су отели дете и одвели га у Бугарску. Подносиатељка је о отмици благовремено обавестила надлежни суд у Румунији који у том погледу није ништа предузео. Након правоснажности пресуде којом је подносиатељки одобрено самостално вршење родитељског права, подносиатељка је покрнула поступак признања и извршења предметне одлуке румунских судова пред бугарским органима. Дати поступак је био обустављен због тога што је отац детета пред румунским судовима изјавио ванредни правни лек. Поступак је правоснажно окончан у корист подносиатељке тек након три и по године од његовог покретања. Након окончања поступка по ванредном правном леку, подносиатељка представке је уз помоћ румунских управних органа поднела захтев за повратак детета, као и захтев за признање и извршење пресуде о самосталном вршењу родитељског права (на основу Бриселске II bis уредбе) бугарским органима. Министарство правде Бугарске је одбило захтев за повратак детета, док је Врховни касациони суд узинуо одлуку о признању румунске пресуде и вратио предмет првостепеном суду на поновно суђење, што је довело до даљег продужавања поступка. Подносиатељка је поднела предлог за одређивање привремене мере којом је тражила повратак детета из Бугарске, али тек по протеклу двоипогодишње раздвојености од ћерке, због чега јој је предлог био одбијен. До подношења захтева Европском суду подносиатељка није успела да поново успостави заједницу живота са својом ћерком, па је приговорила да су бугарски и румунски државни органи повредили њено право на породични живот.

Анализа случаја

[HUDOC >](#)

Примењени правни концепт од стране ESLJP i analiza slučaja

Релевантна пракса ЕСЉП

М и М против Хрватске, бр. 10161/13 од 3.12.2012

Дефинисани су општи принципи у погледу односа из Конвенцијом о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце.

[e-Case >](#) / [HUDOC >](#)

Аџић против Хрватске, бр. 22643/14 од 12.3.2015

Дефинисани су општи принципи у погледу односа са Конвенцијом о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце (Хашка конвенција). Конкретан проблем је била акурност суда у РХ односно дужина поступка које је значајно преорачила рок одређен Хашком конвенцијом.

[e-Case >](#) / [HUDOC >](#)

Ианколо-Зинајд против Румуније (Ignacolo-Zenide v. Romania), бр. 31679/96 од 25.01.2000.

Делотворна заштита права на породични живот подразумева постојање позитивне обавезе надлежних државних органа да управне и судске поступке у вези са вршењем родитељског права решавају са посебном пажњом и без одлагања а у циљу остваривања најбољег интереса детета. Конкретно, румунске власти нису предузеле адекватне и ефикасне мере за извршење пресуде Француске по којој је дете требало да буде враћено подносиоцу представке у Франску. ЕСЉП се такође позвао и на кршење члана 7 Хашке конвенције.

[HUDOC >](#)

Икс против Летуоније (X v. Latvia), бр. 27853/09 од 26.11.2013.

Национални судови су пропустили да ефикасно испитају наводе подносиоца представке што је довело до тога да сам процес доношења одлуке није задовољно процедуралне захтеве садржане у члану 8 ЕКЉП

[HUDOC >](#)

Пристап пресудам у интегралној верзији у HUDOC i eJuris bazama

Директна примена стандарда људских права УН у поступцима пред домаћим судовима

Најбољи интерес(и) детета

Партиципација деце у судским поступцима

Примењени чланови ЕКЉП

- Члан 8 - Право на поштовање приватног и породичног живота

Пристап стандардима заштите људских права УН које је могуће директно применити

Примењени чланови националног законодавства

- Устав РС
- Породични закон
- Закон о извршењу и обезбеђењу

Примењени други релевантни међународни инструменти и *acquis communautaire*

- Конвенција о грађанско-правним аспектима међународне отмице деце
- Европска конвенција о признању и извршењу одлука о старању о деци и о поновном успостављању односа старања
- Уредба бр. 2001/2003 Већа Европске Уније од 27.11.2003, о надлежности, признавању и извршењу судских одлука у брачним споровима и у стварима повезаним с родитељском одговорношћу ("Brussels II bis Regulation")

Пројекат се спроводи уз подршку УН Програма редовне техничке сарадње (РПТЦ) који у Републици Србији имплементира Тим за људска права Уједињених нација у Србији

[Повератак на врх](#)

Пројекат се спроводи уз подршку УН Програма редовне техничке сарадње (РПТЦ) који у Републици Србији имплементира Тим за људска права Уједињених нација у Србији

[Повератак на врх](#)

Veoma je važno napomenuti da ukoliko pretražujete bilo koju stavku videćete veze kako sa članovima EKLP tako i članovima UN dokumenata što se može videti na slikama ispod.

Национално законодавство

- + Закон о азилу
- + Закон о ванпарничном поступку
- + Закон о забрани дискриминације
- + Закон о заштити лица са менталним сметњама
- + Закон о извршењу и обезбеђењу
- + Закон о кривичном поступку

Члан 3

Повезани члан ЕКЛП

Члан 6 - Право на правично суђење

Повезани члан УН

ICCPR - Члан 14

Члан 4

Повезани члан ЕКЛП

Протокол 7 Члан 4 - Право да се не буде суђен или кажњен двапут у истој ствари

Повезани члан УН

ICCPR - Члан 14

- + Породични закон

Члан 2

Повезани члан ЕКЛП

Члан 8 - Право на поштовање приватног и породичног живота

Повезани члан УН

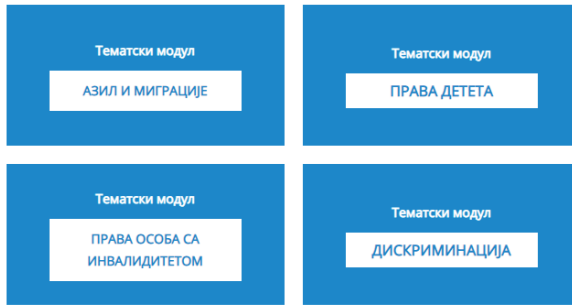
CRC - Члан 10

ICCPR - Члан 17

ICCPR - Члан 23

Ulaskom u sistem sa početne stranice odabirom opcije „Sistem zaštite ljudskih prava u okviru Ujedinjenih nacija“ otvara se stranica za pretragu koja polazi od UN standarda za zaštitu ljudskih prava.

Директна примена стандарда људских права УН у поступцима пред домаћим судовима

УН стандарди

- Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима - ICESCR
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима - ICCPR
- Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације - ICERD
- Међународна конвенција за заштиту свих лица од присилних нестанака - CPED
- Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака - CAT
- Конвенција о правима особа са инвалидитетом - CRPD
- Конвенција о правима детета - CRC
- Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена - CEDAW

Случајеви пред комитетима

Cevdet Ayaz против Србије - представка 857/2017, CAT/C/67/D/857/2017

Бодрожић против Србије и Црне Горе - представка 1180/2003, CCPR/C/85/D/1180/2003

Димитров против Србије - представка 171/2000, CAT/C/34/D/171/2000

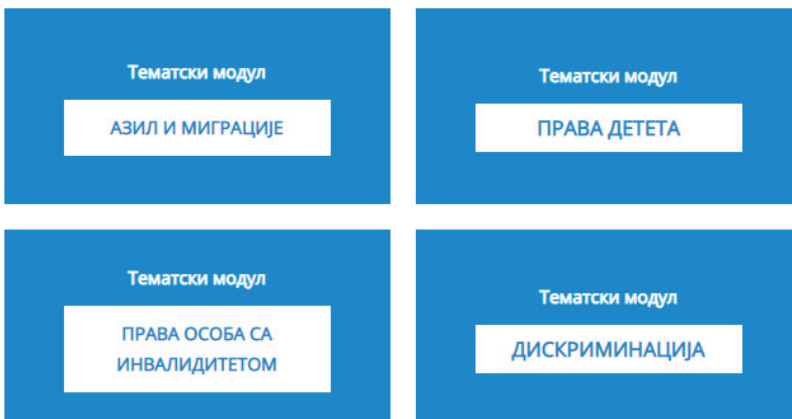
Зоран Новаковић против Србије - представка 1556/2006, CCPR/C/100/D/1556/2007

Османи против Србије - представка 261/2005, CAT/C/42/D/261/2005 (2009)

Национално законодавство

- Закон о азилу
- Закон о ванпарничном поступку
- Закон о забрани дискриминације
- Закон о заштити лица са менталним сметњама
- Закон о извршењу и обезбеђењу
- Закон о кривичном поступку
- Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица
- Закон о основама својинскоправних односа
- Закон о парничном поступку
- Закон о планирању и изградњи
- Закон о прекршајима
- Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом
- Закон о становању и одржавању зграда
- Кривични законик
- Породични закон
- Устав РС

У делу где се налази **Директна примена стандарда људских права УН у поступцима пред домаћим судовима**, налазе се сва 4 модула:

- Prava deteta
- Prava osoba sa invaliditetom
- Diskriminacija
- Azil i migracije

Klikom na oblast interesovanja, otvara se pojedinačno svaki modul.

U okviru prvog modula **PRAVA DETETA** razvijeni su sledeći koncepti:

- *Zaštita dece od diskriminacije*
- *Najbolji interes(i) deteta*
- *Pravo deteta na život u porodičnoj sredini*
- *Zaštita dece od nasilja*
- *Participacija dece u sudskim postupcima*
- *Deca žrtve i svedoci krivičnih dela*
- *Maloletničko pravosuđe – deca/maloletnici u sukobu sa zakonom – diverzioni mehanizmi*
- *Maloletničko pravosuđe – deca/maloletnici u sukobu sa zakonom – zaštita dece lišene slobode – pritvor*

U okviru drugog modula **PRAVA OSOBA SA INVALIDITETOM** razvijeni su sledeći koncepti:

- *Zabrana diskriminacije osoba sa invaliditetom*
- *Pristupačnost*
- *Pravo na poslovnu sposobnost*
- *Prinudna hospitalizacija*

U okviru trećeg modula **DISKRIMINACIJA** razvijeni su sledeći koncepti:

- *Pojam i elementi diskriminacije*
- *Stereotipi i predrasude*
- *Afirmativne mere*
- *Zaštita nacionalnih manjina*
- *Položaj Roma*
- *Prinudna iseljenja*
- *Zaštita verskih manjina*

- *Govor mržnje*
- *Porodično nasilje i diskriminacija*

U okviru četvrtog modula **AZIL I MIGRACIJE** razvijeni su sledeći koncepti:

- *Definisanje različitih kategorija migranata*
- *Zabrana diskriminacije izbeglica i migranata*
- *Pristup teritoriji*
- *Zabrana proterivanja*
- *Prava dece bez pratnje roditelja i staratelja*
- *Pravo na obrazovanje*

Kada se klikne na traženi koncept, otvara se dokument u pdf formatu koji je moguće snimiti na uređaj sa koga se pristupa bazi.

Svaki koncept se sastoji iz četiri dela:

1. Relevantni UN izvori – standardi
2. Domašaj UN standarda
3. Relevantni osnov postupanja u domaćem pravu
4. Prikaz drugih relevantnih izvora, koji nisu nužno UN izvori

Pored gore navedena četiri modula moguće je otpočeti pretragu i kroz

- ▶ UN standarde
- ▶ Slučajeve pred komitetima (slučajeve koje su rešavali relevantni UN komiteti)
- ▶ Nacionalno zakonodavstvo (analogno početnoj stranici za pretragu ESLJP standarda ovde se nalaze svi povezani članovi nacionalnog zakonodavstva i moguće je videti veze kako sa članovima UN dokumenata tako i sa članovima EKLJP bez obzira da li se nalaze te na stranici za pretragu UN ili EKLJP standarda).

Otvaranjem bilo kog slučaja pred UN komitetima može se pročitati sam tekst odluka ali se isto tako vide i veze sa članovima UN konvencija, EKLJP i nacionalnog zakonodavstva što ovaj instrument za pretragu čini jedinstvenim.

Османи против Србије - представка 261/2005, CAT/C/42/D/261/2005 (2009)

Одлуке Комитета против мучења

ОСМАНИ ПРОТИВ СРБИЈЕ

(Представка бр. 261/2005, CAT/C/42/D/261/2005 (2009))

КОМИТЕТ ПРОТИВ МУЧЕЊА

Четрдесет друга седница

(27. април – 15. мај 2009)

Одлука Комитета против мучења у складу са чланом 22 Конвенције против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих казни или поступака:

(...)

Представка бр. 261/2005

Подносилац представке: Бесим Османи (*Бесим Османи*) (ког заступају Фонд за хуманитарно право, Центар за мањинска права и Европски центар за права Рома)

Наводна жртва: подносилац представке

Држава потписница: Србија^[1]

Датум подношења представке (првог поднеска): 17. децембар 2004.

Датум усвајања одлуке: 8. мај 2009.

Комитет против мучења, основан у складу са чланом 17 Конвенције УН против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих поступака или казни *на седници одржаној* 8. маја 2009. године *скончавши разматрање* представке бр. 261/2005, која је у име Бесима Османија поднета Комитету против мучења у складу са чланом 22 Конвенције УН против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих поступака или казни.

Примењени чланови ЕКЉП

- Члан 3 - Забрана мучења
- Члан 13 - Право на делотворни правни лек

Примењени чланови УН

- CAT - Члан 12
- CAT - Члан 13
- CAT - Члан 16

Примењени чланови националног законодавства

- [Устав РС](#)

Pregledom UN standarda ulazi se u pod-meni u okviru koga je moguće pregled kako članova odabranog UN dokumenta tako i povezanih opštih komentara

УН стандарди

➤ Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима - ICESCR

➤ Чланови Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима

ICESCR - Члан 1

ICESCR - Члан 2

ICESCR - Члан 3

ICESCR - Члан 4

ICESCR - Члан 5

ICESCR - Члан 6

ICESCR - Члан 7

➤ Општи коментари - међународни пакт о економским, социјалним и културним правима

Општи коментар 3 - Природа обавеза држава уговорница (чл. 2, ст. 1 Пакта)

Општи коментар 4 - Право на адекватно становање (члан 11, став 1 Пакта)

Општи коментар 5 - Права особа са инвалидитетом

Општи коментар 6 - Економска, социјална и културна права старијих људи

2. PRAVILNO NAVOĐENJE IZVORA UJEDINJENIH NACIJA U DOMAĆIM PRESUDAMA

Standardi Ujedinjenih nacija iz oblasti ljudskih prava, koji su obavezujući za Republiku Srbiju, moraju se adekvatno primeniti u slučaju kada sudija razmatra neko pravo koje je garantovano Ustavom, u delu koji se tiče ljudskih i manjinskih prava.

Da bi se ovo postiglo, potrebno je primeniti nekoliko koraka i adekvatno citirati izvore na koje se sudija poziva.

Prvi korak: svaki put kada se radi o pravu koje je u Ustavu garantovano kao ljudsko i manjinsko pravo, trebalo bi konsultovati relevantne UN standarde, kako bi se utvrdilo koji član Ustava korespondira sa određenom odredbom iz konvencije.

Drugi korak: Kada se identifikuje relevantan dokument UN-ai odgovarajući član, treba pročitati konkretnu odredbu i utvrditi njenu sadržinu.

Treći korak: Da bi se utvrdio domašaj konkretne odredbe, trebalo bi konsultovati listu opštih komentara, da bi se utvrdilo da li se Komitet UN bavio određenim pitanjem na detaljniji način. Ukoliko je odgovor potvrđan, sudija bi trebalo da konsultuje opšti komentar kako bi pronašao principe koji su primenjivi na konkretan slučaj. Svi komentari su dostupni na sajtu <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx>, kada se klikne na konkretan UN Komitet, a potom na opšte komentare (general comments/general recommendations) u levom donjem uglu. Svi komentari su dostupni na jednom od šest zvaničnih jezika Ujedinjenih nacija: engleskom, kineskom, ruskom, francuskom, španskom i arapskom. Takođe, većina komentara je prevedena i na srpski jezik, dostupno na <http://www.bgcentar.org.rs/dokumenti/opsti-komentari-ugovornih-tela-un-komiteta/>

Četvrti korak: kod analize određenog prava, trebalo bi konsultovati i relevantne odluke UN komiteta, a naročito principe i standarde sadržane u odlukama donetim protiv Republike Srbije. Ovi predmeti pomažu boljem razumevanju domaćeg zakona ili prakse, a ponekad i popunjavanju pravnih praznina. Ipak, u ovom slučaju će biti potrebno razmotriti i direktnu relevantnost slučaja na konkretan primer.

Peti korak: Kada se identifikuju relevantni izvori i njihova primenjivost na konkretan slučaj, važno je pravilno citirati međunarodne izvore. Ovo pravilo služi tačnijoj potkrepljenosti relevantnih izvora, ali i upoznavanju stranaka u postupku sa standardima i odredbama koje je sudija primenio.

Pravila citiranja:

- ▶ čak i kada su domaće i međunarodne norme istovetne, važno je pozvati se i na međunarodne izvore, jer to nalaže Ustav Republike Srbije, a posebno odredba koja kaže da su sudske odluke zasnovane i na potvrđenim međunarodnim ugovorima
- ▶ imajući u vidu ustavnu hijerarhiju pravnih normi, uvek bi trebalo citirati relevantne odredbe sledećim redosledom:
 - ustavne odredbe
 - odredbe međunarodnog prava
 - zakonske odredbe
 - odredbe podzakonskog akta

- ▶ kada se navodi najvažniji izvor međunarodnog običajnog prava u oblasti zaštite ljudskih prava, to navođenje treba da bude ujednačeno i zbog terminoloških nedoslednosti treba da bude navedeno kao *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima* iz 1948. godine.
- ▶ kada se upućuje na međunarodne konvencije, sudija uvek mora da navede konkretan član/članove na koje se poziva i da uputi na zakon kojim je konvencija ratifikovana: na primer – član 3. Zakona o potvrđivanju konvencije o pravima osoba sa invaliditetom (*Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/2009). Na ovaj način, koristi se jedini zvaničan prevod konvencije na srpski jezik, a stranke upućuju na broj Službenog glasnika u kojem je zakon objavljen.
- ▶ kada se sudija poziva na opšti komentar, treba navesti komitet UN koji ga je doneo, broj komentara, godinu donošenja i tačan broj paragrafa u kojem se navodi princip na koji se sudija poziva:
 - na primer – Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 6 (2005), stav 7.
- ▶ kada se sudija poziva na odluku nekog komiteta UN, donetog po pojedinačnoj predstavki, potrebno je navesti Komitet koji je doneo odluku, naziv slučaja, godinu kada je odluka doneta i broj paragrafa na koji se poziva:
 - na primer – L. R. i drugi protiv Slovačke (2005), stav 23.

